

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSKE ÅRBØGER

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

I. HALVBIND 1961

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

holder

Å R S M Ø D E

søndag den 28. maj kl. 14
på Teaterhotellet i Sønderborg.

Dagsorden:

- 1) Beretning.
- 2) Regnskab.
- 3) Beretning og regnskab for Sønderjysk månedsskrift.
- 4) Valg af 3 styrelsesmedlemmer (efter tur afgår Olav Christensen, Troels Fink og Peter Kr. Iversen).
- 5) Eventuelt.

Efter årsmødet taler lektor Karl Clausen om »*Sangen i Sønderjylland. Forholdet mellem de litterære kilder og den nutidige folketradition*«. (med demonstrationer).

Styrelsen.

A. Svensson: J. Jessen bd. 1 er udsolgt, men stadig efterspurgt. Historisk Samfund (adr. Landsarkivet, Åbenrå) køber derfor velholdte eksemplarer af bd. 1 tilbage til fuld pris kr. 10,00, og sælger det til interesserede for samme pris.

I. HALVBIND 1961

Fhv. rigsarkivar, dr. phil.

Axel Linvald:

M. Mackeprang 1—5

Provst, dr. theol.

Jens Holdt, Brede:

Carsten Petersen.

En dansk-slesvigsk
præst 1871—1943 6—79

Kaptajn *J. W. G. Norrie:*

Løjtnant Voldbyes
breve fra 1864 80—104

Omslagsbilledet:

Sønderborg slot set fra en lidt usædvanlig vinkel.

Foto: L. Larsen, Nationalmuseet.

M. MACKEPRANG

af Axel Linvald.

Efter en arbejdsdag, som havde varet længere, end der er beskåret de fleste mennesker, gik vort Nationalmuseums øverste leder 1922 (1910)—38 M. Mackeprang bort 8. marts 1959, knapt 90 år gammel. Halvandet år før han døde kunne han lejlighedsvis tale om den »inertiens lov«, der gjorde det vanskeligt for ham at tage fat på noget*); i virkeligheden var det dog først nogle uger forinden hans død, da synet svigtede, at han mistede arbejdsmodet. I vor fortravlede tid havde han aldrig travlt. Måske netop derfor fik han udrettet så meget.

Bortset fra en lille eskapade under skoletiden i Sorø — da han som frivillig lærling i marinen var på togt i Middelhavet — har Mackeprang altid villet være *historiker*. I studieårene, som 1894 afsluttedes med en magisterkonferens, påvirkedes han særlig af Kr. Erslev, der netop i de år blev den store vækker og opdrager af et rigt begavet kuld af unge historikere. 1895—97 fortsatte han Moltesens studier i Vatikanarkivet. I nogle efterladte selvbiografiske optegnelser lægger han ikke skjul på, at det gennemgåede materiale syntes ham lidet frugtbart, og han benyttede det da heller ikke til den disputats, der åbenbart havde foresvævet ham. I stedet for, skriver han, »studerede« han Rom og modtog uudslettelige indtryk af verdenshovedstadens historiske og kunstneriske rigdomme. Mackeprang gav sjældent stærke udtryk for sine følelser. Nedskriveren af disse linier, der en måned igennem en gang i 1930'erne færdedes sammen med ham i Rom kunne dog ikke undgå at mærke ungdomsoplevelsernes styrke. Efterladte breve vidner også om hans glæde ved at mindes besøg i Firenze og Toscanas småbyer, hvor han havde taget ferie fra sliddet i Vatikanarkivets protokolmasser.

*) Denne artikels forfatter benytter samme forklaring på og undskyldning for, at den fremkommer så længe efter Mackeprangs død.

Faget vælger man af interesse; *stillingen* skyldes i reglen tilfældet. Således gik det også Mackeprang. Oprindeligt havde han håbet på en ansættelse i Rigsarkivet; da der ingen plads var ledig, gik han ind i *Nationalmuseet*. Det er ikke stedet her udførligt at skildre hans indsats i dets tjeneste. Som enhver anden har han mødt vanskeligheder og haft sine skuffelser. De største besværligheder skyldtes vel arbejdet med Nationalmuseets byggesag. Efterverdenen vil antagelig dømme, at det var en lykke, at han ikke havde held til at gennemføre »Kastelsplanen«. Selv har han også anerkendt, at løsningen, som blev resultatet af mange og lange forhandlinger, var den bedste. Havde man i 1917 sagt ham, at der var mulighed for, at museet skulle komme til at råde over *hele* karenen mellem Frederiksholms Kanal og Vestervoldgade, har han skrevet, »ville jeg ubetinget have slået til straks. Men det forelå nu ikke, og et Forslag herom vilde dengang være bleven betragtet som uhyrligt. At jeg af opportune Grunde ofte er gået videre, end det nok var heldigt, er en Sag for sig, men her som så ofte har Lykken været bedre end Forstanden«.

Når det gik, som det gjorde, skyldtes det »de fem store«, hvis bistand blev påkaldt i det rette øjeblik.

Meget andet burde nævnes, som hører med i billedet af Mackeprangs indsats som historiker og museumsmand: Foruden disputatsen fra 1900 om dansk Købstadsstyre fra Valdemar Sejr til Christian IV, Kirkeværket, som han gav dets start, hans afhandlinger og bøger om vore landsbykirker 1920 (2. udg. 1944), om middelalderlige døbefonter (1941), om jyske granitportaler (1948) og om Kronborg-tapeterne (1950) for slet ikke at tale om de store afsnit, han har skrevet til værket om Sorø, Klostret, Skolen og Akademiet gennem tiderne. Navnlig Mackeprangs betydning for Nationalmuseet burde nok have været anerkendt af Det danske Videnskabernes Selskab som udtryk for, at man også kan tjene videnskaben på anden måde end ved at skrive bøger. Ganske hortset fra, at hans mange og værdifulde videnskabelige arbejder, skrevet og udgivet efter hans fyldte 70 år, understreger, hvor urimeligt det er for et videnskabeligt selskab faktisk at opretholde en formel aldersgrænse.

Sandheden i ære må det tilføjes, at selskabet viste ham en sen honnør — i 1955 — ved at tildele ham sin guldmedaille.

Mackeprang var *nordslesviger*. Om ham — så vel som om hans ægtefælle, Ingeborg f. Winther, fra Haderslev — gjaldt det, at de livet igennem bevarede karaktertrækkene, der føles som særlige for de danske nordslesvigere: Styrken i karakteren, trofastheden, de stille, men stærke følelser, som undviger store ord og netop derfor virker stærkere. Livet igennem og stadig mere, som årene gik, følte Mackeprang sig knyttet til sin nordslesvigske hjemstavn. At denne artikel er skrevet til Sønderjyske årbøger gør det naturligt, at den i særlig grad fremhæver hans gerning i Nordslesvigs tjeneste. Af æresbevisninger, som er blevet ham til del, tror jeg at turde sige, var der næppe nogen, som glædede ham mere, end at han blev æresmedlem af »Historisk samfund for Sønderjylland«. Han har vistnok heller ikke forsømt noget

årsmøde, i hvert fald kun de allersidste. Hver eneste gang, han var med til et af dem, er det fortalt mig, tog han også ned til fødegården, Kiding i Felsted sogn, ville ikke ind i huset, men gik i tavshed rundt om det. Nordslesvigs interesse var da også den eneste, der kunne bevæge ham til at bryde sit princip efter afgangens fra direktørstillingen ikke at ville påvirke efterfølgeren. »Endelig«, har han en gang i 1950 skrevet til mig, »har jeg fået Nørlund til at tage fat på det nordslesvigske Bind af Danmarks Kirker«. Selv tog han også sin del af arbejdsbyrden på sig og sled sig ufortrødent gennem de mange kirkeregnskaber.

Fra første færd hørte Mackeprang med i den lille, men indflydelsesrige kreds, der samledes i den nu helt glemte forening med det mærkelige navn »4 S«: Studenter-Samfundets Sønderjyske Samfund*). Initiativtageren til dets stiftelse (1887) var *Johan Ottosen*. Sålænge han levede, var *H. P. Hanssen* bestemmende for kredsens anskuelser. Årene igennem var professor *Harald Høffding* foreningens formand, og *Georg Brandes* dens største og mest glansfulde navn. Som bestyrelsens Benjamin — og formand for 4 S's studenterafdeling »Vidar« — har den, der skriver disse linier, allerede i sine første studenterår modtaget uudslettelige indtryk af kredsens mænd, deres idealitet, omfattende viden og levende optagethed af alle nordslesvigske anliggender. Ledende i arbejdet var de tre historikere, livet igennem nære venner: *H. V. Clausen*, *Aage Friis* og *Mackeprang*. *H. V. Clausen* var nok den iderigeste, *Aage Friis* den stærkeste vilje, *Mackeprang* måske den klogeste. Uden denne kreds og dens forbindelser i den politiske verden havde det næppe været muligt at gennemføre den løsning af vort grænsespørgsmål, som blev resultatet.

Indtil krigsudbruddet i 1914 var Mackeprang efter *A. D. Jørgensens* død i 1897 — en tid sammen med *Aage Friis* — den virkelige redaktør af *Sønderjyske årbøger*. Særlig betydning har den kloge og indholdsrige skildring af nationalitetskampen i *Nordslesvig 1864—1909*, som han udgav i 1910. Ikke mindst på baggrund af de bitre modsætninger mellem *H. P. Hanssen* og

*) Den lille forening, hvis medlemstal holdt sig omkring de 300, ophævedes efter genforeningen. Dens historie er 1921 skrevet af chefen for det kongelige Bibliotek, overbibliotekar *Carl S. Petersen* i Politikens kronik.

Jessen var det en bedrift at skrive denne bog, uden at den vakte deres mangeårige strid til nyt liv. Med rette har Carl S. Petersen gjort opmærksom på, at bogen, der også udkom i tysk oversættelse 1912, sammen med den franske bearbejdelse af Franz von Jessens håndbog i det nordslesvigske spørgsmåls historie (1906), har været en hovedkilde for udlandets kendskab til de nationale forhold i Slesvig.

I en mindeartikel om Mackeprang er der særlig grund til at nævne de smukke ord, hvormed han sluttede bogens fortale:

»Der er vel mangen Nordslesviger, der senere bittert har fortrudt, at han som 16—17 Aars Dreng valgte at gaa mod nord, har følt det, som var han flygtet fra sin Del af Arbejdet. Maatte da denne Bog blive taget for god som en Rømningsmands Haandsrækning til dem, der blev dernede«.

Tysklands sammenbrud i den første verdenskrig i 1918 blev indledningen til det mest bevægede år i Mackeprangs liv. En måneds tid inden afslutningen var han med i forberedelsen af afstemningen i første zone; senere under den voldsomme meningskamp i anden zone var han tilforordnet den internationale kommission i Flensborg. Om disse episoder har Mackeprang skrevet til mig, at han i Haderslev var blevet brugt »som Hjælpedreng under Agitationen«. I Flensborg, erklærer han, havde han været »aldeles unyttig«. Om det er rigtigt er dog vist mere end tvivlsomt; i hvert fald ved jeg, at han havde forstået på et afgørende sted at gøre sin opfattelse gældende.

Citaterne er udtryk for Mackeprangs beskedenhed og uhøjtidelighed; i al sin gerning hørte han til de få, som snarere gjorde sig mindre, end han var. Der fandtes dem, som ikke forstod denne side af hans væsen; af og til er den måske også kommen ham til skade. For dem, der har stået ham nær, var det egenskaber, som forøgede hans menneskelige værd.

CARSTEN PETERSEN

En dansk-slesvigske præst 1871-1943

Af Jens Holdt

Vuggen stod i guldhornenes by

Møgeltønder sogn med Schackenborg slot og gods og herskabskirke hørte fra dronning Margrethes tid til de såkaldte kongerigske enklaver i Vestslesvig under Ribe jurisdiktion. Heraf sognets bunddanske præg. Et par kilometer nordøst for kirkebyen ligger ind mod et skovområde den lille landsby Gallehus. Her fandtes som bekendt de to berømte guldhorn, der antagelig stammer fra det gamle hedenske gudehov på stedet, måske henkastet eller skjult under offerpræstens flugt fra viet. I dette historisk markerede landsbysamfund, bestående af småkårsfolk, fødtes 1871 i et snedker- og landmandshjem Carsten Petersen, den ældste i børneflokket. Han kom siden til at indtage en betydelig plads som præst og historisk forfatter i grænselandets nyere historie.¹⁾

Faderen havde overtaget sin fars snedkerværksted i byen, moderen var bondedatter fra det nærliggende Toghale, kendt som redaktør Jens Jessens fødeby. »Faderen var«, skriver sønnen, »den livlige, kærlige og kvikke natur, der altid var fuld af interesse for livets praktiske side og drøftede dagens små sysler og sager«, moderen »den tænkende og indadvendte, den dybe nynnende, i sig så ligevægtige, kloge og uafhængige natur«. Hun kunne f. eks. skrive følgende smukke nytårsrim til sin kæreste:

*Forældrene
Peter Andreas Petersen
og Ane Kirstine Jensen
som nyforlovede*

Min elskede Peter.

Du som har mit hjerte vundet,
du til hvem mit liv er bundet,
gid du føle al den lyst,
som jeg ønsker i dit bryst,
gid du stedse søge vil
glæde hos din pigelil,
thi bestemt du vil finde
trofast kærlighed hos hende,
den ej flygter bort med året,
thi jeg selv jo har dig kåret,
og jeg veed, at den består
også i det nye år.

»To lykkelige mennesker midt i livets møje«, siger sønnen. Faderen havde været med kaptajn Hammer ud for Slesvigs vestkyst i 1864 og derefter som fange i Torgau. Han var optant, men blev siden naturaliseret, da sønnen skulle i latinskole, og indtog snart pladsen som landsbyens førstemand.

Om sin barndomsby har Carsten Petersen siden skrevet en lille lejlighedssang i dialekt. Den følger her:

Gallehus

Mel.: Vi har sagt det så tit —

Ve en dam mæ lidt siv o en skov mæ lidt ly,
mæ et pust fra den mørkhundne heed,
ligge godt en snes hues, de æ Gallehus by —
pottet hen som en lærk mæ sin reed.

Vel de særeste sagn ka vi hør om den by:
Å dens mark groj de grimmeste træ.
Stakkels synner, som kund hverken rend eller fly,
hæ bløv rettet som kæltring o kræ.

Men i goj gammel davv vår dæ sjelstyre mind,
som ku tommel en plov o en hest.
Dæ vår dem, dæ ku tækk, som kuu få æ å find.
Dæ vår dem, dæ ku tænk å blyv præst.

I æ dørn's sât så tro pigelil ve æ skrin,
te hind hinne bløv hvie snar som sne.
Ja, hun puslet o knøplet de skæreste lin,
æn i Danmark ku tænk sæ o æ.

Inne guldskål æ sât å di småfolkes bord.
Spunnen silk æ vel knap te et skørt.
Men dæ finnes de reneste guld i den jord,
hvo di tøtt, dæ vår stenet o tørt.

La så Gallehus væe, hva den olddavv ha væt,
en erindring så mild o så øm.
Vi vil syng mæ æ lærk om den lysende plet
mæ vo ungdoms den digtende drøm.

(1936)

Børnene gik i Toghale skole, hvor den gamle særprægede Jensen endnu var skolemester, men dog snart afløstes af en yngre, J. H. Jensen, en kendt lokalhistoriker. Ved en visitats, general-superintendent Godts sidste i Møgeltønder kirke, vakte drengen Carsten opmærksomhed ved sine kvikke svar. Og sognepræsten, den kendte hymnolog og siden præstelærer i Gl. Haderslev H. S. Prah, fik da efter biskoppens henstilling hjemmet overtalt til at lade ham gå læsevejen, hvad han iøvrigt selv — trods læselyst — ikke var særlig oplagt til. Privat forberedelse gennem 3 år hos sognepræsten, lærer Jensen og på slottet blev da også en

*Familien med
Carsten i midten*

bestandig pine for ham, som han dog stiltiende fandt sig i som en slags skæbne. »Fra tid til anden, når de store skuffelser, som ikke udebliver i livet, kom til mig«, skriver han siden, »har den tanke villet melde sig, om ikke disse skuffelser var blevet noget mindre eller dog mindre beske, dersom jeg havde fået lov til selv at vælge«, og da snedker- og arkitektvejen, som lå for hans kunstnerhånd og -ånd. Vi giver ham selv ordet:

Hvor min vugge stod (Uddrag)

Der er vidt til vægs, hvor min vugge har stået,
der er mile til horisonten,
der er styrkende frit, hvor min færdsel har gået
fra arnen til døbefonten.

...
På et »polde af tvende favne
kan du få et verdensskue,
kan du tænde bål og havne,
som vil kaste klart sin lue
over vej og vand og krat
i den stille sommernat.
Der kan dine unge tanker

vide sig i verdensrummet,
 gribe om ideens planker
 mellem verdens dunst og skummet.
 Der har jeg fået hjertet løftet
 over dagens gængse løgne,
 har alene stået og drøftet
 ting fra livets korte døgne.
 Der blev født i ny og næ
 længslen efter kundskabs træ,
 over gærden ud at klige,
 som er sat om land og rige.
 Spejderblik og åbent øje
 fik jeg hist på hjemmets høje. —

...

Der er skærende skarpt, hvor min vugge har stået,
 vi har hidende blæst,
 en dag fra øst og tre fra vest.

...

Hvor haglene piskede' i pande og øje,
 hvor påhængt fløj, mens selvet stod,
 fik jeg lært at knappe min drengetrøje
 og standse min gråd med mit eget mod,
 endnu har jeg had til al mimren og flæben,
 jeg har vesterhavssalt på læben. —
 Der er inderligt lunt, hvor min vugge har stået,
 så lunt som i fuglens rede,
 trods alt, hvad der både har pisket og slået
 og hujet i blomsterbede.

...

Men der brænder en lue langt skønnere end
 hvad vi så hag kakkelovnsspjældet,
 en stille ild i kvinder og mænd,
 ældgammel og aldrig forældet.
 Og det er den menneskekærlighed,
 den inderlig-dybe store,
 den folkevarme, som suges ned
 i sjælens fineste pore.
 Og det er den glødende trofasthed
 imod menneskets ædleste øje,
 mod livets inderste mål og med
 ad livets urolige veje.
 Hvad her jeg fandt, har varmet mig godt
 og holdt min sjæl i grøde,
 hvor idealerne tegnede gråt
 og unge forhåbninger døde.
 Jeg har lært at finde til hjertet ind
 i tusind forblommede sager,
 jeg lærte at skille fra skal og skind
 den kerne, som liflig smager.
 Når alting er prøvet i stort og småt
 med stakket glæde og tifold smerte,
 da venter endnu mellem ondt og godt
 det trofaste, bankende hjerte.

...

Man siger, der ligger som mugnende skat
 bag glemselens lås og lukke
 så mangen buket, der visnede brat
 og aldrig var værd at plukke.
 Jeg gemmer og min fra dag til dag,
 men aldrig dens duftende åndedrag
 er standset, ej heller dens friske blad
 hendøde i solens glødende bad.
 Nej tværtimod, der er vand ved dens rod,
 der er duft i dens rosenrøde blod.
 Der sidder i kosten en rose så rød,
 det er mindet om moder min, som er død,
 hun redte min vugge og nynnede blidt
 og ledte med lempe mit første skridt
 til gengæld hentet' jeg kisten hjem,
 som redtes min mor til det sidste gem.

O rose så rød!

O blege død!

Jeg ser mig i spejlet, jeg ligner min mor;
 kan hænde, jeg rejser ej langt her på jord.
 Der sidder i blomsterkosten en gren
 af kraftig duftende blå syren.
 Den er vårens svulmende vidnesbyrd,
 er livet end fattigt og tiden dyr.
 Just sådan var fader, han troede godt
 på lykke og trivsel i stort og småt,
 han løfted sit hoved en stund før dag
 for rask at gribe med kraftigt tag
 om livsopgavernes sejge rod,
 just som de lå for hans flinke fod,
 han ånded' i gerning og elskede pligt,
 derfor er hans minde så lyst og rigt.

...

Men mindets kære blomster er mange, mange fler,
 det hvisker lunt bag ved mig, det græder og ler,
 det vælder som et under af fortidsjorden op,
 det springer og det danser, en myldrende trop,
 jeg har det ind på livet ved dag og ved nat,
 i drømmen og i tanker det leger tagfat.
 Og det er kære gæster, der ligger i mit hus
 og følger mig på rejsen med tidens vingesus.
 Der var så såre meget, der på mit hjerte sled
 i livets trælse syssel i verdens op og ned,
 men mindet fra min barndom så sommervarmt og lyst
 var lægedom for sorgen og helse for mit bryst.

(»Mit land« 1919)

Læseårenes nye miljø og tilpasningens vanskeligheder

Fra Møgeltønder sogn tog en del unge bøndersønner dengang på Ribe latinskole og fik så deres videre uddannelse i kongeriget. Det gjaldt også nogle af Carsten Petersens mødrene slægt. Men faderen valgte — trods rigelige stipendier for sønderjyske stu-

denter i København — at lade sønnen forblive i hjemstavnen og gå på tysk højere skole, hvad den voksne siden var taknemlig for, idet han så beholdt fælles skæbne med sit folk og ikke blev »rømningsmand«. »Det blev på en måde min lod at dele godt og ondt med det folk, som måtte kæmpe sin kamp mod Danmarks gamle fjende gennem et halvt århundrede«.

Fra 1887—93 besøgte han da — under fattige kår — latin-skolen i Haderslev, hvor han blev optaget i overtertia (3. m.)². Rektor var dengang tyskslesvigeren teologen Jessen, som også gav timer i dansk, lært hos professor Molbech. En alvorlig kristen og dygtig pædagog af den gamle skole, som eleverne har i god erindring. Kristendom var for ham ikke så meget lære, men liv. Den nye rektor fra 1890, Ostendorf, som kom syd fra, var frisindet, ret »utilnærmelig«, men så ellers mildt til landsbydrengen. Historieundervisningen gaves af professor A. Sach, kendt som forfatteren af en slesvig-holstensk »Geschichte des Herzogtums Schleswig«. Daglig angst indgød klasselæreren Geibel, som var morfinist og »uden al sund metode i undervisningen«.

Der var ingen mærkbar strid eller tvang i sprog- og nationalitetsspørgsmålet. Næsten halvdelen af klassen var dansktalende hjemmefra, deriblandt de senere præster i Nordslesvig Peder Simonsen fra Vedbølgård i Vedsted sogn, Peter Møller fra Rødding og Olav Frederik Nissen fra Gram præstegård. Efter rektor Jessens afgang var dansktimerne frivillige — nu dog kun med ringe tilslutning.

Carsten havde et godt læsehjem hos en lærer ved kommuneskolen, Petersen, hvis broder var kredsskoleinspektør i Åbenrå, og hvis datter Emma senere blev hans hustru. Til påsken 1893 fik han en smuk eksamen. Siden kan han ganske vist sige: »Latinskolen gav mig intet«, forstået som værdier for livet. I samme påske mistede han sin moder, som i arv havde givet ham livspræget med et vist tungsind i tilgift. Hun erstattedes ikke. »Alt det bedste og dybeste, jeg ejer, har jeg arvet fra denne kvinde«.

Moder

En gang, kære mor,
en gang her på jord
jeg ville et tilløb tage,
med ømhed i sind
at klappe din kind
før Herren dig tog tilbage.

Jeg ville ha' sagt,
at jeg var i pagt
med dig så dybt i mit indre,
at du var min ven,
ihvor det bar hen,
dig skulle min sjæl erindre.

Så ville jeg og
med angerens sprog
bekendt for dig al min brøde
og tryglet dig om
din kærlige dom,
tilgivelsens førstegrøde.

Til allersidst, mor
et takkende ord
jeg tænkte så kønt at sige,
et sidste farvel,
et smil fra min sjæl
til krans på din himmelstige.

Så tænkte jeg, at
når døden en nat
kom på, jeg ville mig bøje
så lempeligt ned
og tørre din sved
og lukke dit brystne øje.

Nu er det for sent,
nu er det forment
min længsel at nå dit øre,
at kysse din mund
at bede dig sund
og lade dig takken høre.

Et eneste blot
tilsidst blev dog godt,
før vejen du drog mod det høje:
Jeg knælede ned
og tørred din sved
og lukked dit brystne øje.

(»Mit land« 1919)

At gymnasiasten ikke havde sluppet forbindelsen med sin danske rod og var blevet vundet af Tysklands storhed og kultur, derom minder et lille gemt oktavhæfte med ca. 30 dansknationale smådigte fra disse år, lejlighedsvers til familiebrug, religi-

øst og nationalt tilskåret, og oplevelser fra besøg på Skamlingsbanke og i Kolding. Her nogle pluk:

Om Dannebrog:

Træd frem I djærve Danner og slutter frejdigt kreds om det rød-hvide banner, at korsets tegn skal ses,	om niddinger end true, at rane det med magt: de aldrig dog skal skue den danske mand forsagt.
---	--

Til en konfirmand:

Stol på Gud, gak lige ud, og skjul ej biblens blade, da i al nød indtil din død Gud aldrig dig forlader.	Svigt ej som mand dit fædreland og dets trofaste sønner, med modigt bryst værn Danmarks kyst, Gud Herren dig det lønner. —
---	---

Til en ven, som senere gik i tysk sold:

Styrk din arm for fædrelandet, Danmarks mål, det være dit, bliv det tro og lad ej andet rokke dig det mindste skridt,	når engang så Danner sejre, flaget vajer højt i sky, da vi fødselsdag skal fejre: Slesvig fødtes dansk pany. —
--	---

Om »Kæmpen på Kolding slotsruin«:

Da blev til løvens smerte en unge ranet bort, det såred' i hans hjerte den gamle kæmpe hårdt.	Nu ser han ubevæget i fremtidsmørket ud, o gid at snart var læget hans sår af rettens Gud.
--	---

I fremmedbogen på Skamlingsbanke:

Skamling, fra din grønne skrænt
skuer jeg fornøjet
ned på gamle Dannevang:
det gør godt i øjet. —

— — —

mit ønske var, at landet mig for øje lå,
et fædreland, som vel ej er mit fødeland,
men dog alene kun mit hjerte fængsle kan,
see, ven, det var mit ønske, da jeg kom,
og dette ønske var opfyldt mig, da jeg gik,
derfor er Skamling nu den plet, hvorom
jeg siger: hil dig, elsket er du efter slesvigsk skik. —

»Nylårsnat 1893«:

Sylvesternatten sniger frem
med bidend' kuld og frost,
en bar og nøgen mand går hjem,
den gamle fra sin post,
afløsning rykker frem igjen:
en tæt maskeret fyr
med pergament og spidset pen
vor regnskabsbog fornyer,
han tegner »soll und haben« op,
og når han gammel blir,

hans foliant blandt »actæ's trop
tur plads til evig tid,
da er det godt at have nydt,
hvad godt man ventede' før,
men bedre er, om endnu lidt
tilgode haves tør. —

Til husets datter Emma Petersen:

Ein frohes Leben,
dann auch daneben
ein kleines Stück
verdientes Glück
werde blos
dein Loos.

Et vers af en lystig vise til et ungt selskab i Gallehus:

Det li'er no så småt imo avrøjdningstid,
— — —

En skål så te slut for vor gammel, gammel by,
den drikke vi tebonds urren slatter,
en skål, te de knaller å haller himmelhy,
te alle gammel skorsteen di dratter,
vi Gallehus folk, vi æ inne adelsmind,
vi æ davle å krønkle, men kjærnefast i sind. --

Slesvig

Mint Slesvig, do æ dog den plet,
æ ska hold a,
din bøgskov mell' æ bjerre tæt,
din lyng så brun å vestkants slett,
de hav, do fajmes a så ret,
skal æ hold a,
for dæ vil æ en dyst bestå,
å te min grav vil æ kun gå
hæ fra.

Di manne mil æ do int stor,
men rig æ do,
for do ha sønner, som i nord
ha hjemm', di holle oldti ord,
og di ha lov't å værn di mor,
se, rig æ do,
dert mod, de slipper alle op,
di ka nok by æ fjenne: stop!
endno.

Di si'r, dint sprog æ davle, men
de æ int sand,
for de ka gå te marre å ben
å ka forstås godt a hver jen,
a mor å far, som bruj å ven,
æ de int sand?
æ ved å, te vor Herr' forstær,
hvis vi ham heje: Gøj lyk beskær
vort land!

Ska vi da la vos tryk å træng,
 så hård endda?
 nej, heller lad vos se, i slæng
 å løjt fra mor de åg, som hæng,
 så hårdt endda,
 for hind vil vi en dyst bestå,
 å te vor grav vil vi kun gå
 hæ fra.

C. P. (»Flensborg Avls«, 19. 1. 1892)

Der er forjættende fremtid i disse poetiske småforsøg.

Egentlig skulle studenten nu have stillet til militærtjeneste (fra 1. april 1893), men på grund af moderens død fik han efter ansøgning udsættelse. Han tog da til universitetet i Kiel, hvor han blev i 3 semestre. Denne i danske øjne berygtede slesvig-holstenske læreanstalt var på det tidspunkt blevet et prøjsisk stortysk akademi, hvor de teologiske professorer så godt som alle var tilvandrede rigstyske videnskabsmænd, som fra deres katedre aldrig rørte ved et politisk spørgsmål. »Ingen af dem kom til at betyde noget for mig, hverken positivt eller negativt«, skriver vor nord-slesviger. »Jeg mærkede vel, at al deres visdom dog i grunden var en fremmed verden. Det var ikke Danmarks og Nordens kirke og ikke nordisk tale eller tænkning, som mødte mig. Først længe efter har jeg fået begreb om, hvilken hindring det har været for mig og formodentlig for andre med, at modtage hele sin åndelige dannelse og udvikling i et fremmed sprog og omgivet af et fuldstændig fremmed åndsliv. Jeg tvivler ikke om, at de har kunnet det bedst, som i større eller mindre mål satte deres eget til side og blev fremmede for deres eget folk«.

Hvorfor bondestudenten — uden oprindelig at ville det — alligevel blev medlem af det fægtende studenterkorps »Frisia«, er lidt af en gåde, idet teologer tilmed sjældent gik ind i disse aktive korps. Men han har vel her truffet frisiske kammerater, som han også siden holdt forbindelsen vedlige med. I sin bog »Slesvigske præster« har han givet en meget interessant skildring af sin deltagelse i en mensurfægtning, som direkte blev ham påtvunget. En rå foreteelse, der tilsigtede at fremme et vist militært mod og en forloren officersære. Det var vist en ungdommelig fejltagelse, som vel kun har givet fornyet afsmag for prøjserånden.

Da var der mere føde i at studere tysk kunst og arkitektur, især gamle kirkebygninger.

Fra Kiel tog den slesvigske student et par semestre til Berlin, det stortyske riges hovedstad, der stod i en rivende udvikling og også kom til at betage den kunstelskende students sind. Han fik et familiært opholdssted i Melanchton-stift, hvis bestyrerinde, fru Herzberg, var præsteenke og siden blev ved med at holde forbindelsen vedlige. Underholdet indtjentes ved privatundervisning i familien.

Der skulle nu gøres noget ved studierne, hvad det vist havde skortet lidt på i Kiel. Tysklands førende teolog dengang, A. v. Harnack, havde sin lærestol i Berlin. Men hans liberale teologi kunne ikke tilfredsstille den konservativt indstillede tilhører. Han så Jesus kun med historikerens og ikke med troens øjne. »Alt hvad vi ved om Jesus«, docerede han, »er dette, at han har levet og lært, at han er død, og hans disciple har troet at se ham igen«. På dette grundlag kunne man vanskeligt blive præst. Professor Julius Kaftan, biskoppens yngre broder, stod også på den liberal-protestantiske linje. Men hans hvislende organ og tørre foredrag fangede ikke studenterne. Det gjorde derimod den stoute og veltalende historiker H. v. Treitschke, der forelæste om stat og kirke, staten som magten og kirken som tjeneren.

Storbyen med dens kunstsamlinger og kulturydelser, »Tysklands unge, stærke hjerte . . . tog mig mere og mere«, tilstår Petersen, gav ham et videre udsyn end det provinsielle. Bondesindet udvidedes til akademikerdannelse. Men som forberedelse til præstegerningen ydedes her stadig for tynd kost. Han besluttede derfor at tage til det mere lutherske positive fakultet i Erlangen, Nordbayern, som jo lå i frontlinjen overfor den katolske teologi og kirke. Tillige ønskede han brændende at opleve bjergenes romantik i syden og at møde den katolske kirke i dens eget magtområde, »en utilfredsstillet længsel efter at lære den kirke noget nærmere at kende, som formår at udfolde et sådant mål af pragt og magt midt i det moderne liv«. Erlangens berømte erfarings-teolog H. Frank, som i sin tid havde været nordslesvigeren Tonnesens livsbestemmende læremester, var død, men de »modern

*Latinskoleelev
i Haderslev*

positive« Th. Zahn og R. Seeberg var der. Og den lille idylliske universitetsby indbød til at gøre noget ved læsningen. Hele sommeren igennem gav han afkald på middagsmaden og levede ved skinke og svinefedt hjemmefra for at kunne spare lidt penge sammen til en fodrejse. Først en kortere til en Kristi legemsfest med »farver og alvor« i Bamberg, der også bød på megen herlig kirkekunst og arkitektur. Derefter en stortur — til dels på bare fødder — syd på over Fürth og Ingolstadt til München og Tyrol, hvor han så passionsspil og nåede til Brennerpasset. For en slettebo helt fremmedartede og fascinerende landskaber — med adskillige muntre vandreroplevelser i tilgift. Tilbage over Bodensøen og ned langs Rhinen til Köln, hvorfra han tog toget hjem. Pengene slap alligevel op, så han hos en protestantisk præst i Baden måtte låne lidt småmønt. Han nøjedes med 5 mk. Rejsestrabadserne havde taget sådan på hans legemlige konstitution,

at hans søster ved hjemkomsten næsten ikke kunne kende ham igen. Men sindet var blevet storslåede oplevelser rigere for livet.

Han besluttede nu før eksamen at tage militærtjenesten, som aftjentes i Haderslev fra oktober 1895 til oktober 1896. Han blev underofficer og var også på sanitetskursus. I april 1895 havde han offentlig forlovet sig.

Studierne skulle nu afsluttes i Kiel, hvor det var professor i praktisk teologi O. Baumgarten, der nu særligt fængslede tilhørerne. Han var yderst frisindet i sine tankegange, men tillige en slags »moderne pietist«. I hans og en række andre fornemme kulturhjem i byen, tildels med dansk slægtsforbindelse og dansk-talende — som etatsrådinde Prehn, forfatterinden Emma Müllenhoff, fru kaptajnløjtnant Sattig — var han indbudt til middagsbord, så han havde ugen omtrent dækket. Han mener dog selv, at visse miljøvanskeligheder hindrede ham i at få det fulde udbytte af disse højtdannede skønånders tilbud. Men han var i alle fald en taknemlig lærling og fik sine kunstneriske anlæg udviklet.

Også Kaftan fik han som kommende eksaminator berøring med, kom på det traditionelle besøg i hans hjem, men nåede ikke at komme i nogen nærmere kontakt. Biskoppen ville diskutere Kant, og det lå ikke for Gallehus-ætlingen. Pludseligt måtte han også 8 uger i manøvre. Sådant er det hos prøjserne. Han tilbragte derefter et halvt årstid hjemme med eksamensrepetition. Den teologiske prøve i foråret 1899 lykkedes ikke ret, hvad årsagen nu end har været, men det fortrød og hindrede ham ikke på den videre præstevej.

Samtidig var der nemlig foregået et indre trosopgør i hans sind. Det begyndte ved en afskedssammenkomst hos professor Baumgarten, hvor han som vordende præst måtte spørge sig selv: »Hvad tror den mand egentlig på?« Men det var jo troen, som var den nødvendige betingelse for at blive en virkelig præst og forkynder. Og det blev da den kristne trosarv hjemmefra — i modsætning til den golde ørkenvandring på teologiens overdrev — som bestemte hans fremtidsvej. »Ikke teologien, men bibelen

Student i Kiel

blev herefter min vejviser. Jeg modnedes i nærheden af korset, siger han selv.

Sammenslutningen af sønderjyske studenter søgte gennem dens formand Mads Michelsen, den senere amtslæge i Åbenrå, i disse år at få forbindelse med ham, men åbenbart forgæves. Man indbød ham i 1894 til en flere ugers gratis tur til København med indkvartering i danske kulturhjem og endvidere til en sammenkomst i Berlin. Man mente ikke, at deltagelsen ville kunne skade ham i hans fremtidige embedsansættelse. Men det må den indbudte vel selv have ment. Han tog i hvert fald ikke imod indbydelsen.³

I præstelære hos Nic. C. Nielsen i Sommersted,
15. juli 1899 - 15. juli 1900

Det blev stillet den nybagte kandidat frit, om han ville gå på Nordslesvigs præsteseminar i Haderslev hos sin konfirmandpræst Prahll eller være uordineret »lærevikar« hos en nordslesvigsk præst. Han valgte det sidste og kom til Sommersted, hvor den kendte vækkelsespræst og daværende formand for Indre Mission i Nordslesvig Nic. C. Nielsen stod i en rig sognegerning. Han kom da for at se, »hvorledes en troende præst tog fat på menighedsarbejdet, og hvad han kom med på sin prædikestol«. Det blev et rigt læreår, som en til Konsistoriet i Kiel indgivet pligtig dagbog giver et smukt vidnesbyrd om. Under sognepræstens vejledning satte han sig ind i menighedsarbejdets forskellige grene med prædikenudarbejdelse, husbesøg og møder, kirkebogsførelse og skoletilsyn. Også lidt praktisk teologi skulle der læses sammen med sognepræsten. Han var endvidere med til provstiets synode og præstekonvent i Haderslev og sammen med præsteseminariet på en studieudflugt til Slesvig. Privat tog han over grænsen for i Vamdrup at være med ved missionshusets indvielse, hvor Vilhelm Beck og Carl Moe talte. Særlig den sidste var han interesseret i at høre. Et par større missionsfester fandt også sted i Sommersted, indremissionærer kom jævnligt til aftenmøder. De unges store fælles møde Kristi himmelfartsdag overværede han i Rise ved Åbenrå. Han kom herved, skriver han, »ind under de varme luftninger i Indre Mission, og det betød en opvågning og forståelse af det religiøse og kirkelige liv i mit hjemland, som drog sine konsekvenser efter sig. Det er mig den dag i dag (1939) uforståeligt, hvordan en ung teolog kan komme uden om Indre Mission. Her er for mig kirken, menigheden, samfundet, den sande kristen. Alle andre steder er jeg hjemløs«. Han blev altså i mødet med »den sidste slesviger«s varmhjertede vidnesbyrd, som han dog også havde sine kritiske indvendinger overfor, missionspræst for livet.

Men også et digterisk gennembrud udløstes i Sommersted-tiden. I stille aftentimer på sin ensomme kvist nedskrev han lyriske digte, overraskende nok på tysk, som han nu mestrede ligeså godt som sit modersmål, ikke til offentliggørelse, skønt de

nok havde været det værd, men kun til skrivebordsskuffen, hvorfra de nu først er kommet frem. Hvorfor på tysk, tør man vel spørge. Var han i skred mod syd? — Næppe! Men uddannelsen på tysk satte altså her en smuk, hidtil ukendt frugt i en halv snes digte af virkelig kvalitet. De følger her:

Fürstengräber

In weisser Marmorkapelle,
in sorgsam behüteter Gruft,
gesäumt von sterbenden Veilchen
in geister-zartem Duft.

wenn knattern wilde Granaten,
zerwühlen der Halde Grund,
wenn schnaubend die Rosse stampfen
und Kampruf kreist in die Rund.

Ein Marmorgedanke des Künstlers
erhebt sich der Sarkophag,
und drinnen schlummert ein Kaiser
den Schlaf zum letzten Tag.

Nur dann vernimmt auch der Tote
von ferne gedämpften Klang,
dann klingen im Traum ihm Töne
vom alten Vikingsang.

Kein Ton klingt hier im Gewölbe,
der Diener redet kein Wort,
der Fremde geht stumm in die Halle
und schweigend wieder fort.

Darnach ist es wieder stille
und alles ist wie zuvor,
kein Ton von Alltagsgetümmel
entweicht des Schläfers Ohr. —

So will es die treue Ehrfurcht,
des Volkes Pietät,
es ruhe in langem Frieden
des Toten Mayestät.

Ich stand in der Marmorkapelle
und sass an des Hügels Rand,
ich liebe die stillen Gräber
der alten Fürsten im Land.

Und weit von jener Kapelle
im alten Cimbernland,
wo einst der Vikingsöhne
gefürchtete Wiege stand.

Doch wär' ich des Volkes Herzog,
mit Krone und güldenem Stab:
einst sollte mein Volk mich tragen
zum einsamen Hügelgrab.

Da wölbt sich ein brauner Hügel
an des breiten Heereswegs Saum,
und drinnen träumt ein Häuptling
den tausendjährigen Traum.

Kein Bild, keine Schrift sollte zeugen,
kein Buch vom schlummernden Drott,
nur zwei sollten seiner gedenken,
sein treues Volk und sein Gott.

Er träumt die Nächte und Tage,
es weckt ihn kein lärmendes Wort,
der Wanderer kommt still gegangen,
geht still seines Weges fort.

Nur eines sollte mich wecken
aus tiefem, schwerem Schlaf:
das dumpfe Stöhnen des Volkes,
wenn Schmach und Jammer es traf.

Nur dann, wenn Wolken sich jagen,
wenn Himmel und Erde sich mengt,
wenn Sturm und Blitzzücken
des Feigen Brust beengt,

Dann sollte mein Geist auffahren
als Loosung vom Grabe empor:
steh' auf, mein Volk, wir stürmen
und siegen, wie je zuvor.

Ein Sturm geht über die Haide

Es poltert und prasselt
so lärmend, so laut,
es rüttelt am Reislig
und keuchtet im Kraut —
ein Sturm geht über die Haide.

Lasst tanzen das Leichte,
lasst fliegen im Wind,
lasst stöhnen und sterben
verzärteltes Kind —
ein Sturm geht über die Haide.

Lasst stehen das Starke
aus Stahl und aus Stein,
lasst trotzen den Willen
aus Eisen allein —
ein Sturm geht über die Haide.

Du sausest und brausest
durch Lungen und Loch,
verachtest den Kleinen —
ich liebe dich doch,
mein wilder Gefährt von der Haide.

Herbstentanz

Die Frucht ist reif,
bald wird sie fallen,
wachsen und welken
reicht sich die Hand,
steigende Säfte,
sinkende Fäulnis
halten sich auf,
senkrecht steht
der Wage Zünglein. —
Ruft die Natur,
sich selber vergessend,
sich selber genießend,
einen Moment? —

Teure Ruhe,
erdenfremdes,
still ersehntes,
noch nie genossenes,
ewiges Gleichgewicht
Lebens und Sterbens
steige hernieder,
welle,
himmlischer Bote,
weiche die Seele
des müden Wandrers
mit einem Tropfen
der ewigen Ruhe.

Gelübde

Die Du mir lachtest
goldig in's Leben,
wie junger Sonnenstrahl
spielt über Reben. —

Die Du mir glaubtest
weinand und lachend,
mein nicht vergessent
träumend und wachend. —

Die Du mir weinstest
Kraft in der Liebe,
wie wenn der Frühtau
stärket die Triebe. —

Dich will ich halten
stolze und reine,
lachend und weinend
bist Du die Meine.

Dich will ich hüten,
dich will ich hegen,
dir soll erbeten sein
Gott Vaters Segen. —

Nacht

Nun dehnt sich das Schweigen
durch's schlummernde Land,
mir ist es als rührte
mich Gottes Hand.

Sie breitet sich leise
auf Höhen und Thal,
auf flatternde Freude,
auf wühlende Qual.

Weit unten verhallen
die Schritte der Zeit,
hier wandelt die stille
Uendlichkeit.

Sie breitet sich leise —
ich weiss nicht wohin,
es nimmt mir gefangen
Gedanken und Sinn.

Und was ich am Tage
gewirkt und gedacht,
das weis' ich dem Grossen
im Schweigen der Nacht.

Im Juni

Droben im Mansardenstübchen
wohnt die Sonne nicht,
draussen aber geht der Regen
leicht im Sonnenlicht,
und vom Blau hernieder
trillern Lerchen Minnelieder.

Zeigst mir, wo tausend Blumen
kränzen dicht den Rain,
dunkelgrüne Saaten grüssen
auf zum grünen Hain,
hinter Weissdornhecken
bunte Wiesen sich verstecken.

Junisonn', dich möcht' ich schelten,
locktest mich hinaus,
und die Weisheit in den Büchern
lagerte zuhaus,
war es dein Begehren
Flitterweisheit mich zu lehren?

Gabst mir eine rote Nelke
lachend mit ins Haus:
von der Tändelei der Fluren
forschte ich sie aus:
sag', was, was die Blumen träumen
und was spuckt in alten Bäumen?

Aber im Mansardenstübchen
starb der arme Wicht,
und da draussen geht der Regen
leicht im Sonnenlicht, —
nicht im Stübchen frage
nach dem Reiz der Junitage.

(Sitzung der Schulgemeindevertret. Sommerstedt)

Die Drei

Ewig wirbt das »Ja« des Lebens
schafft die Lust der Myriaden,
setzt die Kraft des Vorwärtsstrebens,
spinnt den goldnen Faden.

Ewig liegt auf tiefem Grunde
unter Ja und Nein die Frage —
Spielzeug in der Narren Munde,
doch der Weisen Plage.

Ewig steht das »Nein« dawider,
schneidet ab mit scharfer Klinge,
schlägt das Sein und Leben nieder,
kreuzt den Lauf der Dinge.

(Ewig steigt aus dunklem Grunde
zwischen Ja und Nein die Frage —
Spielzeug in der Narren Munde
und der Weisen Plage).

Winters Abschied

Kam ein Sturm und wütete im Lande,
fern vom Westenmeer fuhr er an die Düne,
hoch hinauf den Sand zu Wolken ballend,
spielte arg mit Haidekraut und Meergras.

Weiter ging es in reissend schnellem Laufe
über Steppe, Hochland, Berg und Thale,
wie ein wilder Hengst, dem Zaun entwunden,
trug er sich unbändig, toll und herrisch.

Im Gefolge hat' er drel Gesellen:
Regen, Schnee und Hagel, und sie halfen
ihm getreulich, alles zu verwüsten,
was in ihren Weg zu treten wagte.

Rissen grausam Blümlein aus der Erde,
beugten nieder junger Bäume Kronen,
rüttelten an alten festen Eichen,
töteten im Erdreich manches Saatkorn.

Und die Vogelschar ward arg bedrängt,
fand kaum Nahrung mehr und wollt' erfrieren,
Krankheit kam und Elend zu den Menschen,
viele unterlagen, mussten sterben. —

Das war noch ein Gruss vom alten Winter,
an die Erde, als er scheiden sollte,
und in Augenblicken, wo der Sturm schwieg,
hörte man ein schüchtern Lerchentrillern.

Wie ein Spott klang's an den alten Winter,
wie ein Hohn dem flüchtenden Barbaren,
wie ein Lockruf aber an den Retter,
ein Willkommen an den jungen Frühling.

Und in dunkler Nacht, als alle schliefen,
wechselten geschwind die Jahreszeiten:
über Nacht ist fortgereist der Winter,
über Nacht ist auch der Frühling kommen.
(Seht, der Winter schnaubte sich zu Tode,
über Nacht ist Euch der Lenz geboren.)

Weihnacht

Nicht von Menschen ist gemacht
dieses Fest der frohen Kinder,
dieses Zauberlicht in blinder
Erdennacht.

Und wir beugen demutsvoll
unser Haupt vor dieser Helle,
bringen Wunden, die die Quelle
heilen soll.

Durch den Äther kommts herab,
treibt die reinste Lebenswelle
in die kleinste Erdenzelle
übers Grab.

Darum klingt vom Himmelzelt
Gottespreis aus Engelmunde,
darum fliegt die frohe Kunde
durch die Welt.

Wohlgefallen an der Zeit
hat die Ewigkeit gefunden
ewig geht der Tod gebunden
aus dem Streit.

Darum hebt sich hoch die Brust,
neugeboren ist das Leben,
giebt uns Kindersinn und Streben,
reine Lust.

Sein Geschöpf vergisst Gott nicht,
Sünd' und Teufel schlug er nieder,
auf die Menschensöhne wieder
strahlt das Licht.

Lichte Botschaft ward gebracht,
lichten Gruss die Glocken klingen,
lichte Engelkindlein singen:
heilig' Nacht.

Zum Geburtstag

Vor meinem Fenster rauscht die grüne Linde,
die Blätter säuseln süsse Melodie,
die Zweige wiegen sich im Takt zum Winde,
liebkosen sich in schöner Harmonie,
sie tanzen, tändeln, küssen sich und singen
und flüstern leise sich in's Ohr:
»ich hab' dich liebe, und immer wieder klingen
dieselben Worte rings im ganzen Chor.

Die Sonne ging, die Schatten werden länger,
 der Tag mit seiner Plag' und Müh' ist hin,
 da kommt nach Haus ein kleiner froher Sanger
 zu seiner lieben trauten Sangerin,
 allabendlich sie sitzen Selt' an Seite
 und halten mit einander Dammerstund',
 hell klingt ihr Lied und jubelnd in die Wette:
 wir sind die glucklichsten auf Erdenrund.

Er singt ein Lied von Frauenlieb und Leben,
 sie singt ein Lied von Mannerthat und Wort,
 kein Missklang tont, ihr ganzes Thun und Streben
 zusammenklingt in lieblichem Akkord.
 Sie singen leis von Lieb' und ew'ger Treue,
 und leise klingt es mit in meiner Brust,
 sie singen laut und preisen hoch das Neue,
 der Mai ist schon, im Lenz ist Lieb' und Lust.

Ich lausche still dem wundersamen Sange,
 hinsinkend in den alten Liebblingstraum,
 ich hore andre Tone, geb' dem Klange
 von Liebchens Stimme in dem Herzen Raum,
 ich seh' in stiller Abendstund' uns wandern,
 ein hold Maikatzchen schmiegt sie sich an mich,
 wir flustern leise, wie das Blatt zum andern:
 »ich hab' dich lieb, verlasse nimmer dich.« —

Det var nu godtgjort for ham selv og andre, at han havde betydelige litterare evner. Og dem fik han ogsa siden udstrakt brug og stigende anerkendelse for, bade i tysk og dansk dragt. Han blev en sogt og verdsat kirkelig skribent pa slesvigsk grund i begge sprog, vor betydeligste kirkehistoriske forfatter i nyere tid, en smuk, sarpraget representant for det ofte omtalte genforeningsslegtled.

Dansk prest i Flensburg 1900 - 1903

Efter en kort huslarertid hos provst Gottfriedsen i Nustrup (juli—sept. 1900) skulle Carsten Petersen sa begynde en selvstendig prestegerning. De kirkelige myndigheder i Kiel fandt ham egnet til at overtage et hjalpepresteembede ved Mariekirken i Flensburg, hvor han sa ogsa skulle aflose den lige pensionerede danske prest H. J. Carstens, der siden 1864 havde forestaet de danske gudstjenester i Helligandskirken. Ordinationen skete ved en gejstlig synode i Sonderbrarup (Angel) den 24. sept. 1900 ved biskop Kaftan. Og den 1. okt. tiltradte han sit embede i Flensburg. Stillingen som prest for Flensburgs danske

betragtede han selv som sin hovedopgave. Ganske vist blev ved hans tiltræden de danske gudstjenester indskrænkede til hver 14. dag. En protestadresse herimod med 2.000 underskrifter kaldte provst Niese ved Marie-kirken, da han overrakte den, »en ufor-skammethed«. Hertil måtte han naturligvis tie. Men kirkegangen i den danske kirke var i Petersens tid fortsat stigende.

Menigheden bestod af en del kendte danske erhvervsfolk og så mange fattige værftarbejdere i Nystaden. Man vidste fra begyndelsen af, at deres nye unge præst var dansk indstillet, selvom det naturligvis på ingen måde måtte give sig offentligt udtryk. I sakristiet lå på tiltrædelsesdagen en smuk anonym velkomsthilsen, et »Velkommen« i gylden skrift med blå blomsterkrans omkring, der sagde så meget som: Vi kender dig, du er ikke nogen fremmed for os. Håndtrykkene og modtagelsen i hjemmene sagde det samme. Samhørigheden var beseglet. En aktiv menighedskreds, fra 1905 »Kirkeligt Samfund for Flensborg og omegn«, støttede hans præstelige virke, der fandt voksende tilslutning. Men da han en vinter af provsten fik tilladelse til også at holde danske gudstjenester i Marie-sognets kapel i Nystaden, og tilstrømningen blev stor, måtte den ellers venlige provst fra nationaltysk hold høre ilde for dette »danske fremstød« og derfor atter lade disse ekstra gudstjenester falde.

Alvorlige bryderier voldte den altyske stræberpræst Lensch fra Skt. Jørgens sogn, som en overgang under kirkebyggeri fik overladt Helligåndskirken og ved den lejlighed fik ranet dens kunstnerisk værdifulde prædikestol til sin egen nye kirke. Ellers stod den danske præst på god fod med de tyske præster i byen og var deltager i deres mandagssammenkomster, skiftende i de forskellige præstehjem. Kun Diakonisseanstaltens gammelluther-ske forstander E. Wacker holdt sig her udenfor. Til gengæld samlede han »bibeltro« præster til halvårslige konferencer på anstalten, hvor også Petersen regelmæssigt deltog gennem årene, idet han teologisk stod på Wackers konservative linje.

En hovedbegivenhed i den danske menigheds historie i disse år blev rigsdagsmand Gustav Johannsens død- og jordefærd (okt. 1901). Den gamle Carstens talte i kirken, og Petersen forrettede

*Lærevikar
i Sommersted*

tjenesten ved graven. Der var 1.000 tilstede ved mindesamværet i Borgerforeningen.

Myndighederne havde forbudt hjælpepræsten at gifte sig i sit nuværende embede. Men den ansete vinhandler Kolding, som var en slags privat kirkeældste i den danske menighed, søgte om at få embedet omdannet sådan, at det kunne lade sig gøre. Da det imidlertid blev afslået, så Petersen sig nødsaget til at søge andet embede, hvad myndighederne vel heller ikke var utilfredse med. Han tænkte på at tage udenlands, til England og Østrig (Gablonz), men det blev — heldigvis — ikke til noget. Derimod fik han tilbudt det lille Brarup sognekald syd for Tønder, hvor der — som det sidste sted i Mellemslesvig — endnu holdtes en månedlig dansk gudstjeneste. I al stilhed holdt han nu bryllup i Møgeltønder og tog til Brarup, uden dog at miste forbindelsen med danskerne i Flensborg, der nu blev endnu ringere stillede og savnede deres samstemte præst. Lidt garnisonspræstetjeneste havde han som vikar også haft i Flensborg. I afskedsgave fik han

af den danske menighed et maleri af Lyksborg slot. »Den kreds af mennesker, der udgjorde menigheden, stod i en stille kamp for sin nationalitet, en kamp, som i og for sig ikke måtte få lov til at ytre sig i menighedslivet, men som dog selvfølgelig havde sin indflydelse på dette«.

Stille studier i Brarup på grænsen til Frisland. 1903 - 1911

Mellem krigene, da en dygtig og vellidt dansker, J. Reiffenstein, født i Helsingør, var præst i Brarup (1852—59), var sognet »mere dansk end tysk«, hævder Carsten Petersen. Men nu var beboerne — skønt stadig »rent danske i deres folkelige art« og med »dansk omgangssprog« — »tyske i sind«. De økonomiske og kulturelle forbindelser gik syd på. Ved den danske gudstjeneste talte kun præsten dansk, medens menigheden under liturgien svarede på tysk og sang af den tyske salmebog. Man vidste nok, at den nye præst var dansk indstillet, skønt det aldrig blev nævnt. Han deltog ikke i tysknationale festligheder og brugte — til forargelse for tyskpatrioterne — dansk omgangssprog. Kirkeligt og menneskeligt blev forholdet til sognet særdeles godt — med »gæstfrihed, åbenhed og fortrolighed i næsten hvert hjem«. Dog med en enkelt undtagelse, det var, da redaktør Jens Jessen døde i juli 1906, og Petersen ønskedes som præst ved begravelse-højtideligheden. Det ville han ikke afslå. Uheldigvis var der samme dag ansat en begravelse i sognet, som så en vikar måtte overtage. Han tog til Flensborg og forrettede tjenesten ved sin sognefælle og beundrede læremesters grav, — efter ønske uden ligtale, kun med læsning af et kapitel af bibelen (Åbenb. 4), en bøn og trosbekendelsen.

Senere har Carsten Petersen i sin bog »Slesvigske præster« sat Jens Jessen et storslået minde og kaldt ham »en dommer i Israel. I en menneskealder dømte han folket . . ., ven og fjende, små og store med den myndighed, som ligger i selve retten, og som ærlige mænd bøjer sig for . . . Han var samvittighedens puls-slag i det offentlige liv . . . Det kostede ham hans liv tilsidst. Han blev ofret . . . Han var så at sige hjemmefra en lidende. Ikke blot

sorgen over tunge nederlag trykkede ham, men han led under den skyld, som altid følger med ulykken og er den værste af alle ulykker. Han har båret Danmarks magelighed og Slesvigs utroskab med bitter smerte, mens han overmodigt lo ad tysk kluntethed og selvgodhed . . . Og dog var i ham opstandelsen. Den sag, som var knyttet til hans navn, kunne ikke tabes . . . Ingen har i de dage talt til så stor en menighed som han. Fra Flensborg til Ribe lyttede man til hans tale seks dage om ugen. Så blev da denne stærke og stejle mand præsternes medarbejder eller deres modstander, alt efter som deres ansigt tegnede sig for hans skarpe blik. Han blev også *deres dommer*.⁵

Da Petersen kom hjem til Brarup efter jordefærden, blev han overfuset af en tysker, fordi han var taget fra sognet for at jorde »denne forbyrder«.

Men ellers blev Brarup-årene, hvor desværre et tvillingpar døde fra dem som nyfødte, og ægteskabet derefter forblev barnløst, stille studieår og en grødetid for præstens personlige liv. Han syslede med sognets historie, trykt i sognets kirkeblad, og udfoldede efterhånden en meget påskønnet kirkelig skribentvirksomhed. Fra 1905 af som fast medarbejder ved præsternes konservative fagblad »Kirchen- und Schulblatt«, hvor han skrev værdsatte årsoversigter og også deltog i en fejde omkring biskop Kaf-tans formidlingsteologi. Hans deltagelse i en kirkebygningskongres i Dresden i 1906 kom i referat. I »Nordslesvigsk Søndagsblad«, tillæg til »Flensborg Avis«, skrev han fra 1907 af om danske åndens stormænd som Zoéga, Brorson, Kierkegaard, Johs. Evald og andet dansk og bibelsk stof. I årene 1909—10 var han stærkt benyttet som foredragsholder ved præstekonventer og gejstlige synoder.⁶

To gange var han i København for at studere danske kirkeforhold, som tyske præster var interesserede i at høre om, således især om kirkefondsbevægelsen i hovedstaden og den danske kirkelige frihedslovgivning, spørgsmål, som også brændte på i tysk kirkeliv, men ikke blev løst. I 1905 traf han bl. a. pastor A. Fibiger, i 1909 professor H. Scharling, stiftsprovst J. Paulli, pastor Martensen-Larsen, provst Fenger. Disse besøg efterlod dog et lidt forstemmende indtryk i hans sind, idet københavnerne i

Brarup kirke før ombygningen, tårnet fjernet i 30'erne af hensyn til Læk flyveplads

deres nationalisme åbenbart ikke ret forstod hans vanskelige stilling som præst i den tyske statskirke. Man modtog ham høfligt og gæstfrit, roste hans gode danske sprog, men betragtede ham alligevel som en frafalden, idet han ikke åbent kunne give udtryk for sit danske sindelag. At han stod som »det danske sprogs sydligste vagtpost i Slesvig, kunde vel have interesseret en og anden, ikke for personens, men for sagens skyld. Thi det var en af de bedste og tillige tungeste følelser, jeg stod med i Brarup, at jeg havde tjenesten som den danske kirkes yderste forpost. Og det var en ensom post«. Ingen af hans nabopræster kunne tale dansk. Der taltes da også stundom lidt spottende om »det danske Brarup«.

Og så gav han sig i lag med et grundigt studium af vor store religiøse tænker Søren Kierkegaards skrifter og blev i sin ensomhed denne ensomme kristne filosofs fuldtro lærling. »Denne en-

somme mand blev for mig den store danske tænker, inderlighedens myndige apostel, den ubetingede redeligheds talsmand, det dybeste og mægtigste, jeg fandt i nordisk åndsliv«. — »Da forstod jeg, at alle andre navne, jeg havde mødt, ikke kunne betyde noget væsentligt. En lærer havde til alle tider for mig været en ubehagelig størrelse. Hos Søren Kierkegaard trådte mig pludseligt den myndighed i møde, for hvilken også en selvrådige natur må bøje sig. Al kritik tav. Alt inde i mig bliver stille, også i min alderdom, når han taler. Der er en velgørende fred og hvile i at sysle med det ubetingede. Den funktionalistiske gudsidé og kristendomsopfattelse kan have ret i meget, men der er mere i den hinsidige verden, end hvad relativiteten kan tilegne sig eller ud-sige. Et paradoks bliver tilbage«. Studierne førte til udarbejdelsen af en større afhandling »Die philosophische Weltanschauung Søren Kierkegaards«, som han tænkte at indlevere for erhvervelse af doktorgraden. Men forflyttelsen i 1911 hindrede desværre dette forehavende. Nu ligger afhandlingen som ufuldendt manuskript ved hans efterladte papirer.

Med den nærliggende missionscentral i Breklum fik Brarup-præsten også god kontakt, blev medarbejder ved dens kirkelige ugeblad »Sonntagsblatt fürs Haus«, dens tyske almanak og danske andagtsbog »I Jesu fodspor« (1906), endvidere lærer og eksaminator ved dens private præste- og missionærseminar. Som modvægt mod den ukirkelige »Gemeinschaftsverein« kom han aktivt med i den kirkelige »Evangelisationsverein«, som støttedes ud fra de to betydningsfuldste kirkelige centraler i Sydslesvig, Flensborg Diakonisse- og Breklum Missionsanstalt. Også den strengt konservative »Lutherischer Verein«, ledet af Wacker, meldte han sig ind i som eneste nordslesvigsk præst og talte ved dens årsmøde i Neumünster i nov. 1910.

Men Kaftans embedsstrategi, der gik ud på en iømpelig fremgang for tyskheden indenfor kirken, bød, at Carsten Petersen helst burde flyttes fra Brarup. Selv var han ikke tilbøjelig hertil, men Kaftan trængte på, og han erklærede da at ville følge sig. »Det er virkelig ikke en af menneskelig lune fremgået påtrængenhed«, skriver Kaftan lidt uldent til Petersen i den forbindelse,

Præst i Brarup

»men en af pligtopfyldelse fremvokset handlen, når jeg så har foreslået Dem for Konsistoriet til præsentation«. Kaftan havde til at begynde med tænkt sig at gøre den dygtige præst til provst for Tønder provsti nord. Han indbød ham med disse tanker til en personlig samtale, hvori han direkte spurgte Petersen om hans politiske sindelag. Men den designerede bestod ikke prøven. Han svarede åbent, at hans danske afstamning forbød ham at blive sit folk utro, selvom han ellers politisk var absolut neutral. Kaftan lod ham da præsentere til Brede, hvor han dog ikke blev valgt, efter sigende fordi han var lidt i familie med den tyske amtsforstander på stedet. Han havde ellers holdt den bedste prædiken. — Derpå — efter visitats i Brarup — til Gråsten-Adsbøl, hvis tidligere præst, W. Steffen, var blevet udnævnt til provst i Tønder. Petersen holdt sin prøveprædiken og blev indstillet. Men nu tog den tyske forening på stedet — i forbindelse med

hertug Ernst Günther på Gråsten slot, kejser Wilhelms svoger, affære og frabad sig en dansksindet præst på Gråsten slotskirkes prædikestol. Kaftan kom nu i knibe og trådte igen i personlig kontakt med den vragede, forsikrede ham, at han godt alligevel ville lade ham kalde, men så naturligvis helst, at han frivilligt trak sig tilbage. Hvad Petersen så også — imod Tonnesens og den stedlige missionskreds' indtrængende opfordringer — gjorde, eftersom han slet ikke selv havde været ude om Gråsten og under de foreliggende omstændigheder da hellere ville blive derfra.

Kaftans breve — 5 i alt — til Carsten Petersen i den anledning afslører biskoppens taktiske holdning, hvad følgende brev af 14. jan. 1911 vil vise:

»Kære hr. pastor Petersen. — De har vel allerede i avisen set — man siger mig, at det har stået der —, at der fra Gråsten er rejst indsigelse mod Deres udnævnelse. Indsigelsen påstod, De hørte til det danske parti. Efter min henstilling har Konsistoriet af den, der kom med indsigelsen, krævet beviser for denne påstand. Vedkommende påstår i sit svar, De skulle selv have erklæret, at De var dansk. Konsistoriet kan da ikke andet end rette tilsvarende spørgsmål til Dem. Skrivelsen tilstilles Dem i disse dage. At jeg samtidig skriver til Dem, sker for at oplyse Dem om sagens forløb og fremfor alt for at bevare Konsistoriets fremgangsmåde for skinnets, som om dette drev sindelagssnuseri. — Dernæst vil jeg sige Dem, for hvem jeg, der foranledigede Dem til at søge Gråsten, holdt Dem. Jeg så i Dem en af dem, der — fremgået af det danske folk — ved Deres åndelige uddannelse var kommet ind i tyske baner og nu var tysk, men samtidig bevarer en venlig holdning overfor den danske folkelighed. — For den tyske forening og dens mænd — jeg véd ikke, hvorvidt den står bag — er en sådan indstilling ikke tilstrækkelig, derimod nok for mig personlig. — Dette til forklaring af min optræden. — Venligst. Deres Dr. Kaftan«. —

Nordslesvigske præster fra danske hjem skulle altså gennem deres tyske uddannelse helst være blevet tyskindsatt, men måtte naturligvis gerne bevare en vis forstående venlighed overfor en langsomt døende danskhed i deres hjemstavn. Sådant vendte man det fra de tyske kirkelige myndigheders side og altså

også fra biskop Kaftans. Nordslesvigs fremtid skulle blive tysk, ikke på en studs, som den altyske kurs tilstræbte, men langsomt, glidende, lempeligt, som tyske »fredspolitikere« — Tiedje, Schmidt o. a. — gik ind for det.

Da Gråsten altså glippede, sørgede Kaftan for — efter ny personlig samtale med Brarup-præsten i Tønder i påsken 1911 —, at han blev præsenteret til Magstrup, hvortil han så også blev kaldet i maj måned. I dette danske sogn var han politisk forholdsvis uskadelig.

I øvrigt overvejede Petersen også denne gang helt at forlade statskirken og gå over i frivilligt menighedsarbejde som præstelærer. Der var tale om Breklum, Kropp ved Slesvig og Wupperthal. Fra det sidste sted forelå der allerede tilsagn om ansættelse.

Mange breve fra venner i Brarup vidner om den forflyttede præsts gode præstegerning i dette mellemslesvigske sogn, hvor nu den sidste danske gudstjeneste ved hans fjernelse blev strøget. Tyskheden skulle langsomt krybe nord på.

Bevægede præsteår i Magstrup før genforeningen

»Med året 1911 gik jeg ind i et nyt afsnit af mit liv. Mit hjemland Nordslesvig åbnede sine døre for mig«, skriver Petersen 1924. I Mellemslesvig var danskheden døende, i Nordslesvig i offensiven. Men han så sig »nødt til den pinligste neutralitet« i nationalpolitiske spørgsmål. Der var også nok andet, der kaldte ad ham på det kirkelige felt, både i sognet og i det frie missionsarbejde ud over Nordslesvig. De kommende år blev for ham »rige på kampe og lidelser, på begivenheder, oplevelser, omskiftelser og glæder, som jeg ikke havde tænkt eller anet . . . Jeg har stridt og lidt ved fronten, der hvor jeg havde fået min plads«. —

Nordslesvig stod efter 1909 nationalpolitisk i Tiedje-rørets tegn, den bevægelse, som den unge præstesøn fra Øsby havde fremkaldt ved sine opsigtsvækkende og afslørende artikler i det frisindede tyske ugeblad »Die christliche Welt« om »Tilstandene i Nordslesvig«, den altyske magtpolitiks fallit og danskhedens kulturelle fremgang. Der burde, sagde Tiedje og hans meningsfælle pastor Schmidt, Vodder, i stedet for Køllers magt- og tvangskurs føres en freds- og forsoningspolitik i grænselandet,

så danskerne i et kulturelt kappestrøb kunne vindes for tysk-
heden i stedet for at frastødes af den. Og Indre Missions leder,
pastor Tonnesen, Hoptrup, bifaldt Tiedjes synspunkter for na-
tionalitetskampen i Nordslesvig og havde stillet sig i spidsen for
dannelsen af en »Præsteforening for Nordslesvig« på denne kir-
keligt frisindede linje. Han støttede også den liberale Schmidts i
samme forbindelse nystiftede »Fredsförening« i grænselandet.
Denne tilslutning til Tiedje blev imidlertid skæbnesvanger for
Indre Mission, der stod overfor at ville fejre sit 25-års jubilæum
i efteråret 1911 — med udgivelse af et festskrift og afholdelse
af en jubilæumsfest i Hoptrup.

For Carsten Petersen blev det især forholdet til Tonnesen, som
bragte uventede brydninger, ja lidelser ind over hans liv og ger-
ning. Disse to betydelige og nidkære kirkemænd, Tonnesen nu
57 og Petersen 40 år, var ret forskellige i naturel og indstilling,
Tonnesen østbo og let bevægelig, lysseer og opladt overfor det
nye, Petersen vestbo og lidt indesluttet, mørkseer og konserva-
tiv. — Formentlig vil det være af en vis historisk interesse at få
lidt mere klarhed over det tragiske modsætningsforhold, der
efterhånden udviklede sig mellem disse to kendte ledere i I. M.-
arbejdet i de følgende kriseår.

Tonnesen kendte den yngre Petersen fra hans skribentvirk-
somhed i præsternes fagblad og fra hans foredrag på Wackers
præstekonventer i Flensborg. Og han var nu i sin arbejdsivrige
optimisme lykkelig over at få Petersen til Nordslesvig som ar-
bejdsfælle, især som litterær bidragyder. Allerede til hans for-
ventede udnævnelse til Gråsten havde han ønsket ham og I. M.
»Gottes Segen« og samtidig indbudt ham til at deltage i Præste-
foreningens møde i Tinglev den 18. jan., blive medlem og derved
støtte »vore bestræbelser« for en fredelig kirkepolitik, især over-
for de danske frimenigheder, hvis indflydelse syntes voksende.
Da han kort efter hører om indsigelsen fra Gråsten, eftersom
Petersen skal være »en fordækt danskerven«, opfordrer han ham
på missionsvennernes vegne indstændigt til ikke at tage hensyn
hertil, men »anse det hele, som det er kommet, som et vink fra
Herren, at De i det døde Sundeved, hvor der findes en jomfrue-
lig, håbefuld muld, skal udføre et stykke Guds riges arbejde«.

Formentlig har Petersen ikke været med til Tinglev-mødet, som vist også ellers har savnet tilslutning og synes at være blevet foreningens sidste sammenkomst. Der høres ikke mere til den. Men så måtte Petersen i hvert fald vindes for litterært medarbejderskab. Tonnesen har lige læst hans første lille skrift »Rejsemåltid«, en kort andagtsbog for unge (Haderslev 1911), og fryded sig over »stilisten«. Han indbyder ham da til at komme til Vojens den 2. februar til stiftelsen af et »litterært udvalg«, hvori yderligere Horstmann, Skrave, Tonnesen jun., Hellevad, ungdomssekretær Kylling, Haderslev, og gårdejer Blatt, Stensgård på Als, skal have sæde med Tonnesen selv som leder. Drøftes skal almanakken, det planlagte jubilæumsskrift og »Sædekornet«, foreningens blad. »Lieber Bruder, nicht wahr, Sie kommen. Es handelt sich um Ihre ständige Mitarbeit«.

Dagen efter (26. jan.) sender Tonnesen en udførlig redegørelse for hele den litterære side af missionsarbejdet. Han peger heri på det skrevne ords store mission i dag ved siden af det talte. Af den grund blev »Sædekornet« fra 1911 litterært udvidet og fordoblede dermed abonnenttallet fra ca. 3.500 til 6.500. Men nu skal bladet så også »holdes på højden« ved selvstændige bidrag, hvortil en »fast stab af medarbejdere« er nødvendig og blandt disse også med glæde Petersen. Arbejdet skal drøftes og fordeles i Vojens. — Petersen må regnes at have deltaget.

Men brydningerne indenfor missionen var samtidig i fuld udvikling. Kritik, skjult og åben, strømmede Tonnesen imøde. Personligt led han herunder og ville have sagen ordnet og ud af verden. Og som den åbne, tillidsfulde leder han var, sendte han da i fastetiden først en rundskrivelse til 6 medlemmer af styrelsen og derefter en lang trykt redegørelse (6 foliospalter) til sine nærmeste medarbejdere. Den må siges at være en fremragende klarlæggelse for den ved angrebene på ham opståede situation og hans personlige stilling til den. Han går ud fra apostlen Peters formaning 1. Pet. 3,15 om altid at være rede til forsvar og nævner en række angreb på ham fra navngivne præster, gående ud på, at I. M. er »i stor fare« på grund af formandens »moderne teologi« på linje med dansk I. M. (Skovgaard-Petersen), at hans bedste venner »ikke mere har tillid« til ham og »længes efter

hans afgang« som formand og redaktør. Trods Tonnesens gentagne opfordring har ingen rigtig villet nævne »beviser« ud over, at »Sædekornet« burde »undgå en rødavid farvning« og at den nye bestyrelsessekretær efter pastor C. Matthiesen, provst Niels Schmidt, Rødding, var bekendt som »liberal teolog« og at formanden selv var svinget i samme retning.

Tonnesen kan ikke indrømme denne svingning, men mener, at bevægelsens forkyndelse af korsets forsoning stadig er den samme som fra begyndelsen. Det gælder også de tilkomne unge medarbejdere, selvom de ikke mere fastholder den ortodokse inspirationslære. Og i Luthers spor må man også som kristen tage stilling til de jordiske bindinger i familie og folk, »etisere« dem i stedet for at »gå i kloster«. I. M. i Danmark er fortsat forbilledlig i så henseende: »at leve i verden uden at være af verden«. — »Men mener de ældre brødre virkelig, at jeg på grund af stor divergens fra det oprindelige program bringer I. M. i fare, så kan et så intimt arbejdsfællesskab, som faktisk har bestået mellem os, ikke mere opretholdes« og han må træde tilbage. Men hvis hans fratræden så muligvis vil betyde foreningens spaltning, vil han forinden foreslå følgende til konflikstens løsning:

»1. Vi rækker hinanden i ånden langfredag hånden og lægger *alt*, men også *alt*, som har været os imellem, ned i vor fælles Frelzers grav. — 2. Brødrene kræver af mig og tilstår mig tid til at præstere *beviset i gerning*, at jeg i ledelsen af I. M. ikke afviger fra dens program og at jeg som redaktør af dens organ hverken personlig eller gennem mine medarbejdere bringer den i fare«. — 3. Man forpligter sig til ikke at drøfte eventuelt opståede betænkeligheder i lægmandskredse, men åbent at skrive til ham, evt. også, at han skal pålægge sig mere tilbageholdenhed med deltagelse i dagens debat. — 4. Man leverer selv det savnede stof til Sædekornet. — 5. I den næste missionærsammenkomst gives der missionærerne meddelelse om denne løsning af konflikten og direktiver for fremtiden.

Man bedes før langfredag meddele ham, om man godkender disse 5 forslag. Sker det ikke, vil han lige efter påske nedlægge begge sine mandater. Godtager man, så der i samklang med påskefesten kan gøres en ny begyndelse, indbydes brødrene til en

samtale i Vojens den 26. april med følgende program: 1. Det nødvendige mål af religiøs og teologisk overensstemmelse for et arbejde som I. M., fremlagt af provst Schmidt. — 2. Den højere enhed af centralt og perifert i et sådant arbejdsfællesskab, indledet af Tonnesen. — Men han kan ikke gå med til, at konfliktens løsning gøres afhængig af denne samtale, men må kræve, at den fuldbyrdede løsning er basis for forhandlingen og den principielle forståelse grundlaget for det fremtidige samarbejde.

Det må siges, at Tonnesen med denne redegørelse åbent og i Kristi ånd har søgt at få konflikten bilagt. Enkelte indløbende svar viste sig dog ikke at være positive. Tonnesen meddeler da pastor Petersen (1. april), at han nedlægger sit hverv som formand for I. M. og udtræder af styrelsen. — Men samtidig planlægger han en ny forening, som han foreløbig kalder »Kirkelig Litteratur Forening for Nordslesvig«. Den skal så udføre det på mødet i Vojens drøftede program om udgivelse af »kristelig læsning med luthersk og hjemligt præg for nordslesvigerne«, udbredt gennem »Sædekornet«, almanakken og et skrift »Kirkeliv i Nordslesvig gennem 1000 år«. Han vil nu gerne vide, om han kan regne med Petersens medarbejderskab hertil. Man vil »schiedlich, friedlich« arbejde ved siden af I. M., de med det mundtlige, vi med det trykte ord. Han har allerede skrevet til C. Matthiesen herom. »Jeg viger uden bitterhed«, ikke som »den forbitrede Bismarck, men som den smilende Bülow«. Han beder om tilsagn, uden at Petersen derfor behøver at skille sig fra I. M. De to foreninger skal ikke danne nogen modsætning til hinanden. Straks efter påske på det næste styrelsesmøde bekendtgøres mandatnedlæggelsen og den nye forenings start.

Denne ægtkristelige langfredagsaktion i den oprækkende krise for I. M. har ikke tidligere været offentlig omtalt, men den tjener afgjort Tonnesen til ære. Han ville fred og samarbejde mellem kristne brødre som en hovedbetingelse for Guds riges fremme i hjemstavnen. Hvad der så er sket efter påske, vides ikke. Men Tonnesen har i hvert fald fortsat i sine tillidshverv — formentlig efter indtrængende henstilling fra missionærerne og danske venner blandt lægfolket af hensyn til den forestående

jubilæumsfest, hvor Tonnesen som missionens igangsætter og faktiske leder gennem 25 år dog burde være med.

I begyndelsen af maj er Tonnesen i København og beder herfra Petersen om bidrag til »Sædekornet«. Den 17. maj lykønsker han Petersen til Magstrup og glæder sig over, at de nu lokalt kommer hinanden nærmere, forhåbentlig også åndeligt, følger han til. Men nu er det jubilæumsskriftet, som optager sindene. Tonnesen skal skrive om »Hvad vi ville 1886«, Schmidt om »I. M.s vækst og udvikling i 25 år«. Og Petersen har fået overdraget emnet »Hvad I. M. vil 1911«. Men Schmidt har det moderne historiske bibelsyn, som jo ikke harmonerer med Petersens konservative. Tonnesen må da mægle og beder (11. aug.) de to forfattere om at mødes i Haderslev til en drøftelse af grundlinjerne i deres artikler, idet 1911 hverken skal opfattes som »en modsætning« eller som »en blot gentagelse« af 1886. Om de har mødtes, er måske tvivlsomt. Men en måned senere, da manuskripterne skal til at afleveres, bryder det på. Der holdes da — sammen med det månedlige missionærsmøde — et redaktionsmøde i Vojens, hvor bl. a. Petersen skitserer sin artikel, der i et og alt vil opretholde linjen og sigtet fra 1886, også i bibelsynet. Den unge pastor Horstmann angriber da hårdt det gamle bibelsyn og hævder, at det vil føre til en sprængning af I. M., hvis den lægges fast herpå i jubilæumsskriftet. Et brev fra ham af 2. sept. giver et smukt udtryk for hans historiske bibelsyn. Det fortjener at gengives (i oversættelse) til belysning af det teologiske hovedstridspunkt parterne imellem dengang:

»Kære pastor Petersen. Jeg ville gerne endnu engang advare Dem imod i jubilæumsskriftet at lægge I. M. fast på verbalinspirationen. Jeg vil i det mindste gøre Dem opmærksom på, at følgerne vil blive en sprængning i I. M. Bliver det anerkendt som I. M.s program, så tvinger De Tonnesen-Hellevad, Petersen-Tandslet, Schmidt-Rødding, mig og måske også Kylling og ikke få andre ud. — Hvad vil så ske? — Jeg vil aldeles ikke omvende Dem til vort syn, men jeg vil, at De forstår os. — Den hellige skrift er dog ikke den klippe, som er vor frelses grund, men denne klippe er *Jesus* alene. I ingen anden er der frelse. Og De véd ligeså godt som jeg, hvis Kristus ikke var i skriften, så var den

næppe en skilling værd for os. — Men De vil sige: netop Kristus og hans værk bliver flydende, usikker, svævende, når vi ikke ubetinget kan forlade os på alt, hvad der står i skriften. — Det er lidettroenhed. — Kristus er så over al vor forstand stor og mægtig, at han f. eks. har besejret Dem til for hans skyld at tro hvert bogstav i skriften. Så vældig er hans magt over de mennesker, som er af sandheden. Og De kan tro mig, han er stærk nok til også uden inspirationsteori at vise sig som den, han er, verdens Frelser. Når vi stiller menneskene hans ord, hans liv og hans død for øje, så går han sin sejrsgang, uden hensyn til, om en inspirationsteori står bag ham eller ej. Og når et menneske lader sig bøje og saliggøre af ham, da er det absolut mindre væsentligt, om dette menneske tror, at Højsangen er inspireret eller ej. — Mere ved lejlighed mundtligt. Med hjertelig hilsen. Deres G. Horstmann«. —

Og Tonnesen må atter til at mægle. »Das ist ja eine dolle Geschichte«, indleder han sit næste brev til Petersen (6. sept.) og beder ham komme til Hoptrup med sit manuskript, Schmidt kommer med sit. Han overvejer nu selv at skrive 1911-artiklen, men håber dog, at Petersen forbliver forfatteren. Det endte med, at Petersen — endnu lidt ukendt med forholdene — for fredens skyld trak sin artikel tilbage, hvad han siden efter splittelsen fortrød og regnede som sin skyld i det skete. Spørgsmålet, hvad I. M. stod for i jubilæumsåret, blev da ikke behandlet, men stod åbent.

Jubilæumsskriftet kom uden Petersens medarbejderskab og med Schmidts artikel, der påpeger en udvikling fra et mere pietistisk til et renere luthersk syn både i skriftspørgsmålet og i forholdet til nationalitetskampen. Matthiesen skrev om »Vor forkyndelse« med fremhævelse af det Wackerske lærepræg, som desværre var svundet noget, og med lidt dulgte udfald mod Friemenighedernes påstået flade grundtvigianisme og ungdomsbevægelsens lidt søde ricardisme.

Jubilæumsfesten i Hoptrup blev holdt den 9.—10. nov. med taler af Tonnesen, Schmidt og Matthiesen, og af Kylling fra Ungdoms- og I. B. Jensen (Agerskov) fra Børnearbejdet. — Petersen var tilhører og fryder sig i et lille indlæg i »Sædekornet«

over den brusende salmesang i den overfyldte kirke, men undrer sig over, at kirkemyndighederne ikke var repræsenterede eller havde sendt en hilsen og at så få af Nordslesvigs gejstlighed havde følt trang til at vise lidt taknemlighed for I. M.s gerning ved at komme til stede.⁷ Derimod læste pastor Olsen, Fredericia, fra kordøren en hjertelig hilsen fra I. M. i Danmark ved dens formand stiftsprovst Zeuthen. Foran Hoptrup missionshus blev der afsløret en mindesten med indskriften »Indre Mission 1886—1911. Eben-Ezer«. Den skulle ikke være en gravsten, hvad nogle skumlede om, men opfordre til at begrave alt det, der skilte, synden, og gøre en ny begyndelse.

Men i efteråret 1912 brød krisen for alvor ud og lod sig denne gang ikke standse, men førte til den ulyksalige splittelse i missionsarbejdet efter nationale skillelinjer. Petersens bedømmelse af splittelsen fremgår af fremstillingen i hans bog »Slesvigske præster« (s. 189—95). Den fortjener at komme en videre læserkreds for øje, idet dette hans kirkehistoriske livsværk er privattryk og ikke har kunnet købes i boghandelen. Jeg gengiver et uddrag, tillige som et eksempel på hans litterære stil.

»Så kom splittelsen. Endnu i dag er det os fuldkommen ufatteligt, hvorledes nogen kunne have mod til at slå dette arbejde, der stod i sin fejreste blomstring, i stykker. De som gjorde det vil sige, at det aldrig har været deres mening at slå i stykker eller splitte Guds folks samfund i Nordslesvig. Men vi spørger her ikke efter meninger, vi ser med åbne øjne og en ubestikkelig sans for virkelighed på det, der skete, og på de følger det fik og måtte få. Har de præster, som tog ansvaret for brudet, ikke formået at se til bunds i alt det, der nødvendigt måtte udvikle sig af deres planer, så har de handlet som mænd, der ikke var deres opgave voksne. Den flugt bort fra skuepladsen, som adskillige af dem foretog under omsvinget i 1920, kunne tyde på, at de tvivlede om en ny fremtid for deres hidtidige foretagende.

Det er en ny smerte, hver gang vi i tankerne dvæler ved året 1912. Men her må det gøres.

Indre Mission i Nordslesvig — det var præsten H. Tonnesen i Hoptrup. Således havde det været i 25 år. Hans historie må først fortælles. Et langt stykke vej kan vi følge hans egen skildring i

den bog, han ikke fik fuldført: Nordslesvigsk Kirkeliv 1880—1920.

Enken Gunder Marie Tonnesen boede omkring 1840 i Bastrup (Vamdrup sogn). Der var ingen som helst tysksindethed i slægten dengang. En af sønnerne var elev på Rødding højskole 1845—46. Men efter moderens død forandredes hos nogle af børnene sindelaget, ingen fatter hvorledes, og man påstod, at familien agiterede livligt. Efter 1864 flyttede da Tonnesen til Rødding, det var præstens fader. Da var H. Svejstrup endnu i Rødding, og H. Tonnesen fik af ham den første bevidste åndelige påvirkning. Også på højskolen, der lededes af C. Appel, hørte den unge mand foredrag, selv efter at han havde begyndt sin skolegang på latinskolen i Haderslev. Rektoren her, en slesvigholstener, gav en så tiltalende religionsundervisning, at den unge mand fik lyst til teologien. I Leipzig gav han ortodoksien sin tilslutning, men da han kom til Erlangen, blev han grebet af erfaringssteologien. Kristendom er oplevelse, sagde professor Frank, og den gamle præst i Hoptrup kan tilføje: »Jeg har ad selvoplevelsens vej erobret den gamle lutherske lære, så den blev en levende besiddelse for min sjæl«.

I tidens løb mødtes H. Tonnesen også med dansk åndsliv og kirkeliv. »At jeg fra min ungdom af ikke blot stiftede bekendtskab med grundtvigske tanker, men også i høj grad sympatiserede med dem, uden at jeg dog nogensinde er blevet grundtvigianer i egentlig forstand, hænger sammen med, at jeg også tidligt beskæftigede mig med Søren Kierkegaards tankegang«. Så kom Vilh. Beck med omvendelseskravet til den enkelte, men tillige en social etik. Han talte ved Indre Missions første årsfest i Abenrå over Ez. 47,1—12 og sagde bl. a.: »Verdens liv derude er som en ørken, hvor alt er fladt, enten det flade pengevæsen, eller det flade morskabsvæsen, eller det flade politiske liv. Dette flade ørkenliv derude skal den hellige strøm ledes ud i«. Den vej er I. M. i Danmark gået, og den syntes H. Tonnesen godt om, vejen ud i folket i modsætning til pietismens stille indendørsliv. N. F. S. Grundtvig, S. Kierkegaard og V. Beck er da de tre mænd, som har sat et sådant præg på den danske folkekirke, at denne er blevet enestående i hele den evangeliske kristenhed.

Til disse meddelelser fra H. Tonnesens egen hånd føjer vi endnu dette: På det tidspunkt, da splittelsen indtrådte, stod præsten i Hoptrup som en mand, der i alle vigtige spørgsmål, særligt i kirkelig sammenhæng, stillede sig i række med den danske befolkning. Han værnede om dens interesse og dens ære overfor det ofte meningsløse tyske styre. Hans Indre Mission var holdt over dåben af selve V. Beck og havde taget afstand fra holstenerne. Den udbredte danske skrifter og benyttede danske sangbøger. Hele arbejds måden var dansk.

Så kom splittelsen og snart efter den store krig. Th. Kaftan mener, at da opdagede H. Tonnesen sit tyske hjerte og blev betænkelig ved den bane, som danske tilhængere havde ført ham ind på. Sandt er det, at han vel bevarede sin gamle kærlighed til det lille nordslesvigske hjemland, men en afståelse til Danmark kunne han ikke ønske. Krigen satte skellet mellem dansk og tysk. Som det aldrig før var sat. Mens den nationale kamp standse udadtil, fordi der skulle være »borgfred«, som man sagde, sænkede sig bevidstheden om, hvor hver mand hørte hjemme, dybt i menneskenes bryst. Ingensinde har den danske befolkning i Slesvig været så inderligt knyttet sammen i en fælles kærlighed og et stille håb som i de dage, da tyskerne forkyndte deres store sejr. Da forstod H. Tonnesen ikke mere sit folk. Derefter kom Tysklands sammenbrud og forberedelserne til Nordslesvigs genforening med Danmark. Da mente den danske Vælgerforening, den eneste politiske forening i Nordslesvig, at skulle ordne også folkekirkens tilslutning til Danmark. De hundrede gange havde alle danske aviser skrålet op i harme, når tyske foreninger ville blande sig i kirkelige sager. Nu begik den danske forening samme uret i langt værre grad, end det var sket før. I det udvalg, som Vælgerforeningen nedsatte, og hvis formand var medlem af de danske Frimenigheder, tog H. Tonnesen sæde som den eneste statspræst. Efter at det havde udført sit hverv, blev der af I. C. Christensen nedsat et stort kirkeudvalg til at gennemarbejde de danske kirkelove. H. Tonnesen blev indvalgt, denne gang ikke af den danske Vælgerforening, men af de tyske præster. Mange af disse hans vælgere havde for en stund siden været med til at dømme hans person og hans færd så hårdt, som sjældent en

præst er blevet dømt. I dette Udvalg af 1921 sluttede han sig til den af I. M. og Kirkeligt Centrum dannede fællesgruppe, men stemte i vigtige spørgsmål imod den. Han blev mere og mere hjemløs og holdningsløs . . .

Sådan stod H. Tonnesen i Nordslesvigs offentlige liv. Det var en løbebane med skiftende signaler. Da opgørets dag kom i Missionens skønneste højsommer, formåede han ikke at sige det frelsende ord. Han var som en mand, hvis højre hånd er lammet. Den hånd, hvormed man styrer ploven, den hånd, man rækker til sine venner for at give håndtryk, den hånd, hvormed man om behov gøres slår i bordet, så alt vrøvlet tier i stuen.

Vi har troet en tid, at svære legemlige sygdomme og svagheder allerede i lang tid ubemærket kunne have været skyld i den ofte uberegnelige kurs, som pastor H. Tonnesen styrede. Men et eneste blik hen over vejen fra Bastrup til Hoptrup overbeviser os om, at denne forklaring ikke slår til. Det var blodet, sindet, karakteren, selve personen, selve mennesket, som var og blev det samme fra først til sidst.

Han blev den Indre Missions bærer og styrer i en menneskealder. Hvorledes har dette kunnet ske?

For at svare på dette spørgsmål må vi begynde igen forfra. Det var en frisk ung mand, en tiltalende præstesikkertelse, som i 1886 overtog sekretærstillingen i den nystiftede forening. Den gerning han udførte, først i Åbenrå, derefter i Hoptrup, var til velsignelse og bar megen frugt. Der var næppe nogen præst i Nordslesvig, som tog sig af sin menighed med større iver og nidkærhed end Hans Tonnesen.

Han forstod ikke blot sin pligt over for den menighed, der var ham betroet, men han så' ud over landet og folket. Der gik mennesker i tusindvis, som ingen kaldte på. Og dog var der som en indre uro, en våggen og spørgen. Mange ventede på at hentes ind i Herrens vingård.

Han forstod som en ret Indre Missions mand, at nu slog det smukke præstelige væsen og standsværdigheden ikke til. Han havde vel ikke dengang læst, hvad der står i Søren Kierkegaards efterladte papirer: »En prædiken skal i en vis forstand være en sådan, at tilhøreren måtte sige, hvor skal jeg henfly for det men-

neske, hans tale indhenter mig i ethvert skjulested, og hvor skal jeg blive af med ham, thi i ethvert øjeblik er han over mig. Men at der måtte ske en forkyndelse af denne art i kirken og uden for kirken, det vidste den unge præst godt.

Sjælens frelse var målet. Et enten-eller skulle skrives med kraftig skrift for hver mands øjne, atter og atter. Midlerne, som skulle bruges til vækkelsesarbejdet, kunne være nok så ringe, personerne nok så uanselige: gøres skulle det. Og det skulle gøres i dag, i morgen er et dårligt ord.

De, som lagde arbejdet og byrden på H. Tonnesens skuldre, gjorde det i Herrens navn. De kendte ham som en mand, der kunne bære en byrde, fordi han af Herren var udrustet med store evner. Han var en opfinder og igangsætter som få, stod aldrig stille, men gjorde nye skridt hver dag. Han havde den sjældne evne at kunne sætte andre i arbejde. Han har ofte sagt, at man må gøre sig selv overflødig. Unge kræfter udfoldede sig, hvor han kom frem, det groede omkring hans fod. Medarbejdets glæde og medansvarets alvor bredte sig iblandt lægfolket.

Han forstod det folk, han arbejdede iblandt, og folket forstod ham igen. En dag holdt der i Hoptrup præstegård et nyt køretøj, en smuk vogn med et par raske heste, en gave fra nordslesvigske bønder til præsten. Og dog må vi sige, at det offer, præsten bragte, var langt større end gaven. Foruden den åndelige kraft, H. Tonnesen sad inde med, var han i hele sin optræden af et så vindende væsen, så sund, bred og rødmosset, så fortrolig med alt det menneskelige og så overbærende overfor de uerfarne, så smilende iblandt venner og så tillidsfuld overfor livet, at han måtte være den fødte overvinder og en bærer af megen lykke. Når efter mange henrundne år billedet af denne præst glider forbi vor erindring, da vil uvilkårligt hænderne folde sig for at takke Gud.

Det var en ulykke, som ramte Nordslesvig i 1912, vi ser ikke andet. Nu er også dette blevet historie, og vi skal kun fortælle, hvad der skete. Vi har ikke holdt samråd med nogen om, hvad der bør skrives og hvorledes. Vi har set tingene med vore egne øjne.

Det var den unge slægt, som mødte frem. Det 20. århundrede blev ungdommens århundrede. Både en kristelig og folkelig ung-

domsbevægelse tog fart i Sønderjylland. Fra universitetet kom et kuld af unge præster, som ville noget. Ny visdom og mange slags tilskyndelser havde de med sig. En ny teologi havde smittet dem. Hvor skulle de hen med deres attrå til at virke? Ingen kirkelig retning var således i sving som Indre Mission. Just blandt ungdommen gik den og gjorde undere hver dag. Det var som et sejrstog, når de hellige præster drog ud for at holde ungdomsmøder. Hvor skulle han da gå hen, den unge præst? Kunne der være nogen tvivl?

Hvis man da i I. M. ville tage imod ham og bruge ham? Det ville ikke alle, de gamle missionspræster havde deres betænkkeligheder. Men formanden, Hoptruppræsten, kendte ikke til disse betænkkeligheder. Vi sætter dem i arbejde, tænkte han, så vil Herren selv give dem forstand på livet, danne deres hjerter og lære dem de gamle sandheder, som vi har forkyndt tidligt og silde. Vi vil sige til dem: kom og se.

Og de unge kom, men de ville ikke nøjes med at se, heller ikke med at gøre et lille arbejde som lærlinge. De trængte ind i de gamles råd, bragte en ny tone ind i forkyndelsen, sagde mange morsomheder og var uerfarne.

På disse unge mænd tænkte H. Tonnesen, da han i en ulykkelig stund satte sig hen og skrev en artikel om »Bro og grøft« til et tysk præsteblad. Der skulle ikke graves grøft, mente han. Man skulle ikke gøre det sværere for dem, der gerne ville være med i vingårdsarbejdet, men snarere hjælpe dem over, slå bro for dem.

Som så ofte var det et spørgsmål mellem stifterne og arvtagerne, mellem dem, der har begyndt, og dem, der skal fortsætte. På alle livets områder og i alle verdens lande kender man den spænding, som da opstår. Vel den, som har visdom og bruger den.

En del af de gamle missionspræster sammen med Emil Wacker i Flensborg mente ikke at kunne tage ansvaret for den arbejds måde, H. Tonnesen og hans unge medarbejdere ville anvende. Brobygge-forslaget var dem inderligt imod. De tog afgjort afstand fra deres gamle ven og arbejdsfælle. En tysk lærerkreds slettede øjeblikkelig hans navn på deres medlemsblad. En lille kort tid syntes det, som om alt skulle trække sig ilave igen. Men så kom brudet. Tolv præster trådte ud af den gamle I. M. I en

offentlig erklæring redegjorde de for deres syn på arbejdet og dets ledelse. Underligt nok kom denne erklæring til at stå i Flensborg Avis.

Nu var det sket. Der kom møder, drøftelser, forhandlinger, avisartikler, forsvarsskrifter, men ingen og intet kunne hjælpe mere. Der var intet råd for skaden, der var sket. En af de mere betænksomme blandt de udtrådte spurgte: »Skal dette nu vare evigt?« Men ingen kunne svare. Havde der før i uforstand været tale om at bygge bro, så var der nu sprængt en kløft så dyb, at ingen kunne komme over af dem, som før var brødre og boede i samme hus. Ingen præst eller missionær af det ene parti kunne virke sammen med nogen af det modsatte parti ved et og samme møde. Ja, det hændte, at en præst nægtede at tale i en missionsuge, fordi der de andre aftener (altså ikke sammen med ham) skulle tale mænd af modpartiet. Skellet var trukket tværs igennem Guds folk, tværs igennem den lille kristne menighed, som havde haft så lykkelige dage.

Harald Høffding, en rolig og uhildet dommer og betragter af menneskelivet, har engang udtalt, at idealitet og brutalitet er de to hovedtræk i den tyske karakter. I Sønderjylland har man haft rig lejlighed til at sande dette ord. De, der mindes den sørgelige splittelse i I. M. og de utålmodiges udtræden, vil måske også med en egen fornemmelse læse de følgende ord hos Richard Baxter, som H. C. Sonne i sin tid oversatte på dansk: »Jeg har lagt mærke til, at de ydmygeste mennesker er altid meget varsomme med at træde ud (af et kirkesamfund), medens de hovmodigste altid er mest tilbøjelige dertil«.

De tolv præsters gerning, hvorved I. M. sønderlemmedes, var en tysk gerning. Tolv danske præster ville aldrig have udført den. At der handledes af idealitet og ikke af brutalitet, skal gerne indrømmes. Men virkningen var brutal. Den danske samvittighed arbejder anderledes end den tyske. Den er ikke så hurtigt tilrede med at slå sig for brystet og sige: Jeg kan ikke andet. For den tyske samvittighed er der en kær tanke, en yndlings-tanke, som hedder: Briste eller bære. Og den mand bliver i Tyskland ofte fejret som den største helt, der fik det til at briste. Der ligger i det tyske sind en svimmelhed, som viser sig hver gang

noget stort står på spil, en heltedåd skal øves. Tyskernes indmarch i det neutrale Belgien, deres undervandsbådskrig, deres gerninger ved Verdun og mange af deres gerninger i Nordslesvig er begåede under denne svimmelhed. Danske mennesker er af naturen utilbøjelige til at ødelægge og sønderlemme. Den danske Indre Mission har haft ganske de samme vanskeligheder at kæmpe med, men unge og gamle ville ikke skilles, skønt der prøvedes nok på det.

Men i Sønderjylland måtte de folkelige modsætninger komme til at gøre sig gældende også i denne alvorlige sag. Man må forstå begivenhederne i 1912 ud fra den uafviselige tanke, at et nationalt opgør naturnødvendigt måtte komme for I. M. Både fra dansk og tysk side drev man hen derimod. Den tyske erobringstrang kunne siges at være tilfredsstillet på alle andre områder indenfor kirken. Hele statskirken var med alle sine embeder på gode tyske hænder, et par dansksindede præster havde ingen betydning. Hele hedningemissionen lå trygt i tyske præsters hænder. Store summer strømmede år for år fra de nordslesvigske menigheder til Brødremenigheden, til Breklum og Hermannsburg. Kun i det nordligste lille hjørne kendte man noget til Dansk Missionselskab eller Santalmissionen. Asylforeningen blev en tid ledet af en dansk greve, men fik derefter en tysk præst til formand. De danske Frimenigheder var uden for lov og ret. Politiet gjorde jagt på dem, lige som man skyder harer og gæs, når jagttiden er inde.

Alt det erobrede lå trygt i erobrerenes hånd. Kun ikke den Indre Mission. Dens formand var efter statsbegreber alt andet end en pålidelig person. I hans bestyrelse sad to andre præster af dansk slægt, og desuden en flok af danske lægmænd, som var aldeles utilgængelige for et tysk evangelium. Værre var det endda i det kristelige ungdomsarbejde — KFUM og K. I Fællesforbundets bestyrelse var der ikke en eneste tysk sjæl at finde.

Og nu nåede netop omkring 1910 erobreren frem til noget i Nordslesvig, der kunne kaldes Marnestillingen. Her standsede sejrsløbet. Danskheden vendte sig til angreb, den begyndte at vokse, indadtil i styrke og udadtil i tal.

Der stod da Indre Mission. For eller imod? lød det fra de dan-

ske rækker. Og danske mænd og kvinder indenfor Missionen svarede: Vi forlader ikke vort folk.

Således skete det, at i første øjeblik, da alle så at sige handlede efter indskydelse, blev det den folkelige skillelinje, som delte I. M. Iblant de tolv udtrådte præster var ikke en eneste dansk mand, og dette var ingeniende tilfældigt, men en selvfølge. Den store skare af lægprædikanter var overvejende dansk. De få tyske indremissionærer gik deres vej sammen med de 12 præster, de danske blev på deres post. Senere skete nogle forskydninger, hvorved de oprindeligt klare forhold noget forplumredes.

Men den af H. Tonnesen ledede I. M. blev mere og mere et arbejde af danske mennesker iblandt danske mennesker. Her var, særligt under den store krig, ikke blot forståelse for Nordslesvigs nød og medfølelse for dem, der led — det kunne tyske præster også have — men her var fællesskab og medoplevelen. Vilh. Beck og hans efterfølgere havde aldrig sluppet Sønderjylland af deres tanker. Nu opstod der en I. M. i Sønderjylland selv, som ville følge dem også i dette stykke.

Mens det af de tolv præster forårsagede røre bredte sig over landet, vågnede en stor del af lægfolkene til eftertanke. Nogle forstod til at begynde med ikke, hvad der skete eller hvad der tilsigtedes. Kun det forstod alle, at det var en præstestrød. Nogle så sig forundret omkring og spurgte: Hvad går der af vore præster? De følte sig frastødt og kom til at snakke med hinanden indbyrdes om, at det blev deres sag nu at tage hånd i hanke med, inden der gik opløsning i det hele. Man forenede sig i et kirkeligt lægforbund med det formål for øje at bistå Kirk. Foren. f. I. M. som et slags hjælpekorps af frivillige og ubundne kræfter«. —

Vi får næppe nogen bedre skildring af krisen i I. M. end Petersens her optrykte. Han medoplevede den på nærmeste hold og ser siden på den med historikerens kritiske øjne. Men han var selv part i begivenhederne. Og derfor må vi vel have lov til at spørge, om han nu også dømmes historisk helt retfærdigt, især om Tonnesens holdning. Hans bedømmelse af Tonnesen, for mig at se den betydeligste præst i Nordslesvig i tysk tid, I. M.s ubestridelige høvding, men her skildret som afgjort svigtende leder i krisesituationen, er givetvis subjektiv redelig, men dog næppe

historisk fuldt retfærdig. At Tonnesen stillede sig åben overfor den nyere forskning vedrørende bibelen og tog de yngre præster, bl. a. sin egen søn, med det historiske skriftsyn med ind i missionsarbejdet, bør ikke bebrejdes ham, men regnes ham til gode. Her er det den konservative Petersen, som holder en allerede tabt bastion. Tonnesen derimod viste et ægte evangelisk frisind og et teologisk fremsyn. — Det gjorde han for så vidt også i det andet stridspunkt, det nationalpolitiske, når han forsvarede enhver luthersk kristens ret til at kæmpe for sin nationalitet og sit modersmål på kristentroens fælles grund. Men her bragte i krigsårene den tysknationale psykose ham og de fleste tyske statspræster — på få undtagelser nær — mere eller mindre på afstand, ja undertiden helt på tværs af den danske befolkning i grænselandet. Dens gennem krigsårene voksende nationale håb om genforening ved § 5's opfyldelse kunne de ikke dele, men afviste de. Derfor blev de — med Kyllings fra tysk side hårdt anfægtede udtryk — i krigsårene den danske befolknings »største (nationale) lidelse«, uden dog selv at være klare herover. Som kristne sjælesørgere gjorde de sikkert deres præstelige pligt i de krigsramte hjem. Men i det nationale stykke har Petersen ret i sin bedømmelse af de tyske præster, også til en vis grad af Tonnesen, der — som adskillige andre — var runden af dansk rod, men gået den tyske vej. De tyske præster har siden alle som én afvist denne »uretfærdige hårde dom«, men de kan næppe bestride, at de som tyske embedsmænd gik ind for Tysklands sag, nogle på en udfordrende måde, og dermed imod det danske folkelige håb. Tonnesen selv følte siden genforeningen som en befrielse, også personligt. Virkelig tysker var han aldrig blevet, kun hjemmetysk slesviger.

Efter splittelsen, skriver Petersen, var det »mig, der kom til at bære en stor part af byrden og måske den største part af smerten ved dette brud«. Allerede i 1911 havde han overtaget redaktionen af »Børnenes Søndagsblad«, og måtte nu som nyvalgt formand for »Fællesforbundet af kristelige Ungdomsforeninger i Nordslesvig« også redigere »Kristeligt Ungdomsblad«. Dertil kom bidrag til »Kristelig Folkekalender«, udgivet fra Breklum, og

redaktionen af en ny »Indre Missions Almanak«, udgivet af Tonnesen-fløjen fra 1914. Også »Sædekornet« fik sine regelmæssige bidrag. Alt solid kost i en smuk form. Ved ungdomsstævner og kursus var han den selvskrevne og velsete ordfører. Tonnesen bad ham (9. dec. 1912) skrive i Flensborg Avis om »Sædekornet«, specielt dets æstetiske side, for at hverve nye abonnenter til opvejelse af det ved splittelsen uundgåelige tab. Det gjorde han til stor glæde for danske missionsvenner.

Med den af de udtrådte 12 præster nystiftede »Det gamle Budskabs I. M.« fik han ingen berøring, selvom han stod på deres teologiske linje. Det nationale skilte dem. Også med Breklum, hvor han stadig var censor og eksaminator, måtte han bryde i 1913 — trods indtrængende opfordring om at fortsætte. Derimod kom han efterhånden til at stå som det danske indremissionske lægfolks tillidsmand, både bibelteologisk og folkeligt-nationalt. Man ville også gerne have ham til at tale i forsamlingshusene, således engang i Kastvrå den 5. februar 1913 sammen med høj-skoleforstander Thomsen, Børkop, der hemmeligt var kommet tilstede.

I juni 1914 havde han sagt ja til at tale ved et missionsmøde i Gråsten på hotel »Stadt Hamburg«. Han fik da følgende skrivelse fra Konsistoriet i Kiel, dateret 30. juni: »Pastor Godt i Gravenstein har indberettet til os, at Deres Højværdighed påtænker den 3. juli d. å. i Gravenstein i hotel »Stadt Hamburg« at holde en opbyggelig tale. Da sognepræsten står helt afvisende overfor dette møde og hotellet »Stadt Hamburg« på en måde bruges som dansk forsamlingslokale, så at de der afholdte forsamlinger, især når de finder sted imod den bekendt tysksindede sognepræsts vilje, let får et vist nationalpolitisk anstrøg, så forbyder vi Dem at optræde i den pågældende forsamling. E. b. Stanke«. — Sådan var slesvigske præsters embedskår altså dengang blevet.

I sommeren 1912 forsøgte Magstrup-præsten i sin præstegård at afholde en teologisk studieuge mellem unge danske og tyske teologiske kandidater. Stud. teol. Holger Brøndsted, senere dr. phil. og forstander, havde i sommerferien 1910 været på (hemmelig) arkæologisk optegnelsestur i egnen mellem Tønder og Husum og havde da også haft sit tilhold i Brarup præstegård.

Han ville nu sammen med sin studiefælle C. I. Scharling, senere dr. phil. og biskop, efterkomme en indbydelse til Magstrup. Men de 4 indbudte tyske kandidater, blandt dem Eduard Asmussen, Flensborg, som i København havde studeret Rasmus Nielsen og skrevet en doktorafhandling om ham, nu lærer ved præsteseminarieret i Breklum, sendte på det allersidste afbud, skønt han »meget gerne ville komme . . . Jeg glæder mig meget til samværet i Deres pastorat og venter mig meget af det«, skriver han den 1. og 23. april 1912.⁸ De turde vel eller måtte i den spændte politiske situation ikke mødes med gæster fra Danmark hos en »dansk« præst i Nordslesvig. Petersen måtte da tage til takke med de to danske deltagere, der siden i breve takkede meget for det gode teologiske samvær i en historisk berømt slesvigsk præstegård hos en særpræget nordslesvigsk præst. De aflagde også et besøg hos pastor Tonnesen i Hoptrup.⁹

Da de kristelige ungdomsforeninger var indmeldt i et nordtysk forbund, fik Petersen derved lejlighed til to rejser til England for at deltage i internationale kongresser, 1913 i Edinburgh og 1914 i Oxford, hvilket naturligvis for ham blev store oplevelser og udvidede horisonten. Han knytter derovre også forbindelse med »Kina Indland Missionen«.

I krigsårene var »trykket næsten uudholdeligt for hjerte og nerver«, skriver Petersen, »min kraft var brudt i de dage«. Kirkegangen var god hos den lødige prædikant, også fra nabosogne. Men der blev holdt øje med ham som »skjult dansker«. Han havde f. eks. ændret en forordnet kirkebøn om »en ærefuld fred« til »en ærlig fred«. Da han overfor Tonnesen påtalte lidt »politisk islæt« i »Sædekornet« i de første krigsmåneder, hvad redaktøren vel iøvrigt som tysk embedsmand ikke helt kunne unddrage sig under den herskende patriotiske stemning, kølnedes forholdet mellem dem, og Petersen holdt op med at skrive i bladet og nedlagde sin post som næstformand — til stor sorg for Tonnesen, der slutter sit brev om sagen (12. nov.) med »Herre, forbarm dig. Deres i Kristo og i kærlighed til vore landsmænd forbundne Tonnesen«. Lille juleaften skrev han på ny bl. a.: Kære pastor Petersen. Vort mellemværende volder mig søvnløse næt-

ter, og jeg får ingen glad jul, hvis jeg ikke får skrevet til Dem forinden«. Han beder ham om at blive i styrelsen. »Jeg synes, det er forfærdeligt, at vi to, der siden krisen i I. M. både privat og offentlig har talt imod at slå i stykker, nu selv skal til det. Vi må ikke for hans skyld, der fødtes julenat, ikke for at sønderbryde, men at læge. I Herren forbunden. T. — Lad mig få et par ord julemorgen«. Sagen gik foreløbig i lave, noterer Petersen. —

Men da så i foråret 1917 i »Ungdomsbladet« et referat fra et ungdomskursus åbent nævnte de indkaldte læsers savn af »hjemlandstoner« i bladet, måtte Tonnesen — vel efter ordre — i Missionens navn kræve en offentlig forklaring af redaktøren vedrørende denne (dansk-politiske) ytring, »der minder om skilsmissen fra moderlandet og nærer genforeningshåbet«, hvad han »som tysk statspræst« og formand for I. M. ikke stiltiende kan lade passere i et indremissionsk organ. Petersen nedlagde da sin post som næstformand i I. M. Og sådan forblev det, selvom Tonnesen gennem tre kendte danske lægmænd forsøgte at få ham til at blive i styrelsen.¹⁰

På provstisynoden i Haderslev i juli 1917 ville de danske læge medlemmer som »et tillidsvotum« vælge Tonnesen som deres repræsentant til Fællessynoden i Rendsborg, men han afslog smilende, vel af embedsmandsgrunde. De danske stemmer, som hidtil havde haft flertallet, samledes da om Petersen, som også havde holdt t synodens foredrag om reformationsjubilæet. Men for første gang fik den tyske fraktion med de tyske præsters hjælp (undtagen Tonnesens) og en del stemmestrategi én stemmes flertal og deres kandidat valgt.

Endnu den 2. marts 1918 bønfaller Tonnesen Petersen om samarbejde i bogudvalget. Han satte den største pris på ham og ville ikke slippe ham. Men den nationale afstand mellem dem var vel nu blevet for stor.

Krigens restriktioner indskrænkede naturligvis efterhånden også den frie mødevirksomhed betydeligt. Desmere blev der tid og ro til hjemlige sysler. Og Petersen gav sig da påny i lag med digteriske forsøg og fik i krigens sidste år skrevet sin stærke lille bog »Mit Land« (1919), en Sønderjyllands topografi og hi-

storie på friske, flydende vers, indledt med det skønne hjemstavnsdigt om Slesvig. Skønnere og sandere kærlighedserklæring findes næppe:

Slesvig

En bro, har man sagt, mellem dansk og tysk,
en ældgammel bro mellem frisisk og jysk,
en blodgødet jord med forjættelsens fylde
til alle, hvad magt de end måtte hylde,
hvor ånden fra syd og ånden fra nord
kan drøfte sin sag ved det samme bord —
det er Slesvig.

Et land, har man sagt, hvor der aldrig er fred,
hvor sjælen vantrives i bitterhed,
hvor folk er i brand og hvæser som flammen,
der aldrig forliges med vandet i dammen,
fra Ejder til å, fra strand til strand
en heksekedel, et søndringens land —
det er Slesvig.

Mit land, vil jeg sige, mit yndige land
med duft over ager og brise fra strand,
du underfuldt pibende kærlighedskilde
med tålmod og troskab årle og silde,
lovpriset i længsel og elsket i alt —
det er Slesvig.

Farvel

I busken løfter den lille fugl
sin glade morgenstemme,
i kamret slumrer den ældste søn
den sidste nat derhjemme.

Han kom igår med sit solskinssind,
med lys i øjets bue,
og hilste kækt på sin far og mor
i gårdens lave stue.

Trods moders pylrende travle færd
med suk og sorg i sinde,
trods begge søstrenes angst og gråd
endnu han sover derinde.

Da slår i stuen det gamle ur,
en arv fra moster Lotte,
da står hans fader i kamrets dør:
»Min søn, nu slog den otte«.

Det ligger tungt på det faderbryst,
uroeligt er hans hjerte,
han vækker nødigt sit kære barn
til dagens angst og smerte.

Men se det rolige øjenpar,
det lyse blink i sengen,
den store pande i dagens skær:
jeg tror han smiler drengen.

Han sov så trygt i den sommernat,
fra moders hånd ham dækked,
til døren slog mod hans sengekant,
og faders røst ham vækked.

Han tar sin davre med sindig ro
og taler lidt med slægten,
som fandtes ikke for ham den stund,
han tabte llgevægten.

Så griber fader sin andagstbog
og læser langsomt teksten,
mens sønnen lytter til livets ord,
hvor troen henter væksten.

Der knæler rundt om det davrebord
en flok i bøn tilsammen,
der høres hulken, der toner svagt
et sagte, sagte amen.

Men fader lægger endnu en hånd
 på drengens lyse hoved:
 »Gud Herren være din fred, din kraft,
 din vej, hvad end du vovede

Og så — så ud til den trange dyst,
 hvor krans ej striden lønner.
 Der gryr så blodig en dommedag
 for Slesvigs unge sønner.

Fire år

Afmægtige vi lytted til
 hvert klokkeslag, mens døgnet går:
 den dyre dyst, det hårde spil,
 hvor snart mon det en ende får?

I fire år lå far i krig
 i hadets blodig-hårde dont,
 han smagte døden, lugted lig
 og så så meget stygt og ondt.

De drog afsted, de stormed frem
 og vandt hver fæstning, tog hvert skjul,
 hver gang de hvilte, skrev de hjem:
 »Vi kommer senest dog til jul«.

Men moder sendte brev på brev
 og pakker små med meget godt.
 Men moder græd, hvergang hun skrev,
 og hendes hår blev langsomt gråt.

Vi sled os frem, til året svandt,
 til julen kom og — julen gik,
 de samme stride tårer råndt,
 og sorgen slørede vort blik.

De fire år med sult og nød,
 de åd i hast vor rige arv,
 og tab og trængsel, angst og død
 de tærede på folkets marv.

De vendte sig fra vest til øst,
 og blodet flød som floders vand.
 De skrev og sendte os den trøst:
 »Til julen har vi fred i land«.

De mindste voksede op i synd,
 mens løgnens engle løb i trav,
 og kvindens ære sank i dynd,
 og gamlingen gik i sin grav.

Men julen skred igen forbi
 med samme suk og samme gråd,
 på stride bølger dansed vi
 og øjned ingen redningsbåd.

I fire år var stængt og lukt
 den lyse vej, hvor glæden går,
 hver dag var dæmring, stjernen slukt,
 og tro var tvivl i fire år.

Så gik det, som det altid går:
 vi højed af for tidens vægt,
 vi vænnedes til vore kår
 og blev tilsidst en krigens slægt.

Vi hører klokken: Tiden går,
 men løfter fødes af dens skød,
 thi efter vinter følger vår
 og efter natten morgenrød.

Salme

Hjælp os, Gud Fader, understor og kærlig!
 Bred ud din arm, tag dine børn i favn!
 Tungt er vort liv, fra stund til stund besværlig
 vi famler frem mod dødens stille havn.

Hjælp os, Guds Søn, med smertens tornekrone!
 Sig fra ditt kors: »Mit blod har alt fuldbragt!
 Dyreste blod, som jordens folk forsoner
 sødt med sin Gud ved nådens stærke pagt.

Hjælp os, Gud Helligånd, i al vor færd.
 Lys i vort mørke, trøst i al nød!
 Sandhedens folk i denne løgnens verden,
 håb ved vor grav og frelse i vor død!

Så skal vi prise dig i evigheden,
 stedt for din trone, når vi går herfra.
 Har vi først grædt og stridt en stund herved,
 har vi vel lært et stort halleluja.

(»Mit land« 1919)

Magstrup-tiden efter genforeningen

Så snart krigen var slut og det blev klart, at Nordslesvig nu ville vende tilbage til Danmark, åbnedes forbindelserne mod nord. Som formand for Fællesforbundet for Unge fik Petersen hurtigt kontakt med KFUM og K i Danmark, som også illegalt sendte deres repræsentanter over den lukkede grænse. Magstrup-præsten ansås som den rette danske kontaktperson sønden å for danske missionskredse nord på. Det varede heller ikke længe, inden han efter opfordring — først anonymt, siden med navn — skrev en række orienterende artikler i Kristeligt Dagblad (jan. 1919 o. ff.) om de kirkelige forhold i grænselandet og den forestående optagelse i moderlandets kirke. Tysk harme vakte hans hårde dom over de tyske statspræsters optræden i krigsårene. På »Nyborg Strand« holdt han i maj foredrag om »Den åndelige stilling i den sønderjyske kirke«.

Det som optog sindene mest, var formerne for de sønderjyske menigheders indlemmelse i den danske folkekirke. Vælgerforeningen havde allerede i 1918 nedsat et »Kirkeligt Udvalg« med grundtvigske frimenighedsfolk som Mads Gram, formand i Rødding frimenighed, og Thade Petersen, præst i Haderslev frimenighed og redaktør af frimenighedernes blad, som ledende medlemmer. Også Tonnesen indvilgede i at tage sæde i dette udvalg som repræsentant for de tyske præster. Men Petersen nægtede bestemt at tage imod opfordringen, idet han stejlt holdt på, at kirkelige spørgsmål skulle ordnes fra kirkeligt og ikke fra politisk hold. Nu havde man i tysk tid fra dansk side bestandig anket over, at politikerne blandede sig i kirkens forhold og skulle derfor ikke selv begynde med det samme. Han skrev i dec. 1918 i Flensborg Avis om sagen og foreslog valg i menighederne af repræsentanter til et sådant udvalg.

Så godt dette forslag end kunne lyde, var det i situationen før afstemningen ikke nogen virkelig farbar vej. Det var jo også kun et forberedende udvalg, og de udpegede medlemmer var da kirke-mænd og ikke politikere, altså et virkelig kirkeligt udvalg, ganske vist med dansk-grundtvigsk farve. Men Tonnesen kunne gøre og gjorde sin indflydelse gældende, så der blev taget det fornødne hensyn til de siddende tyske præster, og f. eks. de om-

stridte præsteafskedigelser fra 1850 og 1864 ikke blev gentaget. Spørgsmålene foresloges ordnede i demokratisk ånd, så der i forholdet til det tyske mindretal øvedes »retfærdighed i kristen ånd«, hvad især da frimenighederne bitterligt havde måttet savne i tysk tid.

I det efter genforeningen af det danske Kirkeministerium nedsatte store »Kirkelige Udvalg af 1921« til endelig lovformelig ordning af overgangen fik både Petersen og Tonnesen sæde sammen med provst Nissen, Haderslev, og tre danske lægmænd. De sluttede sig begge sammen med lægmændene til I. M.-Centrumgruppen, uden ellers at samstemme i forfatningsspørgsmålene. Petersen stred her tappert for bibeholdelsen af den kirkelige synodalordning fra tysk tid, men forgæves. Hans mål var »kirkens frigørelse af staten . . ., ikke just adskillelse«, altså en kirkeforfatning. Han taler i den forbindelse om danske »rævekunster«. Men med stor glæde lærte han i udvalget en række danske kirkemænd at kende, som han kirkeligt var på linje med — som professorerne Torm, Oskar Andersen og Westergaard, redaktør Kjærsgaard, overretssagfører Hammershaimb, stiftsprovst Ussing, »den betydeligste«, som han kunne have »ønsket til Slesvigs første danske biskop«.

Afstemningen blev for danskeren Petersen hans livs største folkelige oplevelse. Men han var i Jens Jessens spor Ejdermand. Hele hertugdømmet Slesvig burde vende tilbage, i hvert fald til Dannevirke. Og selvom han som præst ikke personligt deltog i grænsestriden, har han siden udtalt en mindst lige så hård — her afgjort uberettiget — dom over H. P. Hanssen som over tyskerne: »Den nordslesvigske rigsdagsmand spillede en sørgelig rolle og skuffede den tillid, som man dog mente at måtte have til ham i et så afgørende øjeblik. De fleste i landet så vel ikke skarpt nok til at forstå, at fejlen hos manden var en karakterfejl, og at hans politik i virkeligheden hele tiden havde været en omstændighedspolitik i modsætning til J. Jessens samvittighedspolitik. Men mange følte det som en sorg og skam, at vi i det skæbnesvangre historiske øjeblik ikke havde en anden og bedre mand til at overtage Slesvigs ret«. — »Gud give«, at vi må

*Sognepræsten
i Magstrup
1924*

»forenes igen trods alle magter og al statskløgt«. — Petersen blev til sin død Jens Jessen-mand.

Adskillige personlige skuffelser kom til, hvad man i betragtning af hans enspændernatur vel ikke kunne vente anderledes. Han var — med rette — skuffet over, at det ikke blev en slesvigsk præst fra fremmedherredømmets tid, som kom til at byde den danske konge kirkens velkommen (i Tyrstrup kirke) ved hans ridt over den slettede grænse, men derimod en »rømningsmand«, provst Nissen. Ingen sønderjysk præst blev indbudt til højtideligheden i Haderslev domkirke, hvor Ribe-biskoppen talte. Sønderjyderne måtte nøjes med »grøftekanten«, og dér ville en protestmand som Petersen ikke indfinde sig.

Man havde i Flensborg tænkt på deres gamle »danske præst« som kommende provst i et dansk Flensborg, som naturligt var. Men i København bestemte man — uden at spørge nogen her-nede —, at det skulle være provst Hoffmeyer. Så måtte slesvi-

gerne resignere. Petersen kunne heller ikke bruges som stiftsprovst i Haderslev, hvad han efter sin fortid og sit format vel nok kunne have været fuldt kvalificeret til. Men slesvigere syntes overhovedet ikke at kunne komme i betragtning ved nybesættelsen af ledende kirkelige embeder i den genvundne landsdel. Man var vel lidt bange for, at deres særslesvigske indstilling skulle volde vanskeligheder af forskellig art under nyordningen. Petersen måtte nøjes med at blive valgt til medlem af Haderslev provstiudvalg i overgangstiden.

I sept. 1921 var han sammen med de øvrige nordslesvigske præster, som blev i deres embede, med til det af Kirkeministeriet foranstaltede kursus i København til lidt indførelse i dansk kirke- og åndsliv. For alle en skøn og berigende oplevelse, hvor den danske kirkes ledende mænd førte ordet. — I 1924 blev Petersen betænkt med ridderkorset. Så var han da ikke helt glemmt. Og den 15. juni 1928 var han indbudt til taffels på »Dannebrog« i Haderslev havn.

Men ellers trak den lidt bitre slesvigske præst sig ret snart tilbage fra deltagelsen i det offentlige liv. Han lukkede sig inde i sit studerekammer, og kom kun frem, når han ved enkelte lejligheder sagde ja til at holde et foredrag, således i Almindeligt dansk Præstekonvent, hvor han også — som en undtagelse — i 1925 blev valgt ind i styrelsen, og i Menighedskonventet af 1891, videre 1928 i Christiansfeld, hvor han til danske kristne studenter på Sønderjyllands-tur talte om »Bibelen: Guds ord — livets ord«. I »Dansk Kirkeliv« 1925 skrev han en kirkelig oversigt over de første fem år under Danmark. Også de nordiske brødrelande besøgte han, 1924 til det nordiske kristne studentermøde i Trondheim og 1929 til Ørebro-møtet.

Han fulgte nu hellere »de døde spor« end de levendes, granskede i arkiver og gamle skrifter og udgav som sit første kirkehistoriske arbejde en lille bog om en forgænger i Magstrup, magister P. J. Wandal (1602—59), i noget hans åndsfrænde, en selvstændig dansk teolog, særlig som bibelfortolker, barnefødt i Magstrup præstegård og selv præst her 1627—59. I Sønderjyske årbøger 1927 offentliggjordes en levnedstegning af billedskæreren Hans Dreyer (1572—1653). Hans søn var præst i nabosognet

Oksenvad og P. Wandal holdt ligtalet over ham her. Petersen havde gjort nye selvstændige studier over hans liv og kunst. Han var fra Eckernförde, gjorde sit mesterstykke i Lübeck, men arbejdede i sin meste tid i Haderslev provsti og i kongeriget. Et betydeligt antal billedskærerarbejder, i Nyborg slotskapel og formentlig i kirkerne omkring Haderslev stammer fra hans jævne kunstnerhånd. Petersen var da også selv amatør i faget.

Og så tog han sig stunder til at drage sin egen læremester Søren Kierkegaard og hans indflydelse på slesvigske præster frem i en betydelig afhandling »Søren Kierkegaard og Nordslesvig« (1933). Han eftersporer denne indflydelse hos provst H. P. Kofoed-Hansen, adjunkt og hospitalspræst J. Fibiger, redaktør P. Chr. Koch, skolelærer M. Sommer, alle i Haderslev, endvidere præsterne V. Thisted, Højrup, J. M. Dahl, Tønder, H. C. Sonne, Møgeltønder, E. Wacker, Flensborg, seminarielærer C. H. de Thurah, Tønder og friskolelærer P. P. Schmidt, Mjolden. »Når disse navne, ét efter ét, langsomt glider forbi mit indre øje, da synes jeg ikke, jeg skal skamme mig ved at bekende om mig selv, at også jeg engang gik i skole hos Søren Kierkegaard og blev en af hans ringe lærlinge«.

Tonnesen bad i 1925 Petersen om et bidrag til sit påbegyndte værk »Nordslesvigske Kirkeliv 1880—1920«. »Der er ingen, som behersker stoffet som De, og der er ingen, som kan oråne og fremstille det så klart«, skriver Tonnesen. Men han afslog. Heller ikke til H. P. Hanssen-festskriftet 1932 ville han yde bidrag. Han holdt sin linje stejlt.

Helbredet synes at være blevet noget vaklende. I 1920 og 1926 søgte han kur i Nauheim, siden i Svejts og Italien. I 1930 foretoges en biltur til Holland og Belgien. Og i 1932 søgte han sig så, 61 år gammel, fritaget for sit embede, for nu helt at kunne hellige sig sine kirke- og personalhistoriske studier. Han bosatte sig først i Stentoft ved Åbenrå fjord, og siden i selve Åbenrå, for at være i nærheden af det ny oprettede sønderjyske landsarkiv.

Forfatterårenes sødme

»Ud over Sønderjylland kan mit øje ikke se«, skriver Petersen lidt stærkt. Men denne sin hjemstavns historiske egenart har

han så også gransket som få andre. Efter sin fritagelse fra præsteembedets daglige ansvar og byrde fik han en række lykkelige år med flittig forskning og rig forfatterglæde. Frugten blev først et stateligt værk på 370 store tryksider med titlen »Slesvigske præster. Et udsnit af præstestandens historie« (1938), »set med mine egne øjne, skrevet med min egen hånd, trykt på min egen bekostning — i erindringen om en moder, hvis søn blev præst«, som der står på titelbladet. Hvert kapitel er forsynet med et fyndord fra Shakespeares »Hamlet« og Søren Kierkegaard.

Det er — med nogle Kierkegaard-gloser — ikke ydre hukommelsesdata, vor særprægede forfatter har interesseret sig for at registrere, men derimod den indre erindrings stille samtale med de henfarne præsteslægter i hjemstavnen. »Med erindringen har vi samtalen i dage og nætter. Kun hvad erindringen har hvisket os i øret, har vi kunnet genfortælle. Det er denne bogs fylde og indhold«.

Indledningskapitlet om »Skuepladsen« slår tonen an: »Det område, vi her kommer til at bevæge os på, blev i 1920 døbt til at hedde de sønderjyske landsdele, et nyt og smertende, men efter omstændighederne passende navn. Intet område af denne størrelse inden for det danske rige har nogensinde været så sønderdelt, så fyldt med modsætninger af forskellig art, ingen steder har kampen stået som her mellem hjerte og hjerte, mellem broder og broder, mellem ånd og ånd, og ingen steder har striden været af sådan varighed. Der er slået sår, som aldrig ville heles. Træt og segnefærdig er man gået til hvile om aftenen for at rejse sig om morgenen til den samme kræftfortærende kamp. En levende kærlighed, et flammende had har brændt både nætter og dage. Forståelsens vej med dens skuffelser er prøvet, og man vidste ikke, om man syndede dermed eller ej. Åndsbevægelser fra nord, fra syd og fra vest er bølgede hen over landet, vækkende, fristende, indlullende, retledende eller vildførende, alt efter tid og mode. Troen har haft sin tid, vantroen sin. Håbet har haft sin tid, og kærligheden affalder ikke«.

Og så fortælles i en jævnt glidende strøm om middelalderens missionerende munke og fungerende sognepræster, så langt erindringen når tilbage og de gamle dokumenter taler. »Ser vi ved

afskeden ud over det danske Slesvig, da var vesteregnen i kirke­lig henseende langt den rigeste. I en påfaldende grad er denne egn blevet åndeligt opdyrket og velsignet fremfor mange andre. Fra Limfjorden til Elbeflodens munding har intet landskab så store lyse minder fra Middelalderen som landet mellem Tønder og Ribe. Det er klerkenes værk. Biskop og Kapitel i Ribe byggede kirke ved kirke, små og tarvelige som Hjerting og Tirslund, store og mægtige som Møgeltønder, Ballum, Brøns og Hygum, ædle og rene i stil og tegning som Roager, Højrup og Vodder. Munkene i Løgum dyrkede jorden fra Vesterhavet til langt ind mod landets højderyg, byggede gårde og møller, en storkultivering af jord og mennesker. Fra Tønder og Ribe udgik barfodmunke for at gennempløje hjerteageren gennem hundreder af år om kap med de præster, som hver i sit sogn røgtede det hellige hverv, der var ham betroet. Ribe blev, åndeligt og verdsligt, vestkystens dronning, middelalderens skønneste blomst, hvis navn den dag i dag sidder dybt i hjertekrogen hos enhver vesterbo.

»Middelalderens grundord var: Stigning. Opad med hjerterne. Gennem klostre og kirker, gennem munke og præster, bisper og paver, Guds moder og alle helgener, højere og højere mod den ubegribelige evige væren og verdens fuldendelse i Gud. Gennem selvplagende spægelse, gennem martyrium og død sursum corda i tilbedelsens festlige rytme.

Den nye tids grundord er: Spredning. Ud for alle vinde, ud til alt og alle med tankens lette frø og sjælens uudgranskede hemmelighed. Ud til den mindste buksemand på skolebænken med hele seminariets og højskolens viden. Ud til hytten på heden, til fiskerbåden på havet og til den dovne vagabond på landevejen med hele radiobøttens marskandiserkram.

Vi siger farvel til noget stort og kært, som aldrig vender tilbage«. —

Så kom »Kirkespaltningen«, hvor Nordslesvig — som tidligere — dannede bro til Norden. Haderslev fik den første lutherske præsteskole for Norden, og vestslesvigeren Thomas Knudsen blev den første indfødte lutherske provst og gav den danske reformation dens særegne præg, nemlig forkyndelsen gennem salmetonen på folkets jævne, hermed adlede mål. Men Petersen sukker over

kirkebruddet og beder til, at det må heles i tidens fylde. »Mennesker, som ser ud over tidens og rummets snævre grænser, vil ikke lade håbet fare, at den dybe kløft, som kirkespaltningen bragte med sig, må have haft sin tid som alt andet i historien, og at den stund må komme, da Nordens kirke så vel som den engelske og den græskkatholske — om Tyskland taler vi ikke — kan række sin hånd mod det evige Rom, og at da St. Peters efterfølger vil kende sin besøgstid bedre end han gjorde forhen«.

Vi følger videre præsternes kringlede spor i ortodoksiens og pietismens århundreder og standser særligt ved vestslesvigeren, salmedigteren H. A. Brorson. »Vor pen er for ringe til at skrive hans navn, og dog vil vi tale erindrende om præsten, biskoppen og salmedigteren, takkende den almægtige Gud, som dannede det rige hjerte, satte de rette strenge på hans harpe og styrkede hans hånd, da den skulle holde bispestaven«.

Pietismens historiske indsats var som bekendt almuens opløftelse til kristelig og folkelig bevidsthed. »For Sønderjylland gælder den sandhed, at først i Brorson-tiden blev Bibelen og dens indhold menigmands eje og de ti bud midt under et nedarvet sædeligt forfald vejvisere for slægtens unge. Den vækkelse, som kendemærkede tiden, kan vel ebbe ud en stund, men når den da viser sig påny, er der ingen forandring sket i dens væsen. Den moderne tids vækkelser ligner hin tids som en skilling den anden. Den er da også til enhver tid begribelig for den ringeste iblandt folket. Hvad en rettroende præst var, har næppe nogen sinde stået klart for et enfoldigt menneske, men hvad en hellig præst var og er, et helligt menneske, et helligt hjem, det forstår man ypperligt, ganske ypperligt, fra hovedstaden til Jyllands hede«. —

Oplysningen kalder forfatteren »en ørken« og romantikken »en vulkan«, uden i øvrigt at dvæle mere indgående ved dem. Her tav erindringen vel for hans vedkommende, pietisten. Desmere udførligt lærer vi så deres arvtageres sind at kende, det 19. århundredes »danske« og »tyske« præster, idet disse nybruds nationale og folkelige idé for eftertiden skiller Slesvigs præsteskab i to indbyrdes stridende lejre. Forfatterens sympati er naturligvis på de danske præsters side indtil 1864, medens de

tyske, som blev fremmede for deres egen folkegrund, byder ham inderligt imod. Jeg skal kun anføre hans karakteristik af de — efter hans opfattelse — to betydeligste tyskslesvigske præster efter 1864, Wacker og Kaftan, der indbyrdes var store modsætninger. Den konservative friser Emil Wacker har trods den nationale modsætning forfatterens kirkelige sympati. I meget var de to vestfødte åndsfrænder, også i nogen grad i livsskæbne. Tidens ironi gav Wacker dansk og Petersen tysk skolegang, men deres folkelige rod var stærkere end skolen.

»E. Wacker var ditmarsker. I hans karakter var de store og kraftige linjer fremtrædende, en arv fra det stærke, flade og grødefulde land ved Vesterhavet. Som en kraftig teolog og tænker havde han, så længe han levede, en ikke ringe indflydelse på den del af præsterne, som arbejdede med en levende og vækkende luthersk forkyndelse, særligt i I. M. Ved sin bog om »Die Heilsordnung« (Frelseordenen) blev han Indre Missions kirkelærer. Men han var stærkt ensidigt forankret i det 17. århundredes teologiske spekulationer, drømte dag og nat om »den rene lære« og gik da i 1912 rask med til at foretage det sørgelige brud med Kirkelig For. f. I. M. i Nordslesvig, det var kort før hans død. Indre Mission efter dansk opfattelse havde Emil Wacker egentlig aldrig drevet«.

Den øverste kirkelige leder i samme tidsrum, generalsuperintendent Th. Kaftan, må Petersen derimod dømmes hårdt: »Doktor Kaftan, som han gerne skrev sig, var en ulykkelig biskop. I en ung alder kom han på bispestolen, udrustet med glimrende evner. Den ene titel og værdighed fulgte efter den anden. Udadtil fremgang og lykke. Aldrig så man ham svag, lidende, sorgfuld. Og dog var hans livsgang just fra den dag, han blev biskop, fuld af mislykke. Han kom aldrig i noget varigt samarbejde med det ledende kristensamfund i sit stift. Det må vel kaldes mislykke for en overhyrde. Hvor var der klang og liv i hans ord, når han talte fra prædikestolen i Åbenrå, en ung begejstret talsmand for de evige sandheder, en hjertevinder. Hvor smældende lød det ud over landet, da han fra Løgumkloster råbte sit: Fremad i Jesu navn, en stormer hundrede skridt foran kompagnifronten, en angriber og erobrer. Men snart døde råbet hen. Han havde

Emeritus i Apenrå

været med til at føre den lutherske missionsforening ud i livet, men han forlod den. Han var en ivrig fremhjælper af diakonissesagen, men med dens leder i Flensborg stod han på en spændt fod, og på diakonisserne havde han ikke den ringeste indflydelse. Hedningsmissionen i Breklum var biskoppen med til at stifte og lede, men forlod den snart. Brødremenigheden fik han så vidt vides aldrig nogen indre berøring med. Den indre mission tog han afstand fra, både Kirkelig For. f. Evangelisationen i Sydslesvig og den kirk. for. f. indre mission i Nordslesvig. Med asyl-

værket i Nordslesvig, Blå kors, ungdomsarbejde, børnearbejde o. s. v. havde stiftets biskop ingen forbindelse og forlangte ikke at se noget deraf. Han vendte sig bort fra alt for at lande i den holstenske Indre Mission (Landesverein), der netop under hans ledelse holdt sig borte fra al ordmission. Han forlod sit stift og flyttede til Kiel (som medlem af Konsistoriet). Tilsidst vendte han sig bort fra selve bispeembedet og forlod landet.

Han var skuffet af den gerning, der blev ham betroet, af den kirke, han skulle lede, af den stat, han mente at skulle tjene. Dette kan ikke kaldes lykke. Han forstod ikke, hvad der sker i et naturmenneskes indre, når det omvender sig til Gud.

Det forekommer os, at der svævede så mange store muligheder omkring denne mand, som ikke blev til virkelighed. Tænk om det danske blod fra de hundrede år af slægtens liv havde talt så kraftigt i ham, at han under sprogekampen havde kastet sit embede i vægtskålen, i stedet for at vige og vige. Tænk om han, da den uhyggelige præst i Skærbæk voldte så megen ulykke, havde erklæret: Enten går præsten eller jeg. Tænk om Slesvigs biskop selv havde taget ordet i Die christliche Welt eller andetsteds og ikke overladt det til en ung cand. fil. (Tiedje).

Det store »Fremad i Jesu navn« var glemt. Alt var vigen — skuffelse tilsidst.

Dog skal det siges, at der var noget stort ved Theodor Kaftan. Var han en ulykkelig biskop, så var han alligevel en biskop. Hver gang hans navn nævnes af hans samtidige, berører det noget inde i deres sjæl ikke langt fra det sted, hvor ærefrygten bor«. —

Bogens anden del, som af pladshensyn har måttet afkortes en del, handler om »Præster på livets sti«, deres forhold til embedet, menigheden, bogen og skæbnen. Brødet og kvinden er udeladt. Slutningen lyder: »Således har slesvigske præster haft deres kamp med folkets synder, med deres egen synd og fald, med skyld og skæbne, med trængsler og hjemløshed, med verdens modstand, når vidnesbyrdet om korset blev en forargelse for jøderne og for grækerne en dårskab.

En enkelt af dem, generalsuperintendenten G. J. Conradi ransagede på det sidste sig selv og fik samvittighedsnag, fordi han ikke havde lidt forfølgelse for Jesu Kristi skyld. Det var vel ikke

så, at han slap helt fri for den slags modgang, men det forekom ham, at verden dog ret godt kunne lide ham. Han ængstedes derover. Han var ellers en tilsynsmand, for hvem Guds riges sag opvejede alt andet. Når han så de mange, som var kaldede, men ikke udvalgte, kunne han sige: »Jeg ville vel lade mig halsen afskære, dersom de kun alle ville komme«. Og på dødslejet sagde han til en præst: »Viden er godt, tro endnu bedre, men have er det allerbedste«. Han ville på det sidste ikke tage imod nogen menneskestrøst, men besvarede alle forjættelser, som foreholdtes ham, med: »Have, have, have«, og hans bøn var ene og alene: »Herre Jesus, have dig vil jeg«. —

Måske har mange bedt som denne biskop«. —

Der er bleven sagt, at det foreliggende enestående værk i sin art med dets fylde af personalhistorisk stof og dets kritiske vurderinger er noget rodet i sin fremstilling. Nu vel, men det er til gengæld en guldgrube for kendskabet til slesvigske præsteskabner og præstesind. —

Til bogen om præsterne føjede den flittige forsker en anden om »Slesvigs Landsbykirker gennem 300 år«, baseret på indgående studier i marken af det forholdsvis rige kirkeinventar i området og i de opbevarede regnskabsbøger i arkiverne.

Dansk historisk Fællesforenings repræsentantmøde tildelte i 1941 énstemmigt deres pris for »særligt betydningsfulde og banebrydende afhandlinger« for året 1939 til Carsten Petersen for hans afhandling om de tørninglenske kirker i Sønderjyske årbøger. I begrundelsen siges bl. a.: Forfatteren er fortrolig med egnen og med dens kunstarkæologiske litteratur om dens kirker, han kender som få andre den kirkehistoriske baggrund for enkelthederne og forstår at levendegøre sit emne. Man ser for sig kirkernes forfald i de hårde krigstider, og man kommer til at føle for de mennesker, der arbejdede for deres genrejsning. De talrige småtræk bliver menneskeligt levende. Afhandlingen har lignende egenskaber som Carsten Petersens ejendommelige, tankevækkende bog om »Slesvigske Præster«. Den udmærker sig ved selvstændighed, historisk følelse og stilistisk fremstillings-evne«. —

Et efterladt ufuldendt manuskript om »Slesvigske Præstegårde« blev trykt i Sønderjyske årbøger 1946.

I stille aften- og nattetimer havde præsten livet igennem bragt egne indfald til papiret. Et lille udvalg af disse aforismer skal følge her:

Intet er så tyst som mindet om den lille landsby, i hvilken vor barndom hengled. I gråt vejr eller stunddom i slud og blæst, når alle andre fugle tier, kan man høre droslen synge. Ensom på en gren, men klar og dyb. Der er toner i mennesket, som først kommer frem, når solskinnets er borte og alle andre røster tier. De høres da stundom, dybe og klare som ingen andre.

Vintergækken er den store undtagelse. Alle planter og blomster følger den almindelige lov. De lever om sommeren og sover om vinteren. Vintergækken går lige imod. Ingen forstår, hvorfor. Den er undtagelsen. Man kunne sige, at dersom intet andet bevis eksisterede for muligheden af, at Jesus opstod fra de døde, så er vintergækken bevis nok.

Kunsten består i at være alvorlig — og så at kunne le på rette sted.

Løbe omkap med tiden kan man ikke. Det kan ingen. Men man kan springe over i evigheden, så har man forspringet.

Der er intet, der stinker således som et menneske.

At kunne, selv om man ikke vil, det er genialiteten. Men at ville, når man ikke kan, det er smerten.

Jeg forstår, hvad Klerkegaard led, når han måtte sige om sig selv: Jeg er digter. Der må være en mulighed for at se livet under et andet synspunkt end tiden. Tiden er fortvivlelse.

Alt hvad jeg har set, har jeg set inden mine egne porte.

Samfundet er den store elefant. Ironikeren bider den i benet. Ellers kommer ingen den for nær. Men alle vil ride på dens ryg.

De lodrette stråler kan vi ikke tåle. Om eftermiddagen, når naturen beskinnes fra siden, da bliver jorden smuk.

Vi er ikke alvidende. Men enhver har et stykke viden for sig, som ingen anden formår at trænge ind i. Og denne viden er mere værd end al videnhed.

Man kan spørge mennesker op. Man må også kunne spørge Gud op.

Vi ligger i det relative og rækker efter det absolute. Eller vi rækker slet ikke.

Man skal være forsigtig med kabinetsspørgsmålet.

I kunsten længes man efter livet, i livet efter kunsten.

I, mine fire vægge, I indeslutter intet af betydning. Det er ikke derfor, jeg elsker eder. I udelukker heller intet af betydning. Det er ikke derfor, jeg elsker eder. Og dog gad jeg fylde eder med sang, hvis ikke netop stilheden var det, der fylder eder bedst.

Livet er en danaergave. Vi får det for intet, men det at leve er kostbart.

Ingen folder sine hænder med sådan andagt som den døde.

Det menneskelige strækker sig fra det første minde til det sidste håb.

Legen må vel hos menneskene være livets højeste trin.

Vor tid er rig i sig selv, rig på arbejde, penge, snille. Hvad den savner og derfor med rette kan kaldes en overgangstid, er det, som skal skænkes den: Store åbenbarelser i store ånder.

Stundom kunne jeg skribe af smerte. Det at leve er at lide, det at tænke over livet er at omgås en uløselig gåde.

Store tanker gør et menneske ensomt, skønt det er de store tanker, der går videst ud.

Det ord »æret« burde altid skrives i gåseøjne. Det er kun et ord.
 Religionen er det store imperativ.
 Den levende kan man binde, ikke den døde. Han bevæger sig med en sådan fart, at alle hans omgivelser rives i stykker.
 Først kommer stødet, så kommer smerten. Men langt, langt bagefter kommer sukket.
 Først kommer indbydelsen, så kommer festen. Derefter kommer afklædningen — stykke for stykke.
 Mit livs grundstemning er sorg. Når jeg løftede mig op, var det illusion, når jeg dalede ned igen, var det ironi.
 Tankerne standser, problemet går videre.
 Når du har været een gang i Paradiset, må du ikke begære mere.
 Slægten kan ikke skøtte sig selv. Vore fædre lagde os i vuggen, vore børn lægger os i graven.
 Ideerne bor i ørken. Hvem der vil opsøge dem, må gå derud. Hvem der vil følge dem, må foretage en ørkenvandring.
 Den der vil belære mig om mig selv, skal stå tidligt op. Jeg har syslet med mig selv før end noget nu levende menneske.
 Når man går i selskab, må man ikke tage ideen med.
 Jeg begynder at betragte mine ejendele som efterladenskaber.
 Idealet ses bedst på afstand.
 Ikke altid er det sværest at finde svaret. Sommetider kan det være sværere og vigtigere at finde spørgsmålet.
 I min fødeby var der ingen bagdøre.
 Man kan hviske således, at det høres af tusinder, bare der er den fornødne stillhed.
 Kunsten er den at gøre erindringer til liv. Thi erindringer er det eneste, som bliver.
 Når jeg ikke kan se en streg af vanvid i et ansigt, interesserer ansigtet mig ikke. Jeg fik ikke talt med mange mennesker. Men jeg fik dog talt med det menneskelige. Og det var mere. For mig var det mere.
 Livsalige vanvid, du er det hjemlige, det fortrolige. Forstanden er en nar. Fornuften er en kræmmer. De lever af konjunkturerne. Du alene er fri.
 Henvend dig altid til det gode i mennesket, også når du taler om religion.
 Nøglen lukker kun op til at se, ikke til at forklare.
 Ikke hvad der er sandt, betyder noget i livet, men hvad der tros.
 Den sande storhed gør sig gældende efter døden.
 Al skuffelse, al vrede og harme, al krænkelighed og forurettethed i menneskets bryst higer mod tryksværten. Lige så snart den beske galde bliver iklædt dette fløjlsbløde hylster og ser sig selv på tryk, så linder det.

Beskikkelsesstunden

To gange har Carsten Petersen selv syslet med sin egen livshistorie, nedfældet i to manuskripter, først i 1924 i anledning af hans udnævnelse til ridder og så i 1940 under indtrykket af sit livs nære afslutning. Det sidste vil måske engang blive trykt. Han beskikkede sit hus, skænkede sin store Kierkegaard-samling til det nye teologiske fakultet i Århus (1940) og sin bogsamling til Møgeltønder præstegård, tog ud til sin fødestavn Vestslesvig, besøgte de mindere steder og enkelte venner og sagde ved afske-

den, at det var sidste gang, han var der. Med mellemrum havde han samlet slægten til stævner i Møgeltønder og da ved taler og sange tolket slægtens jævne saga. Af et særtryk fra et sådant slægtsmøde i Gallehus den 15. juni 1931 »Slægtens gang og slægtens sang« hidsættes:

Vi fødtes i vejrblidt hytte
og svøbtes i hvergarnssvøb,
men agter dog ej at bytte
med den, som på marmor krøb.

Vi lå i vor moders arme
og drak af det fulde bryst,
og suged' den hjertevarme
med livsvårens unge lyst.

Vi kendte vor faders vilje,
som bøjede barnets sind,
mens duften af markens lilje
ombølgede let vor kind.

Vi leged', hvor bækken rinder,
og red på den røde hest.
Der ganger så stærke minder
fra barndommens favre fest.

Vi vaded' i Vesterhavet
og drømte på heden brun,
da mødte vi manddomskravet
ved døren til vort pavlun.

Så tog vi til høvl og save,
fik bud efter tegl og grus
og tømrede alt i lave
og rejste vort eget hus.

Så lagde vi hånd på ploven
og bad til vor Gud en bøn,
da kendtes en kraft fra oven
som dug over marken grøn.

Så slog vi et køb og vejed'
af varernes rige elv
og hilste på folk og nejed'
men solgte dog ej os selv.

Så gik vi, for aks at sanke
i alle de lærdes land
og granskede bog og tanke
ved visdommens fjerne strand.

Så fo'r vi i verden vide,
hvor lykken den lå i gem,
og fik vel en dyst at stride,
men glemte dog ej vort hjem.

Mit hjem, du er lig den stjerne,
som tindrer i morgengry
og stander mod kvæld i det fjerne,
mens klokkerne slår mod sky.

Mit hjem, under smil og pine
jeg fanger dit glædesbud
— velsignet af mig og mine
og evigt velsignet af Gud.

Syng, broder min, nu sangen om vor moder,
et kvad så frisk som Paradisets floder.

Thi hun har plantet Eden,
vort barndoms lyse hjem,
og hun har luget haven,
hvor smilet groede frem.
Moders hånd, varm som sol i våren,
moders hånd tørred' barnetåren,
moders hånd.

På livets hav vi fo'r som fuldbefarne,
mens røgen blåned' fra vor moders arne.
Men hendes tanker svigted'
ej nogen tid sin skat,
og hendes bønner fødtes
dybt i den stille nat.
Moders bøn blev vort værn og væрге,
moders bøn flyttede vel bjerge,
Moders bøn.

Og når min sjæl sig som en frigjort fange
 opløfte skal fra muldets mørke gange,
 når jeg skal spænde vinger
 og flyve til min Gud,
 da lytter jeg til afsked
 i verdensmulmet ud:
 Moders røst når endnu mit øre,
 moders røst må mit hjerte røre,
 moders røst.

Syng, søster, med i sangen om vor moder
 et kvad så frisk som Paradisets floder.
 Thi kvinder var der mange,
 som bød os deres favn;
 men vore hjerter banker
 ved moders eget navn.
 Modernavn, solskin over Norden,
 modernavn, skønneste på jorden,
 modernavn.

Til sidst skrev han sin dødsannonce og ordnede forud jorde-
 færden i stilhed — uden præstetale, kun med læsning af Åben-
 baringsbogens kap. 4 ved et familiemedlem, dertil en bøn og en
 salme. Dermed skulle præstebegravelsernes forargelse være af-
 værget for hans vedkommende.

Havde han også som ung ved given lejlighed kunnet være »en
 lystig svend«, som det berettes, livets tyngende tilskikkelser og ikke
 få skuffelser havde lært ham kristen ydmyghed og beske-
 denhed. Han var jo vestslesviger af fødsel, præget af dette åbne,
 barske landskabs vidder og dermed sjælelige tyngede. Og han for-
 blev livet igennem sin minderige hjemstavn og sin danske slægt
 tro i en grundfæstet kristen livsholdning og en fast protest mod
 al tysk erobringvilje, filosofen Kierkegaards religiøse og redak-
 tør Jessens aldrig svigtende nationale våbendrager. Han hørte
 afgjort til dem, digteren kalder Danmarks mål: mænd med faste
 hjerter. Denne karakterindstilling hindrede ham vel nok i tidens
 skæbne i at nå frem til en ledende embedspost i hjemstavnen,
 hvad han ellers nok var modnet til. Men den gav ham til gen-
 gæld en frugtbar, påskønnet missionsgerning med mund og pen
 blandt sine danske hjemstavnsfæller, især også den unge slægt.
 Selv nægtet børns glade liv og ung kritik i hjemmet blev han
 mere og mere noget indesluttet og tavs, og — som en slags kom-
 pensation — en stille gransker, historisk og filosofisk, og dertil
 — som en lykkelig udløsning — digter og skribent, hvis værker

vil blive stående i eftertiden, en ægte slesviger med åndelig myndighed. Han havde sin skjulte »pæl i kødet«, men ved Himlens nåde forvandlede den til en betydelig åndsindsats. Lad ham selv slutte med nogle poetiske linjer om sin livsskæbne, kaldt »Den gamle omvej«:

Den gamle omvej
(Uddrag)

De sagde, at langt tilbage
i Babylons svundne dage,
i Roms og Ninives kongetid,
under Solons lov og Sokrates' vid,
i Indiens sagn og Buddhas bøger
det evig store man søger.

De sagde, at bare i tide man drog
med det unge sind fra den snævre krog,
langt bort fra det hjemlig-vante
og tog med skib over salten sø,
da fandt man livets befrugtende frø,
det skabende interessante.
Derfor det skete en solhvervsdag,
at jeg satte mine sejl til fok og stag
til farten i tankernes rige.

. . .

Men tanken blev træt
og sindet mæt.
Da kendte jeg grant i det unge blod
en smag fra virkelighedens rod,
en tørst mod det levende skønne,
det svulmende forårsgrønne.

. . .

Jeg længtes, jeg længtes fra isse til fod
mod den farende fremmede menneskeflod,
mod faren og døden og livet.
Da var det, jeg lukkede bogen brat
og vandrede ud en skærsommernat
fra studiets stille verden
og studenternes muntre færden.

. . .

Mit sind var stemt
mod det store og vide,
jeg mærkede savnet, som aldrig har nok,
og på tinderne ligger vor målestok.

. . .

Og hvad der trængtes,
hvorfor jeg fo'r
og hveden jeg længtes
i syd og i nord?
Det var for at måle og favne og skue
fra kredsens midtpunkt og ud til dens bue,
i verdensaltet at finde et punkt
så urokkeligt fast og uflytteligt tungt,

at menneskesjælen kan finde
et blivende sted derinde.

Det var for en gangs skyld at prøve min kraft
og hidse blodets sydende saft,
en gang at være med, hvor jætterne strider
og så blive stille omsider. —

Jeg søgte og fandt.
Ind mellem akterne,
når verdens urolige kæmpeprofil
fra tinden til skakterne
stilnede til aftenhvil,
jeg kastede anker
og rebede sejl
og formed' i mine tanker
alle syners sum til et spejl.

Men et spejl er en sælsom gave
viser baglæns og drager vort blik
til det land, den gård eller have,
hvorfra vi nys bortgik.

Du stirrer langt i det fremmed'
og mener dig fri og tryk,
men spejlet viser, at hjemmet
ligger smilende stærkt bag din ryg.

Da er det, de klingende bjælder
i Alpernes fjærne dal
bliver hjemlandstoner, der vælder
af mindernes bristende skal.

Da er det, at langsomt du finder
i tanken dig vendt omkring,
en stjerne stille oprinder
på synskredsens nordre ring.
Kun svagt kan du se den tindre,
mens den stiger mer og mer,
kun langsomt stemmes dit indre
til at fatte, hvad du ser.

Det er *hjemmets* klare stjerne,
der glimter så stille og småt
og taler sit sprog fra det fjerne
om hvor der er lunt og godt.

Da vil det omsider tykkes
dit farende, famlende sind,
at *hjemme* kun der kan det lykkes
at trænge til lyset ind —
at *hjemme* der ligger det store
og venter på dig og de mænd,
som vidt over verden fore
i ungdoms ustyrlige rend —
at *hjemme* er gerning og tanke
og åndens befrugtende væld,
der kan du dig bygge og ranke
og sysle fra morgen til kvæld —
at *hjemme* er Gud og hans rige,
som præsten har sagt så tit,
der finder du Jakobs stige
og Himmeriget er dit. —

Mens tiderne randt,
jeg søgte og fandt.
Ved Trollhätta's fald over kæmpestene
i Göta elf,
der stod jeg en stund alene
og fandt *mig selv* . . .
Stundom tårene randt,
mens jeg søgte og fandt. —

(»Mit land« 1919)

Et par karakteristiske opbyggelige bidrag tilføjes som tillæg¹¹⁾, også til forståelse af Petersens teologi:

1. Bibelunderet

2. Tim. 3, 14—17: . . . de hellige skrifter, som kan gøre dig vils til frelse ved troen på Kristus Jesus . . .

Vi går ud fra, at bibelen er underet iblandt bøgerne, ligesom Jesus var og er underet iblandt menneskene. Han hed menneskesønnen, ikke til tegn på at han var søn af et menneske som alle andre, men til tegn på det modsatte, nemlig at han er og bliver den eneste, den isolerede, den, der ikke skal forstås ud fra historiens gængse synspunkter og ikke kan sammenlignes med nogen anden mand, der har levet, fordi han er noget andet. Menneskenes søn d. e. Guds søn. På lignende måde har den hellige skrift fået navnet Biblia, d. e. bøgerne eller »bogen«, ikke til tegn på at den er en bog som alle andre, men til vidnesbyrd om, at den vil stå alene. Den vil ikke sammenlignes. Den vil være uden for konkurrencen. Den alene vil være »bogen«, d. e. Guds bog.

Bibelen er et under, vi tvivler ikke herpå. Men hvori består dette under?

Vi tænker på den måde, bibelen er blevet til på. Det er en underfuld måde. Ingen anden bog er i lighed med den »indåndet af Gud og nyttig til belæring« o. s. v. De gamle teologer kaldte dette inspirationen. Og vi tror endnu på bibelens inspiration, tror på, hvad den selv siger, at den er indåndet af Gud. Vi tror, at dette ikke blot er sandhed m. h. t. dens indhold, dens tanker og kendsgerninger. Nej, vi tror, at også formen er af Gud, idet vi betænker, at enkelte udtryk er lige så vigtige som selve ånden og tanken. Når Frelseren har råbt på korset ud over den fortabte og fordømte verden: »Det er fuldbragt«, da mener vi, at han ikke bare har brugt omtrent disse ord og sagt noget lignende, nej, vi mener, at præcist således er ordene faldne, ikke en smule anderledes. Det er os ikke muligt at sætte os ind i denne sags enkeltheder og det er ørkesløst at gøre det, men vi kan godt med billedlig tale sige: Gud har selv dikteret den hellige skrift. Er bibelen Guds ord, da er også ordene deri ord af Gud.

Men bibelunderet er ikke dette.

Der ligger en moder og er syg. Hun er nær ved at dø og længes

efter sin eneste dreng, der er på langvejsfærd. Men døden venter ikke til han kommer hjem. Da beder hun sygeplejersken at skrive det sidste, som moderen ønsker at efterlade sit barn. Og sygeplejersken skriver, hvad der dikteres hende. Da drengen får dette brev, kysser han det. Han ser godt, at det ikke er skrevet egenhændigt af hans moder. Men han véd, at hvert ord deri er moderens ord, han véd, det er dikteret ud af hendes sjæls sidste store bevægelse, han kender kærligheden i det, han kender sukket og længslen, formaningsens hele inderlighed og den sidste hilsens sammentrængte varme. Og derfor kysser han det. Brevet vil blive gemt for at han kan læse det endnu i sin manddom. Det vil være et dyrebart brev for ham, så længe han lever.

Men lige så lidt som denne dreng vil sidde og gabe over brevet og sige: »Hvilket under, at mor kunne få et menneske til at skrive disse linjer!« lige så lidt sidder noget troende kristenmenneske og stirrer på bibelens ord og siger: »Hvilket under, at Gud har fået skrevet denne bog!« Ganske vist er det underfuldt nok, hvordan det er gået til. Men Gud har mange gange talt til Israels fædre, til Moses og profeterne, og det er for den levende tro i vore dage heller ikke noget usædvanligt, at den hører Guds røst. Det er dejligt, at vi kan sige om bibelen, at den er talt umiddelbart af Gud selv, indåndet af ham, som aldrig farer vild, og at denne vidunderlige skrift er givet os at læse. Men det store bibelunder er noget andet.

Underet er ikke, hvorledes denne bog er blevet til, men *hvad den siger*. At spekulere over — og strides om — hvorledes inspirationen skal tænkes, har ingen betydning for vor salighed. Men ved at læse, hvad der står skrevet og tro det, bliver man salig. Underet er alt det, der står i denne bog. Vi kalder det *åbenbaringen*. Ikke hvorledes Gud har fået bogen skrevet, men at han har *åbenbaret* sig for menneskene i den med hans uendelige frelsende kærlighed, det er bibelunderet. Ikke måden er underet, men sagen.

I bibelen — og kun i denne bog — har Gud åbenbaret sig som faderen, himlens og Jordens almægtige skaber.

I bibelen — og kun i denne bog — har Gud åbenbaret sig som sønnen, Jesus Kristus, sand Gud og sandt menneske, der har genløst, erhvervet og vundet mig fortabte og fordømte menneske.

I bibelen — og kun i denne bog — har Gud åbenbaret sig som helligånden, der tilegner os syndernes forladelse, gør os til Guds børn og skænker os opstandelse og evig salighed.

Og derfor siger Paulus om de hellige skrifter, at »de kan gøre dig viis til frelse ved troen på Jesus Kristus«. Ved denne bog, d. v. s. ved det, der står i den, bliver man frelst. Og det er underet. Det er det store under i denne syndige verden, at Gud har åbenbaret sig for synderen, ikke til dom, men til frelse, ikke til død, men til liv.

Vi tilbeder ikke den synlige bibel, vi holder i vor hånd, da var

vi afgudsdyrkere. Vi tilbeder den Gud, som taler deri. Ham tilbeder vi i ånd og sandhed.

Vi frelses ikke ved at tænke over bibelen, men ved at handle efter det gamle ord: tag og læs. Vi bruger ikke vor tid til at spekulere frem og tilbage over den måde, på hvilken denne bog kan være opstået. Det overlader vi til teologerne, der plejer at have god tid. For dem, der tænker på deres salighedssag, gælder det om at komme til at læse så snart som muligt og ikke få vejen spærret af menneskevrøvl. Og den der læser, han ser underet, fordi han oplever det. Han færdes, mens han læser, i evighedsverdenen, hvor hr. professor, hr. kritikus og hr. pastor og hr. skolemester intet, intet har at sige.

Tag og læs denne bog. Ikke hvordan den blev til er dens under, men *hvad den siger*, ja hvad den siger til dig og om dig. Hvad den lover og forjætter, hvad den taler i enfoldighed til de enfoldige, hvad den åbenbarer for de umyndige og dog ikke unddrager den lærde, hvad den taler med samme kraft og myndighed til kongen og stodderen, barnet og oldingen, kapitalisten og arbejderen, det den skaber og skænker og fremelsker og bevarer og besegler i et menneskes bryst, det er det, der gør bibelen til »bogen«. Det er bibelunderet.

Maugstrup.

C. Petersen.

5. En lille prædiken]

Jerem. 29, 29: Land! Land! Land! hør Herrens ord!

Jerem. 23, 28—29: Den profet, som har en drøm, fortælle en drøm, men den, hos hvem mit ord er, tale mit ord i sandhed; hvad har halm at gøre med kornet? siger Herren. Er mit ord ikke således som ild? siger Herren, og som en hammer, der sønderslår en klippe?

Land! land! land! hvad har du gjort af din bibel? I nordslesvigske bønder, I husmænd og kådnere, I arbejdere, I håndværkere, I købmænd og industridrivende, I skolelærere og præster, hvordan omgås I eders bibel?

I alle livets forskellige grene og på alle det daglige livs områder gælder i vore dage et ord, som også jeg forstår og elsker, nemlig, at man skal vogte sig for at anlægge uproduktive kapitaler. Det vil sige, pengene er for dyre til at man stikker dem i noget, der ikke rigtig kaster noget af sig. Jordbunden er for kostbar for en bonde, der ikke rigtig forstår sit kram. Man kan ikke som i gamle dage lade hele store udmarker og overdrev ligge hen, så man næsten glemmer, hvem der ejer dem. Man kan ikke lade køerne nøjes med det foder, som marken netop har båret, og så lade det gå med mælkekængden som det bedst kan. Man kan ikke lade ajlen løbe langs ad grøften og tabe gødningen på vejen. Mejeriet skal med mellem-

rum have nye moderne maskiner, selv om de gamle er langt fra opslidte. Det lønner sig. Bonden har lært at forstå noget, som hedder intensiv drift, og det samme har købmanden og fabrikanten lært. Hele vor tid præges af det ord: produktivitet. Der skabes værdier, der sættes kapital i omløb, der risikeres noget. Men ingen penge må opbevares i strømpeskafte, og ingen kraft må gemmes hen, og ingen mand må stå ledig på torvet. Det tåler vor tid ikke. Det er med præsterne ligeså. Den mand, der som i fordums tider vil bringe sin dag til med en lang pibe vandrende fra sine roser til sine bistader, og derfra til sin snakkelystne nabo, han kan ikke være præst i Nordslesvig. De tider er forbi.

Men kan da Nordslesvig tåle, at den største af alle kapitaler og den stærkeste af alle kræfter ligger ubenyttet og uproduktiv? Hvor er din bibel? Har denne bog nogen sinde gjort nytte i dit liv? En spån, der ligger på vejen, kan jo gøre nytte, når man sanker den op. Kan en bibel da slet ikke være til nytte for dig?

Jeg taler til Guds folk så vel som til verdens mennesker. Også hos Guds børn kan bibelen ligge hen uden at bære renter, uden at den sætter frugt i deres liv. På mange af dem kan man desværre mærke det. De er ikke bibelmennesker. I skal vide, at hvad vor moderne tid kræver i timelig henseende, det kræver Gud også på åndeligt område. »Hvad har halm at gøre med kornet? siger Herren«. Halm er halm. Og måske, når mangan en iblandt os engang står med sit livs høst ved Guds lades porte, og der skal vejes med Guds vægtskål, det da befinder sig at være halm halm sammen, hvad han havde sanket sammen. Hvad så? Guds ord gør vort liv produktivt, giver os frugt og høst, som kan sankes i Guds lade.

Dog Guds ord er som en hammer, der sønderslår en klippe. Før end udbyttet kan komme, må der sønderknuses noget. Og der er nogen, som ikke vil sønderknuses. De vil nok være »kristne«, men det skal gå af uden hammerslag. Klippegrunden i deres hjerter må ikke sprænges. Derfor bliver de borte fra bibelen. De véd, at denne bog er alvorens bog, grundighedens præg ligger over den, valget trænger på. Og det er netop de ting, de går uden om.

Herre, væk dette folk, mine egne brødre og søstre i blodet, at din bog måtte blive dyrebare for dem. Giv dem sans for den bog, der er skrevet bedst af alle bøger. Brænd halmen i vort land uden skånsel og lær os at gøre dit ord levende og frugtbar i en stille, sund og god tro og i en alvorlig og inderlig syssel med dit frelsende ord. Det er vor længsel, at dit ord måtte blive folkets rigdom! Amen.

Maugstrup.

C. Petersen.

NOTER

- 1) Carsten Petersens privatarkiv i Landsarkivet i Åbenrå. Concept til selvbiografi 1924 i familiens eje. Selvbiografi 1940 i pastor Th. Aaholms varetægt. Kort selvbiografisk skitse 1939 i forfatterens eje.
- 2) Jfr. C. Petersen i »Haderslev samfundets årsskrift« 1940.
- 3) Breve fra M. Michelsen af 6/9 og 9/11 1894.
- 4) Jfr. H. F. Petersen i »Slesvigske kvinders julebog« 1946.
- 5) »Slesvigske præster«, s. 180.
- 6) Foredrag ved Wackers konventer i Flensborg, april 1909: Die Bedeutung des kirchlichen Zusammenhangs für das geistliche Leben der einzelnen Seele, oktober: Die Bedeutung des lutherischen Bekenntnisse für unsere Landeskirche. På præstekonventet i Mölln sept. 1909: »Verfassungsfragen in der lutherischen Kirche Dänemarks«. På provstisynoden i Læk, dec. 1910: »Die christliche Ethik in Luthers Kleinem Katechismus«.
- 7) »Sædekornet« 26. 11. 1911. Der kom hertil indsigelse fra sognepræst v. Fischer-Benzøn, Roager.
- 8) Eduard Asmussen er ældre broder til den kendte tyske teolog Hans Asmussen. Han faldt i Frankrig i sept. 1914.
- 9) Brev fra dr. H. Brøndsted til forf. af 29. 12. 1959. I sommeren 1913 var to gymnasiaster fra Flensborg, nu begge præster i Nordslesvig, under en fodtur Nordslesvig rundt på besøg i Magstrup præstegård. Værten tog dem da med ud til Hærvejen lidt vest for byen, stillede sig midt på den gamle oldtidsvej i vandskellet og sagde: Nu står jeg med et ben i Vest- og et i Østslesvig, og fortalte så træk fra vor fælles hjemstavns historie.
- 10) Gårdejerne P. Petersen, Sillerup, J. Nissen, Bramdrup, og Joh. Nissen, Strandelhjørn.
- 11) »Sædekornet« 1914, 15. 2. og 15. 3.

Løjtnant Voldbyes breve fra 1864

Ved *J. W. G. Norrie*

Efterfølgende breve er skrevne hjem under krigen 1864 af sekondløjtnant Viggo Theodor Voldbye. Han var født den 1. september 1839 i København som søn af underlæge ved borgervæbningen Frederik Ludvig Voldbye og hustru Ida Florentine Schrenz. Hans fader var oprindelig blevet sat i håndværkerlære i Horsens, men tog til København, da han var udlært, og blev som barbersvend optaget på kirurgisk akademi, der under hans studietid blev forenet med medicinsk fakultet således, at han ved sin embedseksamen blev cand. med. & chir. Moderens fader var regimentstambur, og den unge Voldbye havde arvet store musikalske evner, han spillede fortrinligt klaver og sang udmærket.

Foruden ham var der et stort antal børn i familien, og da de omtales i brevene, bør de nævnes her. Hans ældste broder Ludvig var landmand og gift med Frederikke Dithmer, hvis familie Voldbye havde megen forbindelse med. De yngre søskende var Adolph, 21 år og senere tandlæge, Frederik, 19 år og senere dyrlæge, Ida 17, Emilie 16, Marinus 15, Emma 12 og Agnes 9.

Viggo Voldbye blev kadet 1856, 1858 sekondløjtnant. Efter afgang fra landkadetakademiet blev han ansat ved 18. bataljon, der ved mobiliseringen den 1. december 1863 formeredes som 18. infanteri-regiment på 2 bataljoner. Hans kompagni, 2., indgik i 1. bataljon, der 13. december afgik til Sydslesvig for at bevogte Ejderkanalen fra Kielersfjord til Schirnau.

1.

Svendborg, Decb. 1863.

Kjære fader!

Førend jeg havde ventet det, tilbyder der sig allerede lejlighed til at skrive et par ord i al hast. Vi krøb som snegle til Korsør

*Sekondløjtnant
V. T. Voldbye,
falden 15. marts 1864
i skanse 2.*

og kom der hen kl. henad 11 vel at mærke uden at holde ved mellemstationerne, så du kan tænke, det gik langsomt, og kjedeligt; thi sove kunne jeg ikke og i den coupe, hvor jeg sad, var ikke muntert just. I Korsør fik vi den behagelige efterretning, at kun halvdelen af os kunne komme afsted strax. Jeg hørte til den anden halvdeel, som maatte staa og vente til henad kl. 2. Vi kom da ombord paa Hekla og kom kl. 7,30 hertil Svendborg. Forøvrigt var det en ganske behagelig seilads, da veiret var ret godt. Vi spiste til middag i officerernes messe, og nu er capt. Schou og jeg indquarterede i hotellet heri byen.

Imorgen tidlig kl. 6 stille vi til afreise. Vi gaac da til Eckernförde og derfra marcherer vi vist nok op i Angeln, hvor vi foreløbig skulle ligge i cantonnement.

Jeg sender støvlerne med, da det er mig umuligt at faae dem paa benene, naar jeg som idag staaer og sidder stille; hvad skulde det da blive til, naar jeg skal marchere. De ere ganske sikkert for korte, især den venstre, jeg troer egentlig slet ikke, det kan hjælpe at gjøre noget ved dem, de komme vist aldrig til at passe mig, og jeg ville hellere helt blive hjemme, end gaae med støvler, der ikke passe, det er det skrækkeligste, jeg kan tænke mig. — Jeg sendte imorges, inden jeg rejste, bud efter mine gamle marchstøvler, og gaar jo nu med dem, men de ere itu og trækker vand, saa det haster altsaa overordentlig med de andre. Strax, naar jeg er kommen et sted, hvor jeg slaar mig lidt til ro, skal jeg skrive, hvortil de skulle sendes.

Hils min kjære moder og alle de søde smaa derhjemme mange gange fra

Din hengivne søn
Viggo

P.S. Capitainen venter, vi skulle ned og spise til aften.

2.

Varleberg, d. 16de decbr. 1863.

Kjære moder!

Nu endelig er jeg kommen til ro, og haaber i nogle dage i det mindste at kunne blive her. Jeg skriver denne gang til dig, da jeg sidst skrev til fader, og i skulle alle faae noget. — Da jeg skrev sidst, var det jo i Svendborg, og siden den tid har jeg flakket dygtig omkring. Mandag morgen kl. 6 seilede vi fra Svendborg og kom kl. 2 til Eckernförde. Ombord paa Hekla havde vi det ganske godt. Officererne var meget flinke mod os, og vi levede godt der. Fra Eckernförde marcherede vi strax nordpaa og gik saaledes og dryssede om paa veiene, at vi først kl. 9 kom der, hvor vi skulle ligge i kvarter, kun 1 miil fra Eckernförde, men for det første gik vi en omvei paa det mindste 2 miil og dernæst ere veiene her saa tunge, at man mange steder neppe kan komme frem. Den nat lae jeg, tilligemed en leutenant Helms, som forøvrigt er et meget flinkt menneske, paa en meierigaard, hvor der var flere nette døttre; men de vare naturligvis ligesom alle hernede slesvigholstenere; og viste sig aldeles ikke, førend jeg satte mig til fortepianoet; saa kom de, og vi fik dem ganske

godt paa gled; jeg spillede 4hændig med dem, de sang og alt var meget gemytligt, men de skammede sig formentlig ogsaa dygtigt over, at naturen saaledes var gaaet over optugtelsen, thi den næste dag saa vi dem slet ikke.

Næste formiddag stillede vi kl. 11 i gaarden, hvor jeg laae, og stode der til kl. 3,30; da afmarcherede vi sydpaa, atter gjennem Eckernförde og henad Kiel til, til en by, der hedder Gettorf; det var en drøi march, ikke saa meget for mig selv, som for folkene, og vanskeligst var det at holde humeur i dem, thi de havde slet ikke faaet noget at spise den hele dag, og slet veir havde vi og tillige jo en lang march. Vi kom først i qvarteer kl. 10 om aftenen. Jeg maatte selv gaae og synge her mellem folkene, og det hjalp lidt henad slutningen; skulle vi have gaaet $\frac{1}{2}$ miil til, er jeg vis paa, at vi ikke havde faaet halvdelen med; hvert øjeblik var der nogle, der kastede sig i grøften og erklærede, at de ikke kunne gaae længere, men det fik jo ikke hjælpe, de maatte jo afsted. Vi laae saa i Gettorf den nat og marcherede videre nu i morges omtrent 1 miil meere sydpaa, hvor vi nu ere. Jeg ligger med 100 mand paa en stor herregaard, Varleberg, tilligemed lieutn. Helms; vi have det overordentlig godt, jeg, idetmindste i det par timer, vi have været her. Folkene ere ogsaa meget fornøiede; de faar saa meget de ville æde og har meieriet til samlingsstue og bestestalden til sovesal, og leve i det hele brillant. Jeg tænker, vi komme til at ligge her nogle dage; naar vi bare havde en 3de mand til en l'hombre, men vi have $\frac{1}{2}$ miil til den nærmeste officcer, og værten her er naturligvis en slem Wühler; han er meget høflig og sørger godt for os, men uagtet vi strax sendte ham vore visitkort, leve vi dog aldeles afsondret paa vort værelse, hvor vi faar al vor mad (forresten meget god, med viin til) bragt op.

Min adresse er:

18de Infanterie-Regiment. 2dt comp.

Gettorf pr. Eckernförde.

Der er imidlertid flere smaa commissionerer, jeg gerne ville bede dig besørge tilligemed støvlerne. Bed Adolph om at sende de høger med, han veed nok, helst nogle flere, man kieder sig ellers altfor galt.

P.S. De brevpapirer ere altid for smaa, man kan aldrig faae plads nok paa det, jeg skulle da ogsaa fortælle, at jeg her paa

gaarden har i sinde at gjøre et gilde for mine jenser, vi giver dem en stor vaskekeddel fuld af punch, nogle æbleskiver, cigarer, og saa er her ikke mindre end 14 malkepiger eller meieripiger foruden en bunke andre, saa jeg tænker, vi kunne faae et ganske gemytligt lille bal, bare jeg ikke gaaer glip af det altsammen.

Forresten jo nærmere vi komme julen, desto mere føler jeg alligevel ligesom glæde derover, og hvorfor skulle vel ogsaa den glade juletid ikke være glad. Faaer jeg ikke andet at tage vare, saa vil jeg tænke paa, hvormange gange jeg har dandset om juletræet hjemme i min kjære familie, hvormangen rigtig, ægte glad juul, jeg har tilbragt sammen med eder ogsaa, og saa nu tænke mig eder ogsaa denne gang alle samlede omkring træet, glade og fornøiede, og saa bliver jeg selv ogsaa nok glad tilmode. Og nu til slutning ønsker jeg eder alle kjære derhjemme en rigtig glad og god juul, og lad mig snart høre noget hjemmefra.

Eders Viggo.

P.S. Føj, det var da slemt, der finder jeg tillægget, et par timer efter at brevet er sendt afsted, men jeg iler med at sende det bagefter, maaske de kommer paa samme tid. Jeg troede, det laae i brevet, og saa laae det i en Hamburgeravis; det maa være hovedpinens skyld med den glemsomhed.

I stor hast.

Viggo.

3.

(2 sidste sider af et brev, formentlig fra dette tidspunkt).

... endvidere har jeg nogle psalmebøger fra Holmblads boghandel, som jeg nok ville have, dernæst bed Adolph kjøbe mig en deel skraatobak, helst 1 pund eller saa, jeg havde en rulle med, men den er allerede uddelt mellem folkene og jeg har lovet mine folk at give dem engang imellem en skraa, naar de ere flinke, endvidere 50 cigarer, men ikke Macktore, se at finde nogle lidt ordentlige til en billig penge, á propos om penge, hvad det koster, sender jeg stedse til den 1ste i maaneden. Endvidere maa jeg nødvendig have et uldent halstørklæde, sommetider staar vi stille i flere timer, efter at man vare varmede op paa marchen, og saa er saadan et godt, jeg maa ogsaa have en gammel klud til at binde om halsen om natten. — Det er godt, jeg fik faders morgensko med, du kan troe, det lettede sådan om aftenen at kun

ne tage dem paa. Min kuffert har jeg først faaet i dag, og tornysteret har jeg ladet kjøre paa doctorens vogn, og aner ikke, hvor jeg skal faae den, men den kommer vel nok engang. For det første er det slet ikke værdt at sende feltkappen, men blot støvlerne, thi det er saa afskyeligt varmt, og jeg indseer ikke, hvordan jeg skal faae den anden sendt hjem, og gaae med 3 kapper er ikke til at holde ud; vi have ikke engang en oppasser endnu. — Hils nu alle ret mange gange derhjemme og lev vel, jeg haaber da, i alle ere raske og velfornøiede, og det varer vel ikke længe, inden jeg faar brev.

Din hengivne søn

Viggo

P.S. Min feltflaske er aldeles itu, portvinen fandt for godt at blande sig med tobakken.

4.

Varleberg, d. 22de decbr. 1863.

Kjære fader!

Jeg er næsten bange for, at der maa være kommen noget i veien enten med brevene eller pakkerne til mig; jeg kan ellers ikke forstaae det, thi støvlerne maae dog være færdige for længe siden, og de sørgelige følger af ikke at have nogle ordentlige støvler have da ogsaa indfundet sig i en uhyggelig grad.

I fredags blev jeg nemlig pludselig meget syg, jeg var just en tur op til Gettorf, og da jeg kom hjem og indenfor døren, paakom der mig en saadan underlig rystelse over hele kroppen, at jeg slet ikke kunne staae op; jeg kom da i en fart i seng, og jeg kan nok sige, at jeg til om søndagen var helt borte i det; jeg maae vist have haft en meget slem feber, for jeg kan næsten slet ikke huske andet, end at jeg drak vand stadig væk; jeg sov heller ikke, men laae i saadan en underlig døds. Den lieutenant, jeg boer sammen med siger, at jeg havde sagt, han ikke maatte hente læge, og han var borte den meste tid, men da han kom hjem løverdagften temmelig seent, kunne han nok see, det var galt, og han skrev da efter lægen. Følgen var da, at den næste middag kom begge lægerne, og da var det værste gaaet over. Forresten er det halsbetændelse, jeg har; idag, tirsdag, har jeg været oppe næsten hele

dagen; men jeg er kun snavs endnu. Jeg blev toucheret med helvedssteen i halsen og paa siden af tungen og fik noget at gurgle halsen med, tillige fik jeg noget amerikansk olie. Jeg troer egentlig, jeg havde en byld i halsen; thi baade tungen og ganen var belagt med et tykt lag ligesom materie, og jeg fik undertiden lidt tykt blod op, ogsaa sommetider giennem næsen. — Imidlertid er jeg virkelig saa grundig kied af dette her som vel noget. Jeg ser aldrig noget menneske. Veiret er saadan, saa man ikke jager en hund ud i det. Ingenting her meere at læse i, og saa ovenikjøbet saa stivhalset, øm og ussel som jeg er. Jeg har meest beskæftiget mig med at tælle timerne til næste dag, for at see, om den ikke skulle bringe mig et brev fra hjemmet; nu er det 10 dage siden jeg reiste, og jeg har ikke faaet saa meget som et dansk bogstav. Kjøbenhavn kunne gjerne brænde af, uden at man fik det at vide her i den første maaned.

Den anden lieutenant, jeg boer sammen med, har heller ingen brev faaet endnu, og han er endda forlovet, saa vi troer egentlig, at der maae være kommen noget i veien med posten. Det er kjedeligt ved hver dag at fordele et halvhundrede breve blandt folkene og selv ingen faa. —

Vil du ikke bede Adolph, kjære fader, besørge mig en pipe kjøbt, den, jeg har, er der jo ingen svampedaase paa, og den smager afskyeligt; jeg kan faae den solgt til en anden og vil derfor gjerne snart have en frisk; naar man kjøber den efter sin egen smag og tager hensyn til, hvad brug der skulle gjøres af den, saa er det jo let at kjøbe den tilpas, hovedet maa naturligvis ikke være af porcelain. En af dagene skulle vi forøvrigt til Kiel, for en sikkerheds skyld er det bedst at skrive 18' Inf. Rgmt. pr. Kiel.

Jeg tænker til den 1ste at kunne sende 30 rd hjem, jeg antager nemlig ikke, at vi komme til at betale vor kost her paa gaarden, hvor man jo kunne have det prægtigt, naar man ikke laae i sengen. Juleaften skulle alle officererne over 40 have juletræ i Gettorf, men jeg kan vist ikke tage med.

Mange hilsener til alle de kjære derhjemme.

Din hengivne søn

Viggo.

5.

Königsförde, d. 29de decbr. 1863.

Kjære broder!

Tak for brevet og de mange veludførte commissioner. Du kan tro, det ankom lige i rette tid, var det kommen saameget som $\frac{1}{2}$ dag senere, kunne det maaske have varet endnu 8 dage, inden jeg havde faaet det. Imidlertid gad jeg see alle landets skomage-re, jeg havde nær sagt hængte. Du maa endelig ikke smigre dig med, at jeg kan gaae med de nye støvler, jeg har marcheret blot henad 3 miil med dem idag og kan neppe staae paa benene af smerter; jeg har nemlig i paranthes bemærket lagt mig efter en ny undergroet negl paa den anden store taa, den adskiller sig kun fra sin mage derved, at den befinder sig at være mere udad og smerter ganske afskyeligt. Men ebensø med støvlerne, de ere for vide over vristen, saa at tærne (de store) rende ud i enden, og hælen gnider op og ned; det er nu alvorligt talt forresten det ærgerligste, der kunne hænde mig nuomstunder.

Det var om pakken. Jeg fik den tilligemed støvlerne og brev igaar aftes, just som jeg var ifærd med at pakke til afmarch næste morgen, saa det var jo lige til øllet; men imidlertid er det godt brugt, 8 dage om at komme fra Kjøbenhavn hertil, og du kan troe, det er forbunden med forskjellige ubehagelige fornem-melser for det første at gaae i mudder uden støvler, saa at man komme til at ligge og sylte nelle i sengen i en uges tid, og der-næst ikke høre et ord hjemmefra i en 14 dage, men jeg vil haabe, at jeg herefter lidt mere regelmæssig bliver foret af med breve. Du kan tænke dig, engang ser jeg en ung lieutenant faae ikke mindre end 21 breve paa engang. Han kan da ikke klage. — Tak for høgerne, jeg tænker imidlertid, at jeg inden 2 dage har læst dem ud, saadant noget sluger man med en græsselig appetit, naar man i over 14 dage har været henvist til et gammelt exemplar af Flincks almanak og en lille visebog; men brevene er alligevel den lektüre, jeg helst nyder. Skraatobak er en herlig ting; idag lod jeg en ende, eller rettere en rulle gaa rundt; du maae ikke troe, jeg saae den igen. Folkene sagde, der var akkurat 20 bidder i den, og der var ogsaa 20 mand, saa det passede godt. Tørklædet er ypperligt, det gjør allerede god gavn, tilligemed flasken, som

jeg tillod mig ved frokostbordet idag hos hr. v. Ahlefeldt at fylde med en udmærket portvin. Tak moder for silketrøjen, den gjorde udmærket nytte, i stuen bruger jeg den som slobrok. Hvis du ikke har afsendt den omtalte pibe, er det meget heldigt; thi jeg skrev, at den skulle sendes over Kiel, men toldgrænsen er jo imidlertid flyttet, saa det gaaer ikke an at sende noget den vei. Det er bedst blot at adressere breve etc til 18de Inf. Rgmt. i her-tugdømmet Slesvig, saa har jeg det nok; vi ligger jo og rakker fra det ene sted til det andet. Husk, at alle udgifter, porto en iberegnet, behager du at tage dig betalt, naar jeg sender penge hjem. Saa kommer vi til cigarerne. Du kan troe, det gjorde godt at faae noget at suge paa, thi allerede for længe siden har man røget mig lænds, tobak har jeg heller ikke mere af. Tak skal du selv have og ligesaa den eller de bidragydende derhjemme; med det samme jeg husker det, kan du sige til Engeline, at hun har dog lidt fornøjelse af sine formaninger, thi det er mig aldeles umuligt at faae nok saa lille en svedske i munden uden at befinde mig ilde derved. Saa hun behøver ikke at være bange for den store ladning, du sendte mig, det gaar altsammen min mund forbi. Men det er vel det bedste, du faar lidt at vide om, hvorlunde dagene ere gledne hen for mig siden sidst. Fra den 16de indtil igaar, altsaa i 13 dage har jeg boet paa Varleberg (en herregaard), og naar jeg undtager den tid, jeg laae i sengen, har jeg egentlig haft det ganske godt der. Vi samlede i reglen om aftenen med nogle kammerater, enten hos os selv, eller ude omkring, i sidste tilfælde havde vi en elegant equipage til vor raadighed. Julcaften naede jeg akkurat at komme op og deltage i et gilde i Gettorf, hvor 16 af officererne var samlede, og hvor vi havde det gemytligt, l'hombr̄e har jeg spillet 3 gange og tabt hver gang, det er ganske mærkeligt, hvor uheldet følger mig, vi spiller forresten temmelig lavt, mest begrundet i at vi ingen jettons have og spille med de rede penge, alligevel har jeg ikke tabt noget, thi jeg spiller en deel whist, og deri vinder jeg altid, saa det ene hæver det andet. Der er forresten mange flinke folk mellem de unge officerer, vor nye underlæge er ogsaa en flink fyr, og overlægen Wroblewsky er et af de herligste mennesker, jeg har truffet paa, og tillige meget gemytlig. Det er altid rart at være gode venner med den slags folk, saa faar man ligesaa meget salmiakmixtur og engelsk salt

man gider æde. Det kan forresten blive dyrt nok i længden at ligge i cantonnement, thi foruden at man betaler, hvad man faar, er der en deel drikkepenge at betale; jeg slap da ikke ringere end 8 rd. paa Varleberg, endskjønt det var egentlig ikke formeget, da vi fik en flaske udmærket rødvin hver dag paa bordet. Saa gjorde vi (lt Helms og jeg) ogsaa et lille gilde 2den juledags aften for vore folk, de dansede og drak punch sammen med alle de mange meieripiger. 2den juledag var jeg i kirke i Gettorf og hørte en meget god prædiken, bedre end man kunne vente den af saadant noget tydsk rak, slesvigholstenere ere de alle. Imedens jeg husker det, er det sandt, at ministeriet er gaaet af?? — — Imorges kl. 6 afmarcherede vi til en stor herregaard, kaldet Lindau (hofjægermester v. Ahlefeldt), hvor vi kom kl. 11,30, og kl. 1 afmarcherede jeg med 20 mand for at danne en vagt ved Königsförde bro og sluse ved Eiderkanalen 1 stiv miil fra gaarden over de forfærdeligste veie. Ja, du kan tro, veiene ere i det hele ganske nette her, man bruger 2½ time sommetider om 1 miil, det har sneet dygtigt og tører nu, saa man synker blot 1 kvarter i ved hvert skridt, godt for ligtorne, men skadeligt for undergroede negle. Her ligger jeg nu i denne ravnekrog, langt fra al civilisation, jeg selv boer hos den gamle Ahlefeldt paa en slags udflyttergaard, har 2 yderst elegante værelser, og den yndigste seng med edderdunsdyne og atlaskes-tæppe, men skal være her paa vagt i 48 timer og maa naturligvis ikke gaa i seng, sidder med vandstøvler paa etc. Jo, det er rart, jeg har aldrig været saa træt, og saa at se paa denne seng, Hu!!! Det var om vandstøvler. Jeg troer, jeg lader de gamle gjøre i stand og gaar med dem. Hal-løi! nu er der ikke mere plads, og jeg har ikke en stump papir mere, tag derfor paa egen haand de allernydligste, inderligste etc. nytaarshilsener, til alle fra

din Viggo.

Hils Ida og Emilie og tak dem mange gange for deres skrivelse, kom snart igjen. — V.

6.

Lehmsieck, d. 4de jan. 1864.

Kjære fader!

Tak for brevet; det var meget velkomment. Hils ogsaa Adolph, Ida og Emilie og tak for brevene. Du kan troe, det gjør godt at

*Kaptajn
L. G. C. M. Schow,
fulden 2. februar 1864
ved Mysunde.*

faa noget at høre fra hjemmet, især naar man har ventet længe. Jeg er da gud ske lov frisk som en fisk, undertiden kan jeg nok faa en smule hoste, men saa har jeg stadig salmiakmixturen, tak for recepten og raadet, jeg skal benytte det neste gang, men haaber dog, jeg ikke faar brug derfor. — Sidst da jeg skrev til Adolph, laae jeg paa forpost i 48 timer ved et overgangssted ved Eiderkanalen, Königsförde; der havde jeg det just ikke saa behageligt; da jeg baade ved nat og dag maatte løbe rundt fra den ene post til den anden, da de laae saa langt fra hverandre, men det var dog intet imod, hvad vi senere havde døjet, jeg er vis paa, at det under virkelige feltforhold ikke kan være værre. Forbundstropperne ligge jo nemlig i Holsten og store mængder af dem i det allernordligste, og et stort distrikt af Holsten gaar langt nord for Eiderkanalen og begrænses af den egentlige Eider. For nu at paase, at de fjendtlige tropper ikke komme på slesvigsk grund, have vi et fuldkomment forpostsystem. Da mine 48 timer vare forløbne, troede jeg at kunne vende tilbage i et godt kvarter, thi den øvrige deel af compagniet laae paa 2 herregaarde, hvor

officererne havde det, som om de selv var herremænd, og dertil gratis; men jeg fik pludselig ordre at marchere til en landsby Gross Wittensee og støde til compagniet der; kunne jeg da være gaaet den lige vei, men den førte over holstensk gebet, nej, jeg marcherede fra kl. 12 til henad 5 uafbrudt i en temmelig hurtig march med folk, der hele natten havde staaet paa post, og ligesom jeg ikke havde faaet noget at spise siden kl. 6 om morgenen. Det var et slemt arbeide at faae dem frem, undertiden kastede de sig i grøfterne og erklærede, at de ikke kunne gaac længer, og kom vi forbi huse, ville de have mad, men fremad maatte vi i en fart, ja det var slet ikke morsomt det, og dog maatte jeg gaac og synge for hele veien for at holde humeuret oppe. Da vi kom i kvarter, var det nogle elendige bønderhytter, hvor Lt. Helms og jeg laae sammen i en kane eller slæde i en bunke halm, der vrimlede med muus. Næste morgen rykkede vi $1\frac{1}{2}$ miil bort og kom da paa forpost igjen i 24 timer. Jeg og mine folk hørte til dem, der skulde faae det mageligst, og jeg opnaaede da ogsaa i et par timer eller 3 at komme under tag og sov da naturligvis strax med vandstøvler og sabel og sherf paa. Det var nytårsdag, ja, for os ere alle dage eens. Derfra rykkede vi en miil nordligere for at hvile os ud i 2 dage. Lt. Helms og jeg laae sammen i noget halm paa stuegulvet, og hundekoldt var der bestandig, det fryser ogsaa 6—8 grader stadig her. Derfra rykkede jeg i morges til en landsby Lehmsieck, hvor jeg nu er, og hvorfra jeg i morgen tidlig atter skal rykke paa forpost; naar man saa endda vidste, at fjendtlighederne virkelig vare begyndte, saa var det dog forbunden med lidt mere interesse, men dette her er mildest talt kjedeligt. Nu sidder jeg her i en krostue, hvor der er et lille bord, en træbænk, en træstol og en seng med mindst 5 lispund dyner i og endelig en kakkellovn, der stadig ryger saaledes, at jeg maa sidde for aabne vinduer, jeg kan ogsaa neppe holde paa pennen mere. Du kan troe, den mad vi faaer er ogsaa slem, da det skal være fiint for officererne, spise vi i reglen af et vandfad, havde jeg ikke selv skee med, maatte jeg spise med træskee, og dog er det meget dyrere at boe hos bønderne end paa herregaardene, ikke en dag slipper man med mindre end mellem 4 mark og 1 rigsdaler og lieutenantsgagen er 36 rigsdaler 72 skilling, jeg faar imidlertid kvarterpenge og har musikkassen, saa jeg har ca. 45

rigsdaler, men det er virkelig temmelig lidt. Jeg sender hermed 25 rigsdaler, hvoraf 9 rigsdaler 24 skilling høre til musikkassen. For fremtiden kan jeg faae det saaledes arrangeret, at et vist beløb kan blive hævet i Kjøbenhavn, man undgaar da portoen, jeg tænker da, at 20 rigsdaler hver maaned kan hæves hjemme, iberegnet de 9 rigsdaler 29 skilling hver maaned gaae til musikkassen, meere kan jeg foreløbig vist neppe sende. Jeg skal imidlertid nok skrive nærmere derom. Min oppasser skal gaae med dette brev til Eckernförde for at besørge pengene afsendt, og klokken er mange, saa jeg maa høre op. Desuden ville fingrene ikke heller længere lystre. Undskyld skriften og send mange hilsener til alle de kjære derhjemme fra din hengivne søn

Viggo.

P.S. Adolph maa tage sig betalt med det samme. Alt, hvad jeg forøvrigt kan sende hjem, skal komme. Feltkappen trænger jeg sikkert til, da den gamle snart er helt i las. Lidt tobak og (ja et underligt forlangende, en lille flaske med brændeviin ville jeg gjerne have med. Det sidste er neppe for mig selv, det har jeg ikke seet, siden vi kom fra Kjøbenhavn. Det vand, de her kalder brændeviin, kan ikke engang mandskabet faae ned.

7.

(Til løjtnant Voldbye fra løjtnant Jørgen Hansen ved 16de regiments 6te kompagni).

Snarup i Angel d. 10/1 64.

Kjære ven!

Jeg vil da sige dig, at jeg er frisk og sund kommen og ønsker at spørge det samme fra dig igjen, punktum. For at du imidlertid ei skal kjede dig saameget, som jeg hidtil har gjort, sender jeg dig indlagte, til brug i ledige timer, en selskabsdame, som jeg fortrinlig kan anbefale, da jeg selv har prøbet hende. Lad nu være med at hyle; du kan da nok begribe, at indlagte og et ditto, som jeg har faaet, kunne være mig et behageligt selskab, og at du vil være enig med mig deri, naar du nu ogsaa prøber det. Er hun ikke sød? Og forhøies ei hendes elskværdighed derved, at hun saadan erindrer os begge? Min norske broder sender portraiterne for hende og skal sige fra hende, at hun herved haaber at gjenkalde sig i vor behagelige erindring. — Hvor yndigt be-

skedet! — Hun lader fremdeles sige, at jeg udsøge mig det bedste af portraiterne. — Den engel! — Men hvilket er det bedste? Jeg troer, de ere gandske eens; vel tyve gange har jeg byttet dem om, og dog er jeg ikke vis paa, at det er det bedste, som du faacr.

Man siger her, at i har det drøit dernede; maaskee kommer vi snart ned for at afløse eder. Der siges, at Wørishøffer søger at faae 3die brigade i 1ste træfning. — Vi reiste fra Kbhvn d. 22de og 23de f.m. Jeg sidstnævnte dag (16 rgt 1ste bat.). Da jernbanen var af lave, maatte vi marchere kl. 2½ fra Kbhvn. til Roskilde i et øsende regn og sneveir. Vi havde en masse marodeurer og kom først til Roeskilde kl. 11½ aften. Næste dag kl. 4 gik vi pr. jernbane til Korsør og stuvedes ombord i dampskibe strax ved ankomsten. Det var juleaften, men vor herre bevare os for mange af disse slags. Juledag ankom vi halvdøde af kulde til Flensborg, hvor vi vegeterede i 8 dage. Nytaarsdag marcherede vi hened, et par miil n. for Slesvig. Da vore høie førere ei havde seet ret paa kortet, gjorde vi en omvei paa halvanden miil, saa vi i alt gik over 5 miil den dag; men gud bevare os, det var godt giort; thi det var fornemme folk, som gjorde det; vi andre smaac vidste ei engang, hvor vi skulle hen, saa vi havde ondt ved at see paa kortet.

I forventning af at komme ned til eder, ville det særlig interessere mig at høre, hvorledes det er at være dernede, og ville jeg derfor være dig forbunden for nogle oplysninger i saa henseende. — Nyheder savne vi her aldeles. Flensborg fjord er saa tilagt, at man kjører i kane paa kryds og tværs over den. Det seer galt ud for os. En underofficer, der kom fra Flensborg, fortalte forleden, at Dannevirke still. skulle opgives og armeen til Als. Og der kunne man ei engang blive, da fjenden gik over isen, osv. Heldigviis har alt dette ingen hjemmel; men hvis man tør troe andre rygter, ville en rømning af Slesvig være tænkelig, hvis nemlig Østerrig og Preussen qva stormagter og ikke som forbundstroppe ville besætte det for at ordne forfatningsforholdene. Om dette er løse el. faste rygter, kan jeg ikke afgjøre; jeg antager det første.

Nu farvel du, hils bekendte (f. ex. Jean L.) ved det brave 18de rgmt og mange dito ved 3die rgmt, naar du derude see dem.

Glædelig nytaar! — Din hengivne Jørgen Hansen.

8.

Holtsee, d. 18de januar 1864.

Kjære fader!

Uagtet leiligheden til at skrive er saa daarlig, som den vel kan være, da jeg nemlig er paa feltvagt, vil jeg dog i en fart skrive et par ord; thi der er virkelig især i det sidste par dage paakommen mig en uro og ængstelse for, at der er sygdom eller noget lignende derhjemme, saa at jeg intet øjeblik har fred for disse ubehagelige tanker, der selv om natten forfølge mig i de afskyeligste drømme. Jeg har heller ikke seet et eneste ord fra hjemmet siden fra d. 28de f. m. altsaa i over 3 uger, og det ere sandelig for længe at være afskaaret fra alt, hvad man har kjært. — Til Dithmers har jeg skrevet 2 gange, første gang i forrige maaned, men ikke heller derfra har jeg hørt noget. Jeg trøster mig stadig med det slette postvæsen; men den trøst er ogsaa snart forbi, da feltposten skal være oprettet, som man siger, og den maae jo være sikker. De breve, der i den senere tid komme hertil afdelingerne, ere sjeldent mere end 3-4 dage gamle. Jeg haaber da, at pengebrevet, som jeg afsendte d. 5te, er kommen dig i hænde. Forøvrigt har jeg qvittering fra postvæsenet, saa det skal jo svare dertil.

Du har vel ellers meget travlt, kjære fader, i denne tid; hvorledes gaaer det med nytåret? Det er vel ikke godt at sige det endnu.

Du kan troe, det er koldt inat, det fryser nemlig 15° , og saa ere det formelig storm. Jeg gaaer her og driver i en lade; uagtet døren er saa tæt her, at man neppe kan see igjennem den, maa jeg dog foretrække dette for at gaae udenfor denne gang; thi det ville da være den visse død, om man skulle staae mange timer udenfor i det veir. Vi afløse posterne hver time, og saa ere de saa stivfrosne, at de neppe kunne røre sig. Jeg sidder imidlertid et øjeblik inde i bøndernes stue og skriver dette brev. Der ligger ikke mindre end 7 mandfolk og fruentimmer i de 2 senge her i stuen og et barn er der, som er sygt og vræler hele tiden, forresten blæser det ogsaa tversigjennem her. For lidt siden fik jeg bonden banket op og kjøbte alle hans kaffebønner, vi gjorde da ild paa og lavede kaffe; dermed gik da en timestid ganske

taalelig, men ellers er denne nattevaagen med iistapper til fødder og en fornemmelse, som om fingre, næse og ører vare borte forstedse, just ikke behagelig i længden, og dog ville jeg gjerne staae 24 timer endnu, naar jeg saa vidste, at jeg bagefter fik et brev hjemmefra, at alt er vel indenborde.

Hvad helbredet angaar, har jeg det ellers godt, naar jeg undtager, at den forbandede gigt har sat sig i min venstre pegefinger, og jeg er berøvet brugen af den; men ellers er jeg een af de faae, der i denne tid er fri for forkjølelse. Hils nu den kjære moder og alle de smaae derhjemme, og lov mig, kjære fader, at du sørge for, at jeg mindst engang om ugen faar brev hjemmefra.

Din hengivne søn

Viggo.

9.

Gonfelt d. 27de januar 1864.

Kjære fader!

Det er en høist mærkværdig postgang, og tillige ubehageligt; thi undertiden ligger brevene 3 uger, og til andre kun 3 dage paa veien, og en regelmæssig correspondance er ikke godt mulig. Saaledes veed jeg f. ex. endnu ikke, om de 25 rdl. jeg afsendte den 5te d. ere arriverede, og af alle de breve, jeg faacr, kan jeg stadig see, at de sidst afsendte ikke ere komne eder i hænde. For at begynde med det ubehageligste her fik jeg et høfligt rykkerbrev forleden fra Therkelsen, som skrev, han sendte mig regningen, fordi den forrige, jeg havde faact, var fejl i enkelte retninger. Det var den ogsaa, den var nemlig for stor, men den var forøvrigt rettet, inden jeg reiste bort, saa jeg kan ikke finde nogen anden grund til, at han sendte mig indlagte regning, uden for at rykke mig, og han er jo egentlig i sin fulde ret. Denne regning er imidlertid heller ikke rigtig; skjønt i den modsatte retning, thi han har glemt et par kirseis benklæder, som jeg fik et par dage før afreisen, saa at regningen i det hele vil blive omtrent 150 rdl. Imidlertid maa jeg bede dig, kjære fader, at stille skræderen lidt tilfreds, saa at jeg ikke bliver rykket mere af ham. Jeg er forøvrigt ved at gennemstudere regningen kommen til det resultat, at det største beløb deraf, for 1863, er for reparationer, og det skal være sidste år, at jeg lader en hof-skræder fungere som lap-

peskræder, thi han er uforskammet dyr i den retning. Hvad nye klæder angaar, kan man derimod ikke klage, der er han næsten billigere end andre. Jeg har nu arrangeret det saaledes, at hver maaned 25 rdl. af min gage kan hæves i Kjøbenhavn af dig; jeg antager, der kommer et bud med dem. og du maae da qvittere. I de 25 rdl. indbefattes c. 9 rdl. til musikkassen. Jeg skal nok bestemt opgive hver maaned hvor meget, og jeg maa da bede dig notere det og føre det til musikkassens tidligere beløb; jeg fører naturligvis ogsaa regnskab derover, men der er tale om, at musikkassen skal deponeres i regimentets kasse, i saa fald skal jeg skrive, og maa da bede dig sende den herover; porto'en betaler jeg naturligvis, ligesom jeg haaber, at Adolph, eller hvem, der besørger noget sendt til mig, tager sig betalt af de skillinger, jeg sender over, og tillige noterer det. Fra nyttaar er jeg begyndt at føre et detailleret regnskab over mine udgifter. Jeg beholder omtrent 10 rdl. tilbage af denne maanedes gage til den 1ste, men i denne maaned havde jeg ogsaa 5 rdl. tillæg fra underviisningsanstalten og 8 rdl. i kvarterpenge. De 5 rdl. fra under.-anst-faaer jeg ikke mere, da anstalten ikke existerer, og kvarteergodtgjørelsen hører op til flyttedag, saa det vil blive et fælt skaar, efter den tid vil jeg dog have c. 42 rdl. om maaneden og rimeligvis lidt mere, naar vi kommer paa feltfod, saa jeg vil haabe, jeg stadig kan sende lidt hjem. Hvad jeg kan spare op, foruden det, der afsendes den 1ste i maaneden, skal jeg sende hjem, det kunne altid være rart, at have gjælden lidt mindre.

Samtlige lieutenanter af flere af regimenterne have forresten indgivet et andragende om forhøiet gage, og jeg haaber, det lykkes.

Hvad ellers vor tilværelse herovre angaar, da skal jeg betro eder derhjemme, (men sig det ikke til nogen) at det begynder at blive ganske overordentlig kjedeligt. Veiret er jo heldigvis saaledes, at man endog under ganske andre omstændigheder kan blive i daarligt humeur af at see paa det. Taage, regn og blæst hører jo til dagens og nattens orden, men man maa jo trøste sig med, at det er det bedste veir for vor sag; thi nu kan fjenden da ikke lige løbe igjennem Dannevirke, og vore skibe kunne komme i søen.

Du kan troe, veiene ere yndige, undertiden bliver man stik-

kende aldeles fast i det bundløse, grødagtige ælte, og man maa formelig bruge hænderne for at trække benene op, og saa spadserer man jo altid med mindst et par pund leer paa støvlerne. Det trætter svært. Jeg har aldrig feltkappe paa, naar vi marcherer, og dog er jeg altid aldeles gennemvaad af sved. Trods de ivrigste efterforskninger har jeg heller ikke kunnet opdage et par støvler ved hele compagniet, som ikke er gaaet skæve i dette dejlige føre, mine ere naturligviis ikke nogen undtagelse herfra. Forresten tror jeg, at dette fugtige veir er bedre for sundheden end kulde; jeg for mit vedkommende befinder mig i det mindste meget vel, men længes jo snart efter at faae fat i tydskerne, for at faae lidt forandring i dette kjedelige forpostliv. Igaar var jeg en lille tour inde i Eckernförde, var i theatret der (noget grueligt tõi) og morede mig gandske godt.

Hils Ida og tak hende for hendes brev af 22de. Det glæder mig at see, at alle ere raske derhjemme.

Hils ogsaa vor kjære moder og rollingerne fra din hengivne søn
Viggo.

Hils Rikke, hun er jo i Kjøbenhavn, og tak hende mange gange for de tilsendte ænder, de ere rigtignok ikke komne endnu, ikke engang til Eckernförde, hvor jeg paa posthuset spurgte efter dem. Idag skriver jeg til Ludvig og til Dithmers.

10.

(Skrevet med blyant paa et kort).

d. 2. februar 1864.

Kjære forældre! — I have allerede af telegrafens faaet at høre, at krigen er udbrudt. Igaar begyndte den, og idag have vi allerede leveret en bataille, der i blodighed kan maale sig med de fleste. Igaar gik vi tilbage fra en stilling i det sydligste Slesvig til Mysunde. Under den tilbagegang, der varede c. 4—5 timer, faldt der forskellige smaa skjærmydsler, stadig var det 18 rgmt., der maatte holde for. Vi kom da strax i skandserne, hvor vi tilbragte en slem kold og spendende nat, og følede hungeren i høi grad. Idag kl. 10½ angreb preusserne os, og en heftig kamp varede til kl. 5½. Preusserne angr. os længst mueligen, men det brave 18de rgmt. forsvarede sig saa godt, at alle tydskerne kl. henad 6 løbe bort over hals og hoved. Vi have mistet saa vidt jeg ved 6 off.

døde og nogle saarede og vistnok c. 150 menige. Min capitain Schou fik en kugle gennem hjertet, lieut. Lommer fik et saar dog vist ikke dødeligt. Jeg kan ikke nægte, det var en meget underlig fornemmelse at høre kuglerne pibe om ørerne, især kanonkuglerne, men heldigvis rørte da ingen mig, af min deling mistede jeg 7 mand. Vi kunne takke Gud, at det er gaaet, som det gik, vi vandt dog seir dengang.

Imidlertid er det 3die døgn, at vi ikke faae søvn i øinene, og jeg haaber, vort regiment snart bliver afløst. Vi ligger i bivuaek ved den brændende by Mysunde, i et slemt regnveir og storm.

Lev vel og ængst eder ikke, da jeg er vist paa, at Gud nok er med mig for eders skyld. Eders hengivne søn

Viggo.

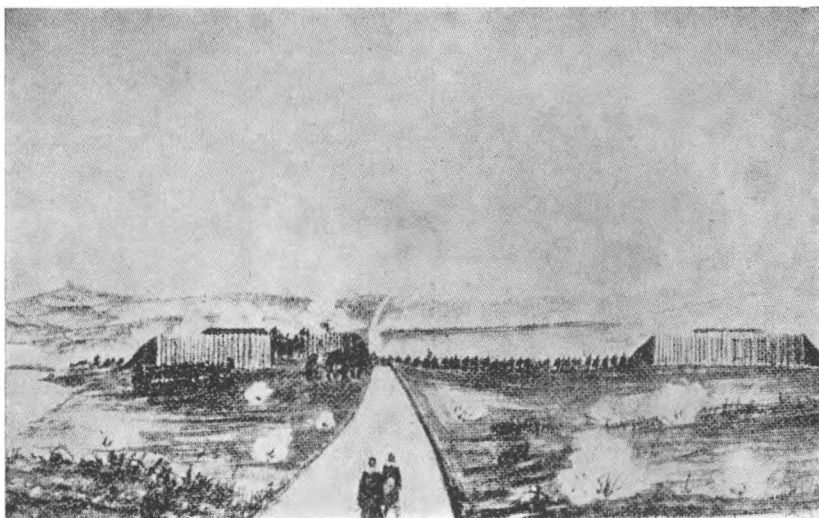
11.

(Blyantsbrev).

Dybbøl, d. 10. febr. 1864.

Kjære forældre!

I længes nok meget efter at høre, hvordan det gaar mig, men det har været umuligt at komme til at skrive før nu, og jeg veed ikke engang, hvornaar dette brev kan blive afsendt. Siden affairen ved Mysunde og til inat har jeg ikke sovet i 2 timer eller haft støvlerne af benene og har de samme strømper etc. paa. Vi gjøre saadan smaa dagsmarcher paa 8 miil, faar ingen forpleining, sulte, fryse og savne altid søvn. Jeg har da lært at gaae og sove, men saa maa jeg have en mand under armen for ikke at gaae i grøften. Hvad mit skind angaar, da, naar jeg undtager fødderne, er det Gud være lovet heelt, og jeg haaber, at det fremdeles ikke tager nogen skade, men aldrig i mit liv har jeg tænkt mig muligheden af, at noget menneske kunne udholde, hvad vi har gaaet igjennem i de sidste 9 dage, og der er mange afdelinger, der have haft meget mindre arbejde end vi, der er aldeles opløste. 18 rgmt. har 2 compagnier, der ere opløste, nærmest fordi alle officererne og underofficererne ere styrtede, jeg er den eneste tilbage ved mit compagni af dem, der udgik fra Kjøbenhavn. Capt Schou, den hædersmand, faldt jo ved Mysunde, og lieut. Rasmussen og Helms have begge meldt sig syge. Jeg var nogle dage compagnicommandeur, men nu er Bruun det; — jeg

Fægtningen ved Mysunde den 2. februar 1864

skal hilse fra ham. Vi ligge nu uden for Dybbølstillingen, der som bekjendt dækker Als, hvor det meste af armeen er, men jeg haaber og ønsker, at vi snarest mulig komme derover, saa at vi kunne sove ud et par dage. Naar vi komme i ro skal jeg skrive og fortælle en heel del mere, end nu, men under de nuværende omstændigheder maa i tage tiltakke med et saadant brev som dette. - Gid den gode Gud snart ville vende det til det bedste, som vore sager staae nu, seer det ikke godt ud. Lev nu vel og hils alle derhjemme.

Eders hengivne søn

Viggo.

12.

Sebelev d. 11te febr. 1864.

Kjære fader!

Først nu i dag har jeg kunnet opnaae i ro og mag at tage støvlerne af og sætte mig ned uden at være belavet paa i næste minut at reise mig. Det brave 18de rgmt har nemlig erholdt 2 dages hvile; vi ligge paa Als lidt n. for Augustenborg og c. 2 miil fra tyskerne. Men du kan tro, vi trængte dertil; thi ikke alene vare

vi alle uden undtagelse gandske forfærdelig udmattede, generede af hovne fødder etc; men folkenes og ligeledes befalingsmændenes tillid til vore evner var kun temmelig ringe, da vi hverken kunne bruge benene eller bøsserne; thi jeg er vis paa, at ikke een bøsse ville gaa af, da skuddet har siddet i den i 8 dage, og de ere fulde af vand; tillige bleve de saa godt brugte ved Mysunde, da hver mand skjød mellem 60 og 80 skud, at de ere aldeles forstoppede, saa vi maa ansee det for en stor lykke, at vi siden den tid ere slupne med et par smaa forpostfægtninger. — Hvis nogen havde fortalt mig, at et menneske kunne udholde, hvad vi have døiet i de sidste 10 dage, da ville jeg have leet af ham; men vi have dog udholdt det, og endda er humeuret tilnærmelsesviis godt endnu. Jeg vil forsøge paa, saavidt min hukommelse slaar til, at fortælle lidt derom. —

Den 30te januar var jeg paa forpost nede ad Eideren til, sov altsaa ikke den nat. Dagen derpaa rykkede vi til Harzhof, hvor vi om aftenen fik at vide, at krigen var erklæret; der var altsaa ikke tale om nogen ro den nat heller. Mandag morgen kl. 6 stillede vi og rykkede til Lehmsieck, hvor vi for første gang saae pikkelhuerne og hørte, hvorledes kuglerne pibe. Vi trak os da under fægtning tilbage til Mysunde, hvor vi først kom henad aften. Salig capt Schou og jeg laa sammen i et forladt hus; men just som vi havde lagt vore trætte lemmer paa noget halm, fik vi ordre til at rykke ud i skandserne, der tilbragte vi da atter en søvnløs og overordentlig kold nat. Vi vare omtrent 80 mand, der alle skulle paa plads i blokhuset, for dog at have tag over hovedet, men for det første maa næsten alle staa op, da pladsen kun er lille, og dernæst var der en afskyelig træk gennem skydeskaarrene, og henad natten havde vi ingen lys mere, saa vi maatte sidde i mørke. Tirsdag formiddag kl. 10 nærmede fjenden sig, kastede forposterne tilbage og kom skandserne paa 6—800 alen nær. 3die rgmt sendte 3 compagnier ud mod dem, og de trak sig da ogsaa lidt tilbage, men $\frac{1}{2}$ time efter rykkede de frem med fornyet kraft. Jeg stod oppe paa brystværnet og besaa det hele, og oprigtig talt, tænkte jeg slet ikke paa nogen fare derved, før end kuglerne i dusinvis sloge omkring mig. Imidlertid fik vi jo travlt med at ordne alt til at modtage fjenden, som vi dog ikke troede havde i sinde at storme; men skam slaae ham, den hal-

lunk, han gik saa ivrigt paa, at han var skandserne paa neppe 200 alen nær; der var et øjeblik eller rettere næsten en time, hvor jeg var belavet paa det værste, thi i den side af skandsen, som jeg havde at forsvare, havde jeg kun omtrent 40 mand, og egentlig skulle der have været 3 kanoner paa den fløi, men de 2 vare om aftenen i forveien flyttede over i en anden skandse; (det har vist tydskerne lumskeligen kunnet mærke) og ved den 3die kanon faldt først lieutenanten, Clubien hed han; det gik ham for langsomt med skydningen, og han hjalp selv med, han fik saa et skud lige midt i panden og døde øjeblikkelig, men i løbet af c. 10 minutter blev alt mandskabet paa nær to mand skudt ved den kanon, saa at den i over 1 time ikke leverede et skud; og i den sidste halve time taug ogsaa alle de andre kanoner i skandsen. Alle artilleristerne 16 i tallet vare krøbne ind i blokhuset. Tydskerne vare imidlertid komne os saa nær paa klingen, at det saa helt sort ud, saa løb jeg et øieblik fra mine folk og fik fat i en artilleri capitain og fortalte ham, hvorledes sagerne stode; han fik da i lynende fart betieningsmandskabet ud til kanonerne, og en lille menig, en fynbo, tog aldeles commandoen, rettede alle kanonerne, skændte og smællede mellem mandskabet og rev stadig vittigheder af sig; han fik da kanonerne i gang, og tydskerne fik en deel kardætsker at smage paa. Paa samme tid fik jeg paa min fløi omtrent 20 mand til understøttelse, og saa kan du troe, det regnede med bly over pikkelhuerne; det blev ham da ogsaa for varmt; og du skulle have seet en begeistring, da de første preussere trak sig tilbage, og der blev rigtignok ogsaa sendt adskillige velmente kugler efter ham, hjertet hoppede af glæde i livet paa mig, og jeg fik næsten taarer i øinene, saa glad var jeg og alle omkring mig; det første, jeg gjorde, var at lade en rulle skraatobak gaae omkring mellem mandskabet, vi havde ikke faaet hverken vaadt eller tørt siden forrige dag; og saa igien friske kugler efter det tydske rakkerpak. Foruden vor brave capitain, som forresten ikke var i den skandse, hvor jeg var, faldt der jo en heel deel raske gutter. Af min deling mistede jeg 5 (jeg troede først 7) og deriblandt 3 af de bedste. Hvis du engang skriver til Carstensen i Skinkelsø, saa skriv til ham, at n. 307, Rasmus Christensen, som han godt kjender, faldt 2 skridt foran

mig, han fik, som de fleste en kugle midt i panden og ud gennem nakken; det var en flink, rigtig rar fyr.

Jeg troer, at den kjære Gud, virkelig holder sin haand over mig; midt under fægningen kom en granat, som jo er noget af det værste, og satte sig i brystværnet, neppe 2 alen fra mig. Jeg troer, jeg var den eneste, der fik øie paa den, eller ogsaa var der ingen af folkene, der muelig kunne have seet den, der vidste, hvad det var for en karl. Jeg raabte øieblikkelig til folkene, at de skulde putte sig, og i et nu vare vi alle nede på skydebænken, Saa sprang den, og sand og gruus fløi om ørene paa os, men ikke en mand blev truffet. De granater kunne være meget slemme; en stump af en saadan tog først det halve hoved af en mand og knuste derpaa benene af en anden, de døde naturligvis begge. Under selve fægningen synes jeg forresten slet ikke, at der er noget ubehageligt ved det; man har saa meget at tage vare paa og tænke paa, men bagefter kan det jo ikke undgaaes, at man undertiden faaer ubehagelige indtryk. — Natten efter slaget lae vi i bivuak i et forfærdeligt regnveir ved et brændende huus, og henad morgenen fik jeg folkene ind i levningerne af et skuur. Onsdag morgen marcherede vi til Brodersby, hvor vi skulle hvile os lidt, men vi bleve alarmerede midt paa natten, og 1½ time efter at vi atter havde sat gevæerne fra os, maatte vi igjen træde an, for kl. 3½ om natten at marchere tilbage til Mysunde. Der stode vi til kl. 4 om eftermiddagen og ventede paa fjenden, men han kom ikke; vi rykkede da til Fyssing, et smalt sted ved Slien, hvor jeg maatte trække paa feltvagt; atter en nat under aaben himmel. Næste eftermiddag, om fredagen, var det min tour at hvile lidt, men da kom kl. 7 om aftenen ordren til at opgive Dannevirke. Nu havde jeg fra mandag morgen til fredag ikke haft søvn i mine øine, og saa kan du nok tænke dig, kjære fader, hvad en marche paa 14 timer, med fjenden i hælene og med daarligt humeur, vil sige. Veiene var saa belæstet med train og alt muligt, at vi hvert øieblik stode stille, og det trættede meget meere end at gaae; thi matheden og søvnigheden var saa uovervindelig, at man strax smed sig ned, for derpaa efter 2—5 minutter atter at reise sig; og saa tillige holde liv i folkene. Saa det tænkte jeg mig, var neppe til at udholde, og dog kom der 2 dage, der vare endnu værre. Kl. 10 lørdag kom vi til Flensborg, hvor vi fik en

meget venlig modtagelse, der fik jeg sovet 1½ time og fik god mad, hidtil havde vi levet af tørt brød, raat flæsk og brændeviin. Kl. 3 om eftermiddagen marcherede vi atter fra Flensborg og naaede kl. 11 om aftenen til en landsby, 1½ miil derfra, saa det var en net marche, det meest trættende, der kan tænkes. Vi fik da lov at sætte gevæerne fra os, men fik den beskeed, at vi kunne vente hvert øieblik at komme til at slaaes, der var altsaa ikke tale om at kunne hvile noget. Kl. 3 søndag morgen brød vi op og dannede arrieregarden, det vil sige rendte i det hundevair over marker og grøfter, mine fødder var saa hovne, at jeg neppe kunne slæbe mig afsted, og dog maatte man stadig over moser, gjærder med tjørne paa etc. Først kl. 1 næste nat naaede vi til Nybøl, hvor vi bleve som forpost til mandag morgen. Da gik vi til Dybbøl, hvor vi have ligget paa forpost indtil igaar eftermiddags, da vi marcherede over til Als, hvor vi nu ere. See man skulle nu troe, at dette liv ikke var til at udholde, men dog, saa utroligt det end synes, er der virkelig mange gandske gemytlige øieblikke. Alt gjælder jo her kun om at benytte øieblikket, og tage med, hvad man kan faae. Overalt have jo de stakkels beboere forladt deres byer, og alt, hvad der er af spiseligt, maa jo holde for. Paa den gaard, hvor jeg laa i Dybbøl, blev i løbet af 2 dage spiiist 20 høns og 4 gæs, saa du kan troe, vi levede høit; rigtignok er det lidt underligt at spise og drikke af de mest forbausende kar og gjenstande; et kogt gaaselaar i den ene haand, en tragt fuld af kaffe uden fløde og sukker i den anden og saa en chacot med kogte kartofler, og lignende smaabilleder høre til dagens orden og tiener til at udbrede en vis gemytlighed over det heele. Al min træthed og mathed er gaaet bort, da jeg har sovet 10 timer i nat; men min venstre fod er heel gal, jeg har en knude midt under foden, men haaber, den snart gaaer over.

Hvorledes ellers vore sager staar, er noget, vi ikke veed et bid om her. Jeg har hørt, at det har vakt megen uvillie i Kjøbenhavn, at vi har opgivet Dannevirke, men jeg kan forsikre, at det havde været det bedste, aldrig at have bygget noget Dannevirke. Det er en ide, som det danske folk har kjælet for i mange aar og pynnet paa i en gruelig grad; men det forekommer mig dog, at enhver maa kunne begribe, at en fjende, der er dobbelt saa talrig som vi, og som kan, uden at vi vide det, dirigere sin styrke, hvor-

hen han vil, at han kan trætte en lille armee, der er spredt over en meget lang linie, og som følge deraf aldrig kan udhvile sig, i en saadan grad, at den umulig i længden kan holde det ud. Hvis det kunne lade sig gjøre, ville jeg nok af og til have sendt dagbladene herover; det er jo ikke vist, at de altid ville komme, men engang imellem fik man dem vel dog.

Hils nu vor kjære, søde moder, og siig, at vi nok snart faar fred; hun skal ikke være bange for mig, naar saa mange kjære derhjemme bede for mig, saa gaar det nok. Hils ogsaa mine kjære sødskende, hils Adolph og Emilie og tak dem for deres breve; jeg fik dem igaar aftes tilligemed det fra dig, kjære fader. Husk, at ikke for mange læser, hvad jeg saadan skriver herovre fra; thi det er forbudt at give nogensomhelst oplysninger og man kunne jo ikke vide, hvorlangt en historie kunne rende, maaske til en eller anden avis. Lev vel nu og bild eder ind, at der slet ikke er tale om nogen fare for din hengivne søn

Viggo.

P.S. Jeg fik ogsaa igaar et brev fra Therkeldsen, hvor han gjorde en masse undskyldninger. Tak, kjære fader, fordi du har klaret den historie, men hils Therkeldsen og siig, at jeg aldrig har opfattet hans brev som andet, end noget, han gjorde for en andens skyld, men at jeg blot fandt, han hellere kunne have nøiedes med at henvende sig til dig, da jeg havde bedet ham derom, før jeg reiste.

V.

(Fortsættes)

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

har følgende styrelse:

formand: landsarkivar Peter Kr. Iversen,
Åbenrå

kasserer: fuldmægtig Olav Christensen,
Haderslev

sekretær: overlærer Chr. Stenz, Åbenrå

amtsudvalgsformænd:

gdr. Ernst Christensen, Asserballe

pastor Tage Holm, Vojens

overassistent Holger Jacobsen, Åbenrå

pastor H. F. Petersen, Satrup, Angel

gdr. Cornelius Schmidt, Døstrup

styrelsesmedlemmer iøvrigt:

viceskoleinspektør Werner Christiansen,
Tønder

adjunkt Knud Fanø, Tønder

generalkonsul, dr. phil. Troels Fink,
Flensborg

provst, dr. theol. Jens Holdt, Brede

landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg

fhv. højskoleforstander Hans Lund,

Tanderupgård

museumsinspektør Hans Neumann,
Haderslev

formanden, kassereren og sekretæren
danner forretningsudvalg

arkivar H. Worsøe, Åbenrå,
fungerer som hjælpesekretær

redaktionsadresser:

Sønderjyske årbøger: Knud Fanø,
Brorsonsvej 29, Tønder

Sønderjysk månedsskrift:

Werner Christiansen,
Brorsonsvej 37, Tønder

Skriftrækken: H. V. Gregersen,
Nørrevang 2, Haderslev

kassererens adresse:

Olav Christensen, Christiansfeldvej 30,
Haderslev, giro: 42682

ældre årbøger og skrifter bestilles
under adresse: Landsarkivet, Åbenrå

Sønderjysk månedsskrift bestilles hos
Werner Christiansen,
Brorsonsvej 37, Tønder

Sønderjyske årbøger er Historisk samfunds
medlemsskrift. Medlemskontingent plus
forsendelsesomkostninger er f. t.
11,— kr. årligt

indmeldelser modtages af
alle styrelsesmedlemmer og
de lokale tillidsmænd

Sønderjyske årbøger og skrifter
er i kommission hos
Danske Boghandlers Kommissionsanstalt,
Nyropsgade 19, København V.

